

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
KLASİK ARKEOLOJİ BİLİM DALI

GİRESUN/KHALKERİTİS (ARETİAS) ADASI NEKROPOLÜ VE
İSKELETLERİN PALEOANTROPOLOJİK ANALİZİ

Emel ACAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Doç. Dr. Ertekin Mustafa DOKSANALTI

Yrd. Doç. Dr. Seda KARAÖZ ARIHAN

KONYA-2015

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
BİLİMSEL ETİK SAYFASI	III
YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU	IV
ÖNSÖZ	V
ÖZET	VI
SUMMARY	VII
GRAFİK VE TABLOLAR DİZİNİ	VII
RESİMLER DİZİNİ	IX
GİRİŞ	1
1.BÖLÜM	3
1.1. GİRESUN COĞRAFYASI VE TARİHİ.....	3
1.2. GİRESUN/ KHALKERİTİS (ARETİAS) ADASI COĞRAFYASI VE TARİHİ.....	7
1.2.1. GİRESUN/ KHALKERİTİS (ARETİAS) ADASI'NA ULAŞIM	14
1.2.2. SAVUNMA	17
1.2.3. ATIK SU VE SARNIÇ DÜZENLEMELERİ.....	18
1.2.4. KULE/YÖNETİCİ YAPISI	19
1.2.5. KÜLT ALANLARI	20
1.2.6. MANASTIR	22
1.2.7. KİLİSE VE ŞAPELLER	28
1.3. GİRESUN/ KHALKERİTİS (ARETİAS) ADASI – BALATLAR YAPI TOPLULUĞU KARŞILAŞTIRMASI	30
1.4. GİRESUN/ KHALKERİTİS (ARETİAS) ADASI NEKROPOL/ MEZARLIK ALANI	36
1.4.1. SINIRLARI TAŞ SIRASIYLA BELİRTİLMİŞ TEK BİREYLİ MEZAR DÜZENLEMESİ.....	37
1.4.2. SINIRLARI TAŞ SIRASIYLA BELİRTİLMİŞ ÇOK BİREYLİ MEZAR DÜZENLEMESİ	39
1.4.3. SINIRLARI BELİRTİLMEKSİZİN ŞAPEL ZEMİNİNE DEFNEDİLEN ÇOK BİREYLİ DEFİNLER.....	39
1.4.4. KİREMIT ÇATMA İLE KAPATILMIŞ DOĞRUDAN DEFİNLER	42
2. BÖLÜM	52
2.1. GİRESUN/ KHALKERİTİS (ARETİAS) ADASI İSKELETLERİNDE PALEOANTROPOLOJİK ANALİZ.....	52
2.1.1. GİRESUN/ KHALKERİTİS (ARETİAS) ADASI'NIN PALEODEMOGRAFIK YAPISI	53
2.1.2. GİRESUN ADASI İSKELETLERİNİN BOY UZUNLUĞU.....	57
2.2. GİRESUN/ KHALKERİTİS (ARETİAS) ADASI İSKELETLERİNDE PALEOPATOLOJİK ANALİZ.....	59
2.2.1. TRAVMA	60
2.2.2. ENFEKSİYON HASTALIKLARI.....	64
2.2.2.1. <i>Periostitis</i>	64

2.2.2.2. Sifilis.....	71
2.2.3. EKLEM HASTALIKLAR.....	74
2.2.3.1. Osteoartrit.....	74
2.2.3.2. Omurlarda Eklem Hastalıkları.....	76
2.2.3.2.1. Vertebral Osteofit.....	77
2.2.3.2.2. Schmorl Nodülleri.....	78
2.2.3.3. Sakralizasyon.....	80
2.2.4. METABOLİK HASTALIKLAR.....	81
2.2.4.1. Anemi.....	81
2.2.4.2. Osteomalazi.....	85
SONUÇ	87
KAYNAKÇA.....	98
RESİMLER.....	103

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Emel ACAR

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Emel Acar tarafından hazırlanan Giresun/Khalkeritis (Aretias) Adası Nekropolü ve İskeletlerin Paleoantropolojik Analizi başlıklı bu çalışma ...../...../..... tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

..... Başkan .....

..... Üye .....

..... Üye .....

ÖNSÖZ

“Giresun/Khalkeritis (Aretias) Adası Nekropolü ve İskeletlerin Paleoantropolojik Analizi” konulu tezimde geçmişe tanıklık etmiş Aretias insanları ve yaşam alanlarıyla ilgili arkeoloji ve antropoloji bilim dallarından yararlanarak bilgi sunmaya çalıştım.

Kazı çalışmasına beni de dahil eden ve çalışma konumu belirlememe yardımcı olan sayın danışmanım Giresun Adası kazı başkanı Doç. Dr. M. Ertekin Doksanaltı'ya teşekkür ederim. Tez çalışmamın ikinci bölümünü içeren paleoantropoloji analizi konusunda beni bilgilendiren, labratuvarda çalışma imkanı sağlayan ve hiçbir konuda beni yalnız bırakmayarak ikinci danışmanım olmayı kabul eden Yrd. Doç. Seda Karaöz Arıhan'a teşekkür ederim.

İskeletlerin Giresun'dan Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Paleoantropoloji Laboratuvarı'na gelmesini sağlayan Giresun Müze Müdürü Hulusi Güleç'e, kazı ekibine ve labratuvarda iskeletlerin temizlenmesinde yardımcı olan, manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen arkadaşlarım Kübra Baran'a, Pelin Küçük'e, Esra Baş'a, Ahmet Işık'a, Pelin Ayaz'a ve Barış Özdemir'e teşekkür ederim.

Tez yazma aşamamda beni bilgileriyle yönlendiren, literatür çalışması esnasında literatür kaynaklarına ulaşmamı sağlayan Öğr. Gör. İbrahim Karaoğlan'a teşekkür ederim.

Çalışma dönemimde yine her konuda yanımda olan, beni her daim destekleyen ve nazımı çeken sevgili dostlarım Ceren Uca'ya, Didem Tok'a, Aykut Taş'a ve Soner Özmen'e teşekkür ederim.

Eğitim hayatım boyunca beni hiçbir zaman yalnız bırakmayan; maddi-manevi her türlü desteği sağlayan sevgili babam Mehmet Emin Acar'a, annem Nejla Acar'a, kardeşlerim Eda Acar'a ve Engin Can Acar'a sonsuz teşekkür ederim.

Emel ACAR

2015

ÖZET

Giresun/Khalkeritis (Aretias) Adası'nda 2011 ve 2012 yıllarında yapılan çalışmalar sonucunda otaya çıkarılan nekropol ve nekropol alandan çıkarılan iskeletleri arkeolojik ve antropolojik veriler ışığında değerlendirmek bu tezin amacını oluşturmaktadır.

Giresun ilinin 1.7 km açığında yer alan Giresun - Aretias - Khalkeritis Adası Klasik Dönemden başlayarak günümüze kadar yerleşim görmüş yaklaşık 40 hektar büyüklüğünde bir adadır. Ada'da yürütülen 2011 - 2012 yıllarındaki kazı çalışmalarında 9. ve 12. yüzyıllara tarihlenen manastıra ait ana kilise (Katholikon) açığa çıkarılmıştır. Kilise ve kiliseye bağlı şapellerde yürütülen kazılarda gömü alanları tespit edilmiştir. Olasılıkla kilise mensuplarına ait 83 mezar ve bu mezarlardan ele geçen 83 birey ortaya çıkartılmıştır. Kaçak kazılar ve doğa koşulları nedeniyle mezar olma özelliğini yitirmiş alandan gelen iskeletlerin de değerlendirilmesiyle toplamda 172 birey tespit edilmiştir. İskeletlerin tümü doğu-batı doğrultusunda gömülmüştür. Bireyler sırtüstü yatırılmış, kolları dirsekten kırılarak karın üzerinde birleştirilmiştir. Bacaklar, genellikle ayak bileklerinden birleştirilmiştir. Başlar enseden ve iki yandan ya da tek taraftan taşlarla desteklenerek hafifçe kaldırılmış ve yüzün doğuya bakması sağlanmıştır. Çıkartılan iskeletler Ankara Üniversitesi paleoantropoloji laboratuvarında temizlik ve onarım çalışmaları tamamlandıktan sonra çalışmaya hazır hale getirilmiş ve daha sonra yaş, cinsiyet ve patolojik durumları değerlendirilmiştir. İskeletlerin 25'ini çocuk, 9'unu adolesan, 49'unu kadın, 73'ünü erkek, 16'sını ise yaşı ve cinsiyeti belirlenemeyen bireyler oluşturmaktadır. İskeletlerde kırık, periostitis, sifilis, osteoartrit, schomorl nodül, anemi ve osteomalazi paleopatolojik olguları bulunmuştur.

Manastır yaşantısı, paleodiyet ve paleopatolojik durum açısından değerlendirilerek Giresun/Khalkeritis (Aretias) Adası toplumunun sosyoekonomik yapısının düşük olduğu, çoğunlukla balıkçılıkla geçinildiği, dışarıdan göç alan, şiddet olaylarıyla karşı karşıya kalmamış bireylerden oluştuğu söylenebilir.

SUMMARY

The aim of this thesis is to analyze necropolis and skeletons excavated from necropolis from studies performed between 2011-2012 at Giresun/Khalkeritis (Aretias) Island.

Giresun (Aretias/Khalkeritis) Island is located 1.7 km off the mainland of Giresun province in Turkey. It has an area of 40 hectares and has been settled since the Classical period to the present day. During excavations carried out on the island in 2011 – 2012, the main church (Katholikon) of a monastery dated between 9th and 12th century was uncovered. Necropolis sites were found during excavations conducted at church and related buildings. 83 graves probably belonging to church members and, 83 individuals were unearthed from these tombs. A total of 172 individuals have been identified after the evaluation of skeletons obtained from area which has lost its tomb character because of the illegal excavations and natural conditions. All individuals were buried in east-west direction. Individuals were laid on their back, their arms were joined on the abdomen while arms were angled from the elbow. Their legs were usually joined by the ankles. Their heads were supported from the neck and at both or single side by stones and lifted slightly so their faces provided to look to the east. Unearthing skeletons became ready to work after cleaning and repair at Ankara University Paleoanthropology Laboratory and then age, sex, pathologic condition of skeletons were determined. Of the skeletons 25 were children, 9 were adolescences, 49 were females and 73 were males. Age and sex could not determined at 16 individuals. Skeletal fractures, periostitis, syphilis, osteoarthritis, schomorl nodules, anemia and osteomalacia paleopathological cases were determined.

If we evaluate monastery life according to paleodiet and paleopathologic status, it can be said that society of Giresun/Khalkeritis (Aretias) lived under low socioeconomic conditions, predominantly occupied with fishery, received migration and consist of individuals without experiencing violent events.

GRAFİK VE TABLOLAR DİZİNİ

- Grafik 1: Giresun Adası demografik dağılım grafiği
- Grafik 2: Giresun Adası Çocuklarında Yaş Dağılımı Grafiği
- Grafik 3: Giresun Adası Erişkinlerinin Dağılımının Grafiği
- Grafik 4: Giresun Adası'nda Periostitis Derecelenmeleri
- Tablo 1: Giresun Adası demografik dağılım
- Tablo 2: Giresun Adası Çocuklarında Yaş Dağılımı
- Tablo 3: Giresun Adası Erişkinlerinin Dağılımı
- Tablo 4: Giresun Adası Bireylerinde Ortalama Yaşam Uzunluğu
- Tablo 5: Anadolu Toplumlarında Yaş Dağılımı
- Tablo 6: Martin ve Vandervael'in Boy Kategorileri
- Tablo 7: Giresun Adası İskeletlerinde Kırıkların Dağılımı
- Tablo 8: Giresun Adası İskeletlerinde Periostitis Hastalığının Dağılımı
- Tablo 9: Giresun Adası'nda Periostitis Derecelenmeleri
- Tablo 10: Anadolu'da periostitis dağılımı
- Tablo 11: Giresun Adası İskeletlerinde Sifilis Dağılımı
- Tablo 12: Giresun Adası İskeletlerinde Sakralizasyon Dağılımı
- Tablo 13: Erişkin Bireylerde Anemi
- Tablo 14: Giresun Adası'nda Anemi

RESİMLER DİZİNİ

Resim 1: Giresun Haritası

Resim 2: Giresun Adası'nın konumu

Resim 3: Giresun Adası

Resim 4: M.Ö. 4. yüzyılın ilk çeyreğine ait Attik Siyah Glazürlü bir cup-skyphos parçası (nr.1), M.Ö. 4. ve erken 3.yüzyıla ait Attik Kantharos, kupa, yuvarlatılmış kenarlı tabak, balık tabakları (nr. 2-5).

Resim 5: İçe dönük kenarlı kase (echinus kase), yarım küre kase parçaları (nr. 6-11)

Resim 6: Hellenistik Dönem'e ait Batı Anadolu kökenli seramik kaplara ait parçalar (nr. 12-20)

Resim 7: Giresun Adası planı

Resim 8: Liman planı

Resim 9: Palamar bağlama halkası

Resim 10: Palamar bağlama babası

Resim 11: Kule

Resim 12: Yönetici yapısı

Resim 13: Sunu çukuru

Resim 14: Kybele-ana tanrıça- tapınımında kültürel işleve sahip kaya bloğu

Resim 15: Basamaklı altar

Resim 16: Giresun Adası Kilise planı

Resim 17: Güney şapel içerisindeki 11.M1 nolu mezar

Resim 18: 11.M1 numaralı mezardan çıkarılan divitve hokka

Resim 19: Kuzey şapeldeki 12.M1 nolu sınırları taş sırasıyla belirtilmiş tek bireyli mezar

Resim 20: 11.M5 numaralı sınırları taş sırasıyla belirtilmiş çok bireyli mezar

Resim 21: Çoklu gömüler

Resim 22: Çoklu gömü

Resim 23: 12. B38 numaralı iskeletin çenesi altında yarım halka formu demir obje

Resim 24: Bizans İmparatoru Isaac II Angelos dönemine ait sikke

Resim 25: İstiridye kabuğu

Resim 26: 11.M4 numaralı mezarlar kiremit çatma kapatılmış doğrudan gömüler

- Resim 27: Narteks içersindeki 12.M.2, M3. numaralı mezarlar
- Resim 28: 11.M2 numaralı mezardaki bireyin sol ayağı ucunda bulunan Anonymous Folles
- Resim 29: Brayer'e ait Balatlar Yapı Topluluğu'nun plan çizimi
- Resim 30: Sinop Balatlar Kilise ve Çevredeki Kalıntılar Tüm Plan
- Resim 31: G.A. A11-M3 (2011) Birey 25. Ulnada colles kırığı
- Resim 32: G.A. KKN (2012) Birey 38. Cranium frontalde çökme
- Resim 33: G.A. A7-A8 (2011) 1. birey. Sol tibia ve femurun kaynaşması
- Resim 34: G.A. KKN (2012) Birey 39. Sağ tibia ve fibulanın proximal ve distal uçlardan yanlış kaynaşması
- Resim 35: G.A. KKN (2012) Birey 41. Sol tibiada kırık iyileşme döneminde enfeksiyon nedeniyle meydana ekstra kemik oluşumu
- Resim 36: Periostitisin sınıflandırılması
- Resim 37: G. A. (2012) Birey 16. Sağ tibiada periostitis
- Resim 38: G. A. (2012) Birey 19. Periostitis
- Resim 39: G. A. (2012) Birey 31. Periostitis. Tiba distalinde spikül
- Resim 40: G. A. (2012). Birey 41. Kırık iyileşme aşamasındayken enfeksiyon nedeniyle oluşmuş periostitis
- Resim 41: G. A. (2012) Birey 27. Sifilis nedeniyle oluşmuş periostitis
- Resim 42: G. A. (2012) Birey 30. Cranium (a), femur (b), fibula (c) ve humerus (d) kemiklerinde sifilis belirtisi
- Resim 43: G. A. KDM (2012) 5. bireyde sifilis
- Resim 44: G. A. KKN (2012) B16'nın yüzeyi 1. bireyde osteoarthritis
- Resim 45: G. A. KKN (2012) B 22 numaralı bireyin lumbar vertebrasında osteofit
- Resim 46: G. A. A1 (2012) B 12 numaralı bireyin parmaklarında osteofit
- Resim 47: G. A. (2011) A11- M2- B24 numaralı bireyin thorocal vertebrasında schomorl nodülü
- Resim 48: G. A. (2012) KKN B1 numaralı bireyde sakralizasyon
- Resim 49: G. A. (2012) KKN B21 numaralı bireyde cribra orbitalia
- Resim 50: G. A. (2012) KKN B1 numaralı bireyde porotic hyperostosis
- Resim 51: G. A. (2012) KKN B12 numaralı bireyde diploe kalınlaşması
- Resim 52: G. A. KDK (2012) 1B numaralı bireyde osteomalazi

GİRİŞ

Tarih boyunca bütün insanlar gelecekte neler olacak sorusuna cevap ararken aynı zamanda geçmişte yaşamış insanların da nasıl yaşadıklarını her daim merak etmiştir. Çünkü biz insanlar M. Kemal Atatürk'ün de "Geçmişini bilmeyen geleceğine yön veremez." sözünde anlatmak istediği gibi geçmişte öğrendiklerimizi uygulayarak ve gelecekte nasıl olması gerektiğine karar veririz. Gelecek zaman ile ilgili plan yapmak geçmişi iyi analiz etmekle gerçekleşir.

Tarihsel ve kültürel bilgilerin ortaya çıkmasını ve geçmişi canlandırmayı arkeoloji, paleoantropoloji, tarih, coğrafya, biyoloji, jeoloji, sanat tarihi, halkbilim vs. gibi bilimlerin bir arada çalışması sağlar. Eski toplumlara ait kalmış maddi kültür unsurlarını kazılar yaparak gün ışığına çıkaran, bu buluntuları sınıflandırarak karşılaştıran ve geçmişle ilişkisini ortaya koyan arkeoloji bilimi ile insan iskeletlerinin morfolojik ve anatomik özelliklerini inceleyerek biyoloji- kültür ilişkisini tanımlayan paleoantropoloji bilimi ise kardeş bilimler özelliğini taşımaktadır.

Paleolitik dönemden günümüze kadar uygun iklim koşulları ve coğrafi yapısı nedeniyle Anadolu birçok topluma ev sahipliği yapmıştır. Bu, Anadolu'nun ne kadar zengin bir tarihi ve kültürü olduğunu göstermektedir. Karadeniz Bölgesi'nin engebeli arazisi ve ikliminin yağışlı olması yazılı dönem öncesi arkeolojik verileri koruyamasa da Karadeniz Bölgesi yerleşimlerinin varlığına dair antik literatür kaynaklar bulunmaktadır. Antik ismi Aretias-Khalkeritis olan Giresun Adası da Grek Klasik Dönemlerden Orta Çağ'ın sonlarına de yerleşime sahne olmuştur. Ada üzerinde kazı çalışmaları sırasında Orta Bizans dönemine ait manastır kompleksi bulunmaktadır. Bu dönemde ada üzerinde sur içinde kilise, şapel, depolar, sarnıç ve görkemli bir yönetici konağı inşa edilmiştir. Sur dışında ise oldukça faal olduğu anlaşılan liman alanı ve taş ocağı bulunmaktadır. Ayrıca surlara bitişik inşa edilmiş büyük sarnıç yer almaktadır. Bu dönemde Giresun Adası üzerindeki yerleşimin sadece dinsel amaçlı değil aynı zamanda savunma ve saldırıya yönelik askeri amaçlı

olduğu anlaşılmaktadır. Ada surunun ölçüleri ve tekniği ile büyük sarnıç ve yönetici konağının yapısı, ada üzerindeki yerleşimin önemini ve nüfusun hiç de az olmadığını göstermektedir.

Arkeolojik kazılar sonucunda gün ışığına çıkarılan iskeletler yaşadıkları alanın ve dönemin özelliklerini yansıtır. Paleoantropolojik çalışmalar ile eskiden yaşamış toplumların paleodemografisi, sağlık durumları, beslenmeleri, kültürleri hakkında bilgi edinebiliriz. 2011 ve 2012 yıllarında kilisenin kuzey ve güney şapelleri, batı alanı, kuzey nef, su yapısının kuzey ve güney bölümlerinde yapılan kazı çalışmaları sırasında bu alanların kilise mensuplarına ait mezar alanı olarak ayrıldığı keşfedildi. Dikkatli çalışmalar sonucunda çıkartılan iskeletler tek tek laboratuvar ortamında incelendi. İskeletlerin incelenmesi ile Giresun Adası'nda 9.-12. yüzyıllar arası insanların morfolojik yapıları, demografisi, sağlık durumları, beslenme biçimleri ve kültürel özellikleri hakkında bilgiler elde edildi.

Giresun/Khalkeritis (Aretias) Adası'nda 2011 ve 2012 yıllarında yapılan çalışmalar sonucunda otaya çıkarılan nekropol ve nekropol alandan çıkarılan iskeletleri arkeolojik ve antropolojik veriler ışığında değerlendirmek bu tezin amacını oluştururken gizli kalmış bu adanın kültürel yapısının Anadolu'nun kültürel zenginliği arasında yer alması hedeflerden biri olmuştur.

1.BÖLÜM

1.1. GİRESUN COĞRAFYASI VE TARİHİ

Giresun adının kökeni hakkında birçok görüş bulunmaktadır. Şehrin adının antik kaynaklarda geçen “*Kerasus*” kelimesinden geldiği kabul gören genel bir yargı olmasına rağmen, bu kelimenin anlamı konusunda birçok farklı görüş bulunmaktadır. Bu görüşlerden birine göre kirazın ana vatanının Giresun olduğu ve çok miktarda kiraz yetiştiği için kirazın ana vatanının Giresun olduğu ve “*Kerasus*” adının da buradan geldiği kabul edilmektedir¹. Romalıların Giresun’u ele geçirmesinden sonra Romalı kumandan Lucullus’un buradaki kiraz fidanlarından Roma’ya götürdüğü, bu meyvenin Avrupalılar tarafından bu şekilde tanınmasından yirmi yıl sonra da Avrupa’dan İngiltere’ye götürüldüğü aktarılmaktadır. Bu bağlamda da kirazın ana vatanının Giresun olduğu savunulmaktadır².

Diğer bir görüşe göre ise Giresun adının şehrin boynuz şeklindeki girintili yapısı ile denize doğru uzanması nedeniyle Yunanca “*Keras (boynuz)*” kelimesinden türediği ve kelime yapısı olarak benzerlik gösterdiği kiraz ile karışarak günümüze kadar ulaştığı görülmektedir³.

Kaynaklarda *Kerasus*, *Kerasous*, *Cerasous*, *Chirizonda*, *Cerasonte*, *Kerasunde* isimleri ile bahsedilen şehrin Giresun adı ile anılmaya başlaması ise, bugün de devam eden Türk hakimiyeti ile birlikte mümkün olmuştur⁴.

Antik Çağ yazarlarından Ksenophon, *Anabasis* adlı esrinde Giresun adından şu şekilde bahsetmektedir⁵:

“*Denizden yol almış olanlar Kerasus’tan aynı yolla ayrıldılar; öbürleri yollarına karadan devam ettiler.*” (Ksenophon, 2010: V/IV, 155 – 156).

---

¹ Emecen, 1997:20

² Bijişkyan, 1969: 37

³ Emecen, 1997: 20, İltar, 2009: 295

⁴ Kaçar, 2010: 61

⁵ Pekşen, 2012:18

Giresun İli, doğuda Türkiye – Gürcistan sınırından başlayıp batıda Ordu İli'nin doğusunda yer alan Melet Çayı'na kadar uzanan Doğu Karadeniz Bölümü'nde 40.07 – 41.08 kuzey enlem ve 37.50 – 39.12 doğu boylamlarında bulunmaktadır⁶ (Resim1). Giresun kenar dağların güneyini denize bağlayan en kısa, en iyi yollardan biri olan ve tarihi çağlarda kıyı ile iç kesimler arasındaki bağlantının sağlandığı önemli kervan yollarından biri durumundaki Giresun- Şebinkarahisar yolunun bitiminin batı tarafına kurulmuştur. Kale yapımına elverişli bir tepe ile çevresinde liman kurmaya elverişli iki koyun varlığı, buranın; yerleşme tarihi boyunca her zaman önemini korumasına neden olmuştur⁷.

İl, 140 – 150 m rakımda, eski bazalt lavlarından oluşan bir yarımadaanın boyun kesimi merkezli olarak kurulmuştur⁸. Giresun ili diğer Karadeniz illeri ile kıyaslandığında onlardan farklı olarak hem doğu hem de batı yönlerine hakim olan bir tepe üzerinde kurulmuştur⁹. Giresun'un kuzeyinde Karadeniz, doğusunda Trabzon ve Gümüşhane, güneyinde Sivas, güneydoğusunda Erzincan ve batısında Ordu illeri bulunmaktadır. Sahip olduğu limanla ön plana çıkan illerden biri olan Giresun ili Doğu Karadeniz'de adası olan tek ilimizdir¹⁰.

Giresun ilinin arazi yapısı 3. jeolojik zamanda gerçekleşen volkanik patlamalar sonucu meydana gelmiş olduğundan dolayı, üzerlerinde buzul gölleri ve bazalt billûr kayaları bulunan genç sıradağlar dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra Çakrak yakınlarında bulunan “Ördek Gölü” denilen ve etrafında volkan tüfleri hala kısım kısım görülen bir gölcük bulunmaktadır¹¹. Genel olarak bölgenin coğrafi yapısını, 3. jeolojik zamanda Alp kıvrımlarıyla meydana gelen dağ kütleleri, bunların arasındaki ovalar ve havzalar oluşturmaktadır. İl yerleşim alanı jeolojik olarak karışık bir yapı göstermektedir. Bu yapı sediment kayaçlar ile volkanik kayaçların karışımından oluşmuştur. Ancak kum ve alüvyal sahalara da rastlamak olasıdır¹². İlin

---

⁶ Giresun Valiliği, 1967:65

⁷ Bekdemir, Ü., 2000:1

⁸ Bekdemir, Ü., Elmacı, S., 2009:396

⁹ Emecen, F. M., 2009: 34

¹⁰ Baldıran, Ş., Ulubay, A., 2008:403; Örenç, A. F., 2009: 40

¹¹ Giresun Valiliği, 1967: 65-66

¹² Bekdemir, Ü., 2007: 17

güneyinden geçen Kelkit fay hattı hala faal durumda olduğundan, yoğun yağışlardan sonra toprak aşınma ve toprak kayma olayları görülebilmektedir¹³.

Giresun ilinin kent oluşumuna imkan sağlayan şartların başında, kuzeye Karadeniz'e doğru uzanan ve eski bazalt lavlardan oluşan Giresun yarımadasının büyük etkisi vardır. Bu yarımada, doğusunda ve batısında iki doğal koyun oluşmasını sağlamıştır. Böyle iki koyun varlığı burada bir liman kurulmasına da olanak vermiştir. Tarihi çağlarda bu liman Giresun kentinin fonksiyonel sürekliliği üzerinde büyük bir etki oluşturmuştur¹⁴.

Doğu Karadeniz Bölgesi, coğrafi konum itibariyle güneyde Doğu Anadolu, kuzeyde Karadeniz, kuzeydoğuda Kafkasya ve güneybatıda Orta Anadolu bozkırları arasında kalan bir orta bölge durumundadır. Bu bölge, tarih öncesi çağlarda yaşayan insanlar için, su kaynaklarının çokluğu, tabii kaya sığınaklarının varlığı, çayır ve ormanlık alanları ve özellikle zengin av hayvanlarının bolluğu nedeniyle önemli bir yer tutmuştur¹⁵.

Bugüne kadar yapılmış olan araştırmalarda Anadolu'nun Karadeniz kıyılarında Erken Demir Çağı'nın ilk dönemlerini oluşturan ve Hitit'in yıkılışından sonraki dönemine gelen M.Ö. 1190 – 1000/950 tarihleri arasındaki dönem karanlık bir çağ olarak değerlendirilebilir. Bu döneme ait belirlenmiş herhangi bir yerleşim yerinin olmayışı, Anadolu'daki insan hareketlerinin Karadeniz üzerinden yapılmadığının açık bir göstergesidir. Buna rağmen Karadeniz havzası sahip olduğu stratejik önem nedeniyle tarihin her döneminde önemli bir yer tutmuş ve birçok kavim bu coğrafyayı hakimiyeti altında tutmak istemiştir. Ancak Doğu Karadeniz Bölümü'nde Prehistorik yerleşim yerleri ile ilgili bir takım bilgiler bulunmasına rağmen bu bölgede ikamet etmiş olan halkların bölgenin Eskiçağ toplumlarını oluşturup oluşturmadığına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Gerek göçlerle bölgeye

---

¹³ Giresun Valiliği, 1967: 66

¹⁴ Bekdemir, Ü., 2000: 18

¹⁵ Ünsal, V., 2006: 131

gelmiş olan, gerekse bölgenin yerli halkı konumunda olan birçok kavim bulunmaktadır¹⁶.

M.Ö. II. binde bölgede yaşamış olan önemli topluluklardan birisi de Eskiçağ dünyasının en güçlü devletlerinden olan Hititler'e rağmen Karadeniz bölgesinde bölgesel de olsa varlıklarından söz ettiren Kaşkalar'dır. Kaşkaların yanı sıra, M.Ö. VII. Yüzyılda kuzeyden gelen Türk kökenli Kimmer – İskitlerin bölgede iskan faaliyetlerinde buldukları görülmektedir¹⁷. Antik dönemde bir Grek kolonisi olarak kurulan Giresun İli sınırları içinde, özellikle de kıyı hattına kurulmuş, Kerasous/Pharnakeia (Giresun), Zephyrion (Ulu Burnu/Çam Burnu), Tripolis (Tirebolu), Argyria (Halkavala), Philokaleia (Görece), Koralla (Görece Burnu) ve Kordyle (Akçakale) gibi önemli Grek koloni kentleri, kale kentleri ve gemiler için limanlar dikkat çekmektedir¹⁸.

Sinop'un 374 km doğusunda yer alan Giresun şehrinin ilk olarak Sinoplular tarafından yaptırıldığı kaynaklarda yer almaktadır. Bu şehir halkından vergi toplamış olan Sinoplular burada birçok imar faaliyeti içerisinde bulunmuşlardır¹⁹. Yunanlı tarihçi Ksenophon'un aktardığına göre Orta ve Doğu Karadeniz bölgesine M.Ö. VII. yüzyılın sonlarından itibaren Kimmerler, Miletler, Persler ve Büyük İskender'e bağlı kuvvetlerin egemen olduğu görülmektedir. M.Ö. 400 yıllarında bölgede Kolkhlar, Driller, Khalybler ve Tiberenler gibi topluluklar yaşamışlardır²⁰.

Bölge daha sonraki dönemlerde ise İran, Makedon, Pontus ve Romalıların hakimiyetleri altına girmiş ve Ceneviz ile Trabzon Rumlarının kolonisi olmuştur. Bu bölgenin bir parçası olan Giresun şehri de bu tarihsel süreç içerisinde aynen yer almıştır²¹.

---

¹⁶ Telliöğlu, İ., 2007: 15-16, Pekşen O., 2012: 13

¹⁷ Telliöğlu, İ., 2007:16, Pekşen, O., 2012: 14

¹⁸ Doksanaltı, E. M., Aslan, E., Mimiroğlu, İ.M., 2010: 143

¹⁹ Bijişkyan, P. M., 1969: 37, Pekşen, O., 2012: 14

²⁰ Fatsa, M., 2002: 15, Pekşen, O., 2012: 14

²¹ Fatsa, M., 2002: 15, Pekşen, O., 2012: 14

1.2. GİRESUN/ KHALKERİTİS (ARETİAS) ADASI COĞRAFYASI VE TARİHİ

Antik ismi Aretias- Khalkeritis olan Giresun Adası, Doğu Pontus bölgesindeki Kerasous (modern Giresun) kentinin 1,7 km. açığında yaklaşık 4 hektar yüzölçümü olan küçük bir adadır (Resim 2, 3). Antik kaynaklardan edinilen bilgilere göre, Grek Klasik Döneminde Aretias adası, Roma İmparatorluk Döneminde ise Khalkeritis Adası olarak adlandırılmıştır. Doğu Karadeniz deniz rotasında stratejik bir noktada yer alması, küçük bir limana ve demirleme alanına sahip olması nedeniyle Grek Klasik Dönemlerinden Geç Antik Çağ ve Orta Çağın sonlarına dek yerleşime sahne olmuştur²².

Ada'daki yerleşimin ilk başlangıç aşaması, yakınındaki Kerasous kenti ile ilişkilidir. Ksenophon, M.Ö. 5. yüzyılın sonunda, Kerasous'u Sinope'ye bağlı bir Yunan koloni kenti olarak tanımlamaktadır. Kerasous'a olan yakınlığından dolayı, ada da bu dönemde iskân görmüş olmalıdır. Giresun/Aretias- Khalkeritis Adası'nın ana karaya yakınlığı ve savunmaya uygun topografik yapısı ada kolonicilerin dikkatini çekmiş olmalıdır²³.

Adanın çok büyük olmaması ve büyük oranda kayalık bir ada olmasının yanında su kaynağının olmaması gibi dezavantajlarının yanında, bölgede benzer başka bir ada bulunmaması, stratejik konumu ve liman işlevi gören küçük doğal bir koya ve aynı zamanda kuzey ve batı rüzgarlarına karşı teknelerin iplerini bağlayıp demirleyebilecekleri bir sahile sahip olması, adanın yerleşim için cazibesini arttırmıştır. Aynı zamanda daha büyük merkez konumundaki Sinope ve Trapezus arasındaki deniz rotasının ortasında yer alması da adanın yerleşim için seçilmesinin diğer etkenlerinden biridir. Tüm bu hususların, Kerasous'u kuran ve Sinope'den gelen Grekleri ya da başka göçmenleri adada yerleşmek için cezp ettiği açıktır. Adanın bu özellikleri ve konumu Geç Osmanlı Döneminde dahi Karadeniz'deki hakimiyet için stratejik önemini korumasını sağlamıştır. Bu nedenle adadaki

---

²² Doksanaltı, E. M., Mimiroğlu, İ. M., Karaoğlan, İ., Erdoğan, U., 2011:201

²³ Doksanaltı, E. M., Aslan, E., 2012:219

yerleşim, Kerasous Kenti ile paralel olarak Arkaik ya da Klasik Dönemden itibaren başlamış olmalıdır²⁴.

2011 yılında ada üzerinde yapılan kazı çalışmaları sırasında ortaya çıkarılan kilise zeminin altından M.Ö. 4. yüzyılın ilk çeyreğine ait Attik Siyah Glazürlü bir cup-skyphos parçası (Resim 4, nr.1) ile M.Ö. 4. ve erken 3.yüzyıla ait Attik Kantharos, kupa, yuvarlatılmış kenarlı tabak, balık tabakları (Resim 4, nr. 2-5), içe dönük kenarlı kase (echinus kase), yarım küre kase parçaları (Resim 5, nr. 6-11) bulunmuştur. Bu seramik kap parçaları tespit edilen en erken buluntular olup, adanın en azından Klasik dönemden itibaren iskan edildiği ile ilgili net verilerdir. Kilisenin temelleri altında bulunan ve Helenistik Döneme ait Batı Anadolu kökenli seramik kaplara ait parçalar (Resim 6, nr. 12-20) gerek yerleşimin devamlılığını gerek Ada'nın Batı Anadolu merkezleri ile olan ilişkisini göstermesi açısından önemlidir²⁵.

Günümüzde Ada üzerinde görülen kalıntıların büyük kısmı Orta Çağa aittir. Bununla birlikte araştırmalarımızda tespit ettiğimiz adadaki liman alanı ve açık hava/kaya tapınımı ile alakalı basamaklı altar ve sunu çukurları Klasik-Helenistik yerleşimi göstermektedir. Antik literatür bu küçük adanın Klasik-Helenistik ve Roma İmparatorluk dönemlerindeki durumu ile ilgili önemli bilgiler vermektedir. Rhodos'lu Apollonios, Argonautlar'ın yolculuğunu anlattığı eserinde bu adayı ayrıntılı olarak tanımlamaktadır. Bu adada Amazon kraliçeleri Otrere ve Antiope'nin Savaşa giderken kurban sundukları Ares'e adanmış bir tapınak olduğunu ifade eder (Apoll. Rhod. Argonautica II. 360- 406). Amazonların savaş tanrısı için at kurban ettikleri siyah bir kaya-sunaktan olduğundan bahseder (Apoll. Rhod. Argonautica II. 1168- 1178). Aynı zamanda adanın kayalık sahiline yerleşmiş ve insanlara saygısı olmayan sayısız kuşlara dikkat çeker. Apollonios karaya bir günlük kürek mesafesinde olan Ares adasındaki Ares'in kuşlarının Argonautlar ile olan mücadelesini de anlatır (Apoll. Rhod. Argonautica II. 1030- 1230). Apollonios'un Argonautica eserinde ada için verdiği bilgiler mitolojik kaynaklıdır. Bununla birlikte Giresun Adası'nda sürdürülen arkeolojik araştırmalar, burada Klasik-Helenistik

²⁴ Doksanaltı, E. M., Aslan, E., 2012: 219

²⁵ Doksanaltı, E., M., Aslan, E., 2012: 219

Dönemde kaya kültü ile ilgili bir açık hava tapınağının ya da kutsal alanının var olduğunu göstermektedir. Adanın sur dışında kalan kayalık doğu sahilinde kaya tapınımı ile alakalı sunu çukurları tespit edilmiştir. İkinci bir kaya tapınım yeri ise adanın iç kısmında yer almaktadır. Burada ana kayaya oyulmuş basamaklı bir altar, açık hava tapınağı görünümündedir. Böylece Apollonios'un ifadeleri arkeolojik verilerle de doğrulanmaktadır. Plinius (Plin. N.H., VI.13.32), Khalkeritis ismi ile tanıttığı adaya, Greklerin Ares Adası adını verdiklerini ve Pharnekeia'nın hemen karşısında yer aldığını ifade eder. Aynı zamanda bu adada Mars'a adanmış bir tapınak olduğundan ve adadaki kuşların insanlara kanat çırparak saldırdığını anlatır. Antik literatürde birçok kere ifade edildiği üzere, günümüzde de bu küçük adayı üreme ve yaşam alanı olarak kullanan bazı deniz kuşları, özellikle üreme zamanında, yaklaşanlara tehditkar şekilde kanat çırpıp, çılgılık atmakta hatta saldırmaktadırlar²⁶.

Pseudo-Scymnus (Ps.-Scymnus, Ad Nic. Reg., 911- 913) ve Arrianus (Arrianus, Per. Pon. Eux., XVI.4), Ares Adasının Pharnakeia'ya olan uzaklığını ve yerini tarif ederler. M.S. 2. yüzyılın ilk yarısında Karadeniz'deki Roma garnizonlarını denetlemek amacıyla seyahate çıkan Arrianus, adadan Ares Adası olarak söz eder ve Pharnakeia'ya 30 stadia uzakta olduğunu ifade eder. Antik kaynakların ifadeleri, adanın isminin ve yerinin belirlenmesinde modern araştırmacılara yardımcı olmuştur. Doğu Karadeniz'deki bu küçük adaya, Klasik ve Helenistik Dönemlerde 'Ares', Roma İmparatorluk Döneminde ise 'Khalkeritis' ismi verilmiştir. Klasik Edebiyat bu adanın yeri ile ilgili de oldukça değerli bilgiler sunmaktadır. Buna göre Ares/Khalkeritis adası, Kerasous ya da Pharnakeia kentinin hemen karşısında kıyıya oldukça yakın bir noktada yer almaktadır. Antik kaynaklarda edinilen diğer bir bilgi, bu adada Ares'e ait bir açık hava tapınağı olduğudur. Aynı zamanda adada siyah bir taşta tapınıldığı bildirmektedir. Böylece Ada üzerinde arkeolojik çalışmalarda tespit edilen kaya kültü ya da kaya tapınımı ile ilişkili Kybele Kültünün varlığı antik literatür tarafından da desteklenmektedir²⁷.

---

²⁶ Doksanaltı, E.M., Mimirolu, İ.M., 2010: 86.

²⁷ Doksanaltı, E.M., Mimirolu, İ.M., 2010: 86.

Helenistik ve Roma İmparatorluk Dönemleri ile ilgili bu bilgilerin ardından Aretias/Khalkeritis adası hakkında antik literatür uzunca bir süre sessiz kalmıştır. Ancak gerek arkeolojik buluntular gerekse Ortaçağ yazarlarının aktardıkları ada üzerinde yerleşimin kesintisiz devam ettiğini göstermektedir. İlk kez Helenistik ya da Roma İmparatorluk döneminde ada bir sura sahip olmuş olmalıdır. Günümüze ulaşan sur sistemi M. S. 10. yüzyıla tarihlenmektedir. Ancak surun özellikle batı kısmında temel üzerinde, birkaç sıra halinde tespit edilen büyük dörtgen bloklar, Helenistik ya da Roma İmparatorluk döneminde inşa edilen ilk sura aittir. Son yıllarda yapılmış olan yüzey araştırmalarında, ada üzerinde M. S.5.-6.yüzyıllara ait bir yapı ile ilgili önemli bazı bulgulara ulaşılmıştır. Orta Bizans Dönemine ait bir kilise kalıntısının yığını arasında bulunan ve M. S. 5.-6.yüzyıllara tarihlenen ince işçilikli mozaik parçaları, adanın geç antik dönemdeki iskanı ile ilgili önemli verilerdir. Adanın batı sahilinde, surların hemen dışında bulunan büyük sarnıç ve surlardaki kanal içinden çıkan Zeuxippus Ware ve M. S. 11.-12. yüzyıl seramik kap parçaları adadaki yerleşimin kesintisiz devamını göstermektedir. Ayrıca M. S. 11. yüzyıla ait mimari plastik parçaları adadaki kilise ile alakalıdır. Orta Bizans Dönemlerinde adada bir manastır kompleksi bulunmaktadır. Bu dönemde ada üzerinde sur içinde kilise, şapel, depolar, sarnıç, ve görkemli bir yönetici konağı inşa edilmiştir. Sur dışında ise oldukça faal olduğu anlaşılan liman alanı ve taş ocağı bulunmaktadır. Ayrıca surlara bitişik inşa edilmiş büyük sarnıç yer almaktadır²⁸.

Bu dönemde Giresun Adası üzerindeki yerleşimin sadece dinsel amaçlı değil aynı zamanda savunma ve saldırıya yönelik askeri amaçlı olduğu anlaşılmaktadır. Ada surunun ölçüleri ve tekniği ile büyük sarnıç ve yönetici konağının yapısı, ada üzerindeki yerleşimin önemini ve nüfusun hiç de az olmadığını göstermektedir. Bu yerleşim aynı zamanda Kerasaus Kenti için ileri askeri karakol fonksiyonuna sahiptir. Surlardaki gözetleme kuleleri, Kerasous kenti için erken uyarı sistemi oluşturmuş olup, ada üzerindeki askeri güç gerek karadan gerekse denizden gelecek saldırılara karşı önemli bir destek gücü oluşturmaktadır. Bu askeri güç ve işlek limanı ile adanın, aynı dönemde artan korsan saldırılarına karşı hem ticaret

---

²⁸ Doksanaltı, E.M., Mimirolu, İ.M., 2010: 87

gemilerinin ve hem de Doğu Pontus ticaret rotasının güvenliğini sağlamada önemi artmıştır²⁹.

Son yüzey araştırmalarına göre ada üzerindeki kalıntıların çoğu bir manastır-kale ile alakalı olup, M. S. 10. -12. yüzyıllara tarihlendirilmiştir. Bazı araştırmacılara göre bu manastır, *Elaousa* (Panaretos Chronica. 40) ya da Sinope'li Aziz Phokas'a adanmıştır. 1204'teki 4. Haçlı seferi ile İstanbul'daki Latin işgali sonucu, Komnenoslar Hanedanlığı'nın Trabzon merkezli yeni bir devlet kurmaları, bölgenin hızlı bir şekilde gelişmesine sebep olmuştur. Bu dönem, aynı zamanda bölgede ilk Türk akınlarının ve egemenlik sürecinin de başlangıcıdır. Bu süreçte adada da özellikle savunmaya yönelik önemli imar faaliyetlerinin gerçekleştirilmiştir. Doğu Pontus Bölgesi merkezleri için 13., 14. ve 15. yüzyıllar, Türkler ve Trabzon Pontus İmparatorluğu arasındaki mücadeleye bağlı olarak sürekli hakimiyet değişikliği ile geçmiştir. Bu dönemde adada oldukça güçlü bir savunma sistemine sahip manastır-kale yerleşimi olduğu anlaşılmaktadır. Doğu Pontus bölgesine 13. yüzyılda yerleşen ve Ortaçağ'da bölgenin yaylalarında pastoral bir yaşam süren Türk boyları arasında yer alan Çepni Türkleri ile Trabzon Pontus İmparatorluğu arasında meydana gelen mücadeleler Kerasaus kenti ile birlikte adayı da etkilemiştir. Sinop'un Selçuklular tarafından fethedilmesine yardım eden Çepni Türkleri, daha sonra kenti ele geçirmeye çalışan Komnenosları mağlup etmişlerdir. Bundan sonra Çepniler doğuya ilerlemeye devam ederler ve Ordu'yu ele geçirirler. Böylece 13. yüzyılın sonunda Çepni Türkleri, Giresun (Kerasous) kentinin çevresine yerleşmişlerdir. Türk ilerleyişine karşı harekete geçen Alexius II Komnenos, 1301 yılında sefere çıkarak Giresun'a dek gelen Türk Boylarını mağlup etmiştir. Giresun açıklarında, bu küçük Ada yakınlarında batan bir gemi yüzünden Selçuklular ve Trabzon Pontus İmparatorluğu arasında meydana gelen çatışmalar, Türkler ile olan mücadelelere ve bu mücadelede adanın rolünü göstermesi açısından güzel bir örnektir³⁰.

Azap ve Sipahilerden oluşan Osmanlı askerleri, 19 Temmuz 1368'den hemen önceki bir tarihte (Panaretos, Chr. 76) tekneleri ile adaya çıkarlar. Anlaşıldığına göre

---

²⁹ Doksanaltı, E.M., Mimirolu, İ. M., 2010:87

³⁰ Doksanaltı, E.M., Mimirolu, İ.M., 2010:87

Osmanlıların bu girişimleri ada ile ilgili bir işgalden çok yağmalama amaçlıdır. Bu dönemde bölgenin ve adanın yoğun Türk akınlarına maruz kaldığı, 1368 yılında adadaki *Elaousa* Manastırı'na gönderilen Metropolit Joseph Lazaropoulos'un akınlar yüzünden İstanbul'a kaçmasından da anlaşılmaktadır (Panaretos, Chr. 76). Bu akınlar sırasında aralarında III. Alexius zamanında (1349-1390) sarayda görevli üst düzey bir memur (*prōtonotarioi*) olan ve Trabzon Pontus İmparatorluğu'nun kroniklerini yazan Michael Panaretos'un (1320- 1390) bulunduğu bir heyet İstanbul'dan yardım istemeye gider. Çepni Türkmen Beyi Hacı Emir, 1397'de Giresun ve bölgesini bir kez daha kısa süreliğine ele geçirir. Tüm bu akınlara ve mücadelelere karşın Giresun'un hemen karşısındaki bu adanın, güçlü surları ve savunma sistemi ile Türk hakimiyetine karşın uzunca bir süre direndiği anlaşılmaktadır. Ada üzerinde bu dönemler için Türklere özgü herhangi bir kalıntının bulunmaması, adanın işgal edilmediğini göstermektedir³¹.

Fatih Sultan Mehmet'in 1461'de Trabzon'u ele geçirmesiyle Giresun ve çevresi Osmanlı yönetimine geçer. Ancak bazı araştırmacılar adadaki *Elaousa* adı verilen manastır-kalenin 1468 yılına dek Türk hakimiyetine direndiği düşünmektedir. Osmanlı hakimiyeti ile birlikte ada üzerindeki yerleşimin tümüyle sonlandığı anlaşılmaktadır. Ada yerleşiminin terk edilmesi, Karadeniz'in tümüyle Osmanlı hakimiyetine girerek 16. yüzyıldan itibaren bölgenin yabancı ticaretine kapatılması ve Karadeniz'deki ticari faaliyetlerin azalması ile direkt ilişkilidir. Önemli bir ticaret rotasının ortasında bulunmasının adaya sağladığı avantajlar ve tekneler için sunduğu liman ve demirleme olanakları, ticaretin sona ermesiyle birlikte önemini yitirmiştir. Bölgeyi gezen Evliya Çelebi 17. yüzyılın ikinci yarısında adanın Kazaklar tarafından Giresun'a yapılan akınlarda kullanıldığını söylemektedir. Bu ifadelerle göre, 1634 yılında Don-Volga Kazakları Giresun ve kıyılarını yağmalarken Adayı üs ve kayıklarını saklanma yeri olarak kullanmışlardır. Adanın Kazaklar tarafından üs olarak kullanılabilmesi bu dönemde adada herhangi bir yerleşim olmadığı anlamına da gelmektedir³².

---

³¹ Doksanaltı, E.M., Aslan, E., 2012: 222

³² Doksanltı, E.M., Aslan, E., 2012: 222

Osmanlı hakimiyeti boyunca Giresun Adası, Rusların Karadeniz’de yükselen bir güç olmaya başlaması ve her türlü Osmanlı-Rus mücadelesi sırasında stratejik konumu ile önem kazanmıştır. Osmanlı arşiv kayıtlarına göre³³, 1806- 12 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Giresun kent surları ile birlikte adanın surları da güçlendirilir. Bölgeyi gezen seyyahlar 19. yüzyılda Giresun ve çevresini anlatırken çoğu kez bu küçük adayı da ihmal etmemişler ve ada ile ilgili önemli bilgiler vermişlerdir. Giresun’a 1817 yılında uğrayan Minas Bıjışkyan, Giresun Adası’nda bulunan bir manastır ile bir kilisenin varlığından söz etmiştir³⁴. Anadolu’yu 1833- 40 yıllarında gezen Ch. Texier, Adayı kısaca tanıtmıştır³⁵. Burada eskiden var olan Ares tapınağı ve Amazon Kraliçesi Antiope ilişkisini anlatır. Adayı 1840 yılında gezen J. Philipp Fallmerayer, adanın doğasından, tüm adayı kaplayan ve Sinope’li Aziz Phokas’a adanmış manastır kompleksinden, kule ve surlardan bahsederken, ıssız olduğunu da aktarır³⁶. 19. yüzyılın ikinci yarısında Trabzon Vilayeti’nin bir sancağı pozisyonundaki Giresun için hazırlanan bazı salnamelerde ada ile ilgili olarak ıssız olduğu ve burada bir kale yer aldığı ifade edilirken, Giresun Liman’ı hareketliliğine bağlı olarak dönemin Padişahı’nın emri ile adaya bir fener ve kulübe inşa emri verilmiştir³⁷. Adada 1890 tarihinde incelemelerde bulunan Vital Cuinet, Aziz Phokas adına ufak bir kilisenin varlığından, deniz feneri ve surlardan bahsetmiştir³⁸.

Ortaçağ kayıtları ve 17.- 19.yüzyıl araştırmacılarının ifadelerine göre Giresun Adası’nda Arkaik- Klasik dönemde başlayan yerleşim 15. yüzyıla dek devam etmiştir. Söz konusu kayıtlara ve yapılan yüzey araştırmalarına göre ada üzerinde 15. yüzyılın üçüncü çeyreğinden itibaren herhangi bir yerleşimin olmadığı anlaşılmıştır. Adada 19. yüzyılda, Giresun Limanına ve denizcilik rotalarına hizmet etmek üzere

---

³³ 1806- 12 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında, Giresun ve Adasının surlarının tamiri ve güçlendirilmesi ile ilgili gerek İstanbul ile olan yazışmalar gerekse bölgede meydana gelen siyasi olaylar, Sayın A.F. Örenç tarafından arşiv bilgilerine göre ayrıntılı olarak incelenmiş ve değerlendirilmiştir: Örenç, A.F., 2009: 44- 47.

³⁴ Bıjışkyan, P.M., 1969: 38

³⁵ Texier, C., 2002: 205.

³⁶ Fallmerayer, J. P., 1845: 138- 139, 147.

³⁷ 1288, 1290 ve 1291 tarihli salnameler ve adaya fener inşa edilmesi ile ilgili 1 Ağustos 1876 tarihli Padişah Fermanı’nın ayrıntılı incelemesi Sayın A.F. Örenç tarafından yapılmıştır: Örenç, A. F., 2009: 49

³⁸ Cuinet, V., 1882: 75- 76.

hazırlanmış bir fener yapısı bulunduğu ancak yine ıssız olduğu anlaşılmıştır. Günümüzde de ada üzerinde herhangi bir yerleşim söz konusu değildir.

1.2.1. Giresun/ Khalkeritis (Aretias) Adası'na Ulaşım

Adanın kıyıları büyük ölçüde sarp ve kayalıktır. Adanın kuzeydoğu ve güneydoğusunda iki küçük doğal koy bulunmaktadır. Özellikle kuzeydoğudaki koy, adanın arkasında kaldığı ve karadan görülemediği için, Evliya Çelebi'nin bahsettiği baskınlar sırasında, Kazakların teknelerini demir atıp saklayabilmelerine olanak sağlayacak özelliktedir. Adaya giriş çıkışı sağlayan ve teknelerin demirleyip iplerini bağladıkları liman alanı, güneydoğudaki küçük bir doğal koy ile bu koydan başlayıp kuzeydoğuya doğru devam eden kayalık sahilden oluşmaktadır. Koy 'U' şeklinde olup giriş güneydoğuya bakmaktadır. Koyun ağız yaklaşık 14 metre genişliğinde 18 metre uzunluğundadır. Bu ölçüleri ile koy teknelerin adaya giriş yapmalarına ve demirlemelerine olanak sağlayacak niteliktedir. Teknelerin iplerini bağladıkları kayalık sahil ise 85 metre uzunluğunda ve 15 metre genişliğindedir. Sahil kuzeydoğu- güneybatı doğrultuludur ve denize hafif diyagonal pozisyonundadır. Sahilin iki ucu sivri olup, küçük birer burun şeklindedir. Antik dönemde adaya, güneydoğudaki bu küçük koydan giriş çıkış sağlanmıştır. Çevresi tamamen surlarla çevrili olan adanın, ana giriş kapısı da burada yer almış olmalıdır. Ancak günümüzde surların bu bölümü tahrip olduğundan dolayı giriş kapısı tespit edilememiştir. Günümüzde de adaya çıkış sadece buradan yapılmakta olup, çıkışı kolaylaştırmak için koyun ağzının bir ucu betondan iskeleye çevrilmiştir. Ada ve koyu 16.yüzyıl Grek denizcilik haritalarında gemilerin demirleme yeri olarak gösterilmiştir. Bu koyun hemen doğusundaki kayalık sahilin, gemi bağlama veya malzeme indirip bindirme yeri olarak kullanılan bir rıhtım - iskele olduğu anlaşılmaktadır. Bu rıhtımda, ana kayaya halkalar ve silindirik yüksek kalın çıkıntılar oyulmuş ya da yontulmuştur. Söz konusu halka ve çıkıntılar tekne palamar bağlama halkası ve babası olarak kullanılmıştır. Bu halka ve babalar, teknelerin demir attıktan sonra iplerini bağlayarak adada güvenle konaklamalarına olanak sağlamaktadır. Adanın güneyindeki küçük koy ve kayalık rıhtım, özellikle kış aylarında kuzeyden ve

batıdan esen güçlü rüzgarlara karşı gemilerin sığınabileceği ya da demir atabilecekleri doğal bir liman görevini görmektedir (Resim 7, 8).

Rıhtım ya da iskele olarak kullanılan bu kayalık sahil hattında değişik ölçülerde 17 adet tekne palamarı bağlama halkası ve babası tespit edilmiştir. Palamar bağlama halkaları (çalışmada bu halkalar “PH” olarak plana işlenmiştir), kayalık alanın durumuna göre denize dik ya da paralel olarak oyulmuş, ortalama 0.10- 0.15 m. çapında ve 0.10- 0.15 m. genişliğindedirler (Resim 9). Palamar bağlama babaları (çalışmada bu babalar “PB” olarak plana işlenmiştir) ortalama 0.40- 0.60 m. genişliğinde ve 0.50- 0.70 m. yüksekliğinde silindirik formludurlar (Resim 10). Palamar bağlama halka ve babalarının, kayalık sahile belli bir program içinde yerleştirildiği ve alanın topografik yapısına göre gruplandırıldığı anlaşılmaktadır. İlk tipi oluşturan palamar bağlama halkaları, rıhtımın güneybatı ve kuzeydoğuda çıkıntı yapan iki ucunda gruplanmıştır. Palamar bağlama halkalarının oyulduğu sahilin bu bölümleri deniz seviyesinden ortalama 0.30- 1 m. yüksekliğindedir. Palamar bağlama halkalarının, kayalık sahilin deniz seviyesine yakın noktalarda konuşlandırıldığı anlaşılmaktadır. Halkaların bulunduğu noktalarda kıyı hattının deniz seviyesine yakınlığı ve kayalık sahilin daha düz bir yapıda olması burada demirleyen teknelerin rahatlıkla mal indirip bindirmelerine de olanak sağlayacak niteliktedir. Kayalık zeminde görülen 4 x 4cm, 6x 6 cm ölçülerindeki kare ya da 5 cm çapındaki yuvarlak oyuklar, sahilin bu bölümünde ahşaptan yapılmış bazı konstrüksiyonların varlığını göstermektedir. Rıhtımın bu alanı mal indirip bindirme için kullanılırken zeminde ahşaptan bir platformun yapılmış olmalıdır. Böylelikle rıhtımdan sur içine geçiş için bir yol ya da malların bekletildiği bir platform hazırlanmıştır. Bazı palamar bağlama halkalarının hemen yanında ana kayaya oyulmuş, ortalama 0.30 m. genişliğinde ve 0.40 m. derinliğinde yuvarlak çukurlar bulunmaktadır. Bu halkaların denize olan yakınlıkları da göz önüne alındığında söz konusu çukurların, teknelerin bağlamasının ardından, halat fazlasının konulduğu yer olduğu düşünülmektedir. Çukurların bu fonksiyonları, halat fazlasının dalgalar tarafında denize sürüklenmesine engel olacak aynı zamanda teknenin kıyıya mesafesi kontrol altında tutulabilecek niteliktedir³⁹.

---

³⁹ Doksanaltı, E. M., Mimirolu, İ. M., 2010: 90

Palamar bağlama babaları, rıhtımın orta kısmında ve kıyı hattından daha içerde ve yüksekte gruplandırılmıştır. Sahilin bu bölümü deniz seviyesinden 1,5- 2 m yüksektedir. Bu babalar yüksek ve kalın şekillendirilmiş, dayanıklı yapıları ile daha büyük ve yüksek tonajlı teknelerin bağlanmasında kullanılmış olmalıdır. Her ne kadar genel anlamda bir standart olmasa da antik dönemde gemi bağlama halkaları veya babaları, genelde rıhtım duvar örgü sistemi içinde ya da nadiren bir yuvaya yerleştirilmiş büyük blok- sütun şeklinde olmaktadır. Giresun/Aretias- Khalkeritis Adası rıhtımında ana kayaya yontulmuş silindirik palamar bağlama babaları antik dönemde yaygın bir uygulama değildir. Benzer örnekler Orta Lycia'da Simena ve Dolichiste'de bulunan liman alanlarında görülmektedir. Her iki kentin liman alanında, kıyıda uygun noktalara, ana kayadan faydalanılarak, palamar bağlama babaları yüksek ve kalın silindir formunda şekillendirilmiştir. Lycia'da yer alan bu iki merkez ile Giresun/Aretias- Khalkeritis Adası limanlarının ortak yönü rıhtımlarının ana kayadan oluşturulması ve palamar bağlama babalarının ana kayadan şekillendirilmesidir. Bu iki Lycia kentinin limanları Klasik ve Helenistik dönemlere tarihlendirilmektedir. Benzer bir sisteme ve tekniğe sahip Giresun Adası Limanı'nın da bu dönemlerde düzenlendiği söylenebilir. Giresun/Aretias- Khalkeritis Adası Limanı, adanın kayalık yapısına ve konumuna uygun olarak hazırlanmıştır. Adanın kayalık sahili, özellikle rıhtımın düzenlenmesinde belirleyici olmuştur. Limanı oluşturan koy çok büyük olmasa da özellikle rıhtım ve rıhtımdaki halkalar ve babalar, teknelerin demirleyip konaklamalarına aynı zamanda mal indirip bindirmelerine olanak sağlayacak kadar büyük ve uygun bir arazi yapısına sahiptir⁴⁰.

Kayalık sahildeki palamar bağlama halkalarının ve babalarının yerleştirilme düzeninden anlaşıldığı üzere küçük boyutlu tekneler rıhtımın, kuzeydoğu ve güneybatı ucuna bağlanırken, daha büyük tekneler orta kısma bağlanmaktadır. Güneybatı uçtaki koy hem demirlemek hem de adaya çıkış için kullanılmaktadır. Rıhtımın deniz seviyesine yakın noktaları, özellikle kayalık sahilin daha düz olduğu kuzeydoğu bölümü, sadece demirlemiş teknelerin bağlandığı yer değil aynı zamanda mal indirilip bindirilen alandır. Sahilin bu bölümü, adanın güney- güneydoğusunda yer almasıyla, kuzeybatıdan esen ve büyük dalgalara neden olan karayelden en az

---

⁴⁰ Dokasanaltı, E.M., Mimiroğlu, İ. M., 2010: 92

etkilenen ve teknelere korunma olanağı sağlayan bir konumdadır. Adanın sadece kayalık rıhtım alanında aynı anda en az 17 adet gemi bağlanabilmektedir. Ölçüleri ile (14 x17metre) küçük koya 3- 4 adet orta ölçekli teknenin demir atabilmektedir. Küçük koy ve kayalık rıhtım ya da iskeleden oluşan Ada limanı gerek balıkçılık faaliyetlerinde gerekse ticaret rotalarında zorunlu demir atma yeri olarak antik dönemde kullanılmış olmalıdır. Adanın liman alanı günümüzde de bu işlevi ile balıkçı teknelerine kısmen hizmet vermeye devam etmektedir⁴¹.

1.2.2. Savunma

Ada, kayalık kıyı şeridinin hemen ardından oldukça güçlü bir sur ile tümüyle çevrelenmiştir. Surlar yaklaşık 600 m. uzunluğunda, ortalama 6 m. yüksekliğinde ve ortalama 0.9- 1.10 m. kalınlığındadır. Sur yapısının toplamda 150 metrelik bölümü yer yer yıkılmış ve yaklaşık 450 metrelik bölümü kısmen korunarak günümüze ulaşabilmiştir. Duvarlar kabaca işlenmiş dörtgen küçük bloklardan harç ile örülmüştür. Dörtgene yakın taşlar ortalama 0.20- 0.30x 0.10- 0.15 m. ölçülerinde olup, yerel, gri-siyah renkli konglomeradır. Duvarların iç ve dış yüzleri, dörtgen, nispeten iyi işlenmiş taşlardan örülürken, ortalama 0.90-1.10 m genişliğindeki duvarın, iç-çekirdek kısmı daha küçük ve düzensiz çakıl ya da dere taşlarının harç ile birleştirilmesinden oluşturulmuştur. Surların batısında iki ve güneydoğusunda bir adet yarım yuvarlak kuleler bulunmaktadır (Resim 11). Kulelerden biri daha iyi korunmuş olup 7 m. genişliğindedir. Kuleler sur ile homojen olup, aynı inşaat programı içinde inşa edilmişlerdir. Söz konusu iki kulenin, açık denizden gelebilecek bir tehde karşı, adada yaşayanlara ve Giresun Kalesindeki askeri birimlere yönelik bir erken uyarı sisteminin parçası şeklinde, gözetleme ve haberleşme kuleleri olduğu düşünülebilir. Surların kuzey bölümünde bulunan gözetleme kulesine çıkışı sağlayan merdiven ve 0.40 m. genişliğinde surla paralel yürüme alanı bulunmaktadır ve bu hareket alanından gözetleme kulesine çıkılmaktadır. Ayrıca surların güneybatısında yarım daire formuna yakın, iki adet destek-payanda tespit edilmiştir. Sur ile benzer örgü sistemine sahip olmakla birlikte kenar taş sıraları, birleştiği noktalara surun içine girmemekte ve organik bağ görülmemektedir. Bu yapıları ile payandaların daha

---

⁴¹ Doksanaltı, E. M., Mimiroğlu, İ. M., 2010: 92

sonraki süreçteki bir onarım ya da güçlendirme ile ilgili olduğu ifade edilebilir. Ancak bu faaliyetin hangi dönemde yapıldığı henüz belirlenmemiştir. 1806- 11 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Giresun halkının isteği ile ada surlarının onarıldığı arşivlerden bilinmekle birlikte, bu desteklerin söz konusu onarım dâhilinde yapıldığını söylemek zordur. Surun, adaya çıkış yeri olarak kullanılan koya bakan noktada, mazgal tespit edilmiştir. Surun farklı noktalarında benzer mazgalların kullanıldığı anlaşılmaktadır. Surların güneybatı kısmında, Adanın batı kayalık sahiline çıkış sağlayan küçük bir kapı tespit edilmiştir Kapının ancak, kireç taşından eşik bloğu günümüze ulaşabilmiştir. Eşik bloğuna göre giriş yaklaşık 1.5 m. genişliğindedir. Olasılıkla bu kapı batı sahilde gerçekleştirilen balıkçılık faaliyetleri ya da bu kısımda yer alan sarnıç ve taş ocağı ile alakalı olmalıdır. Ada surlarının, Trabzon Pontus İmparatoru Alexius II Komnenos (1297- 1330) Döneminde inşa edildiği ifade edilmektedir. Ancak surlar ile ilgili kesin bir tarihlendirme yapılması için daha ayrıntılı bir çalışma yapılmalıdır. Bununla birlikte surların 10.- 11. yüzyılda düzenlendiği şimdilik ifade edilmelidir⁴².

1.2.3. Atık Su ve Sarnıç Düzenlemeleri

Adanın bulunduğu Karadeniz Bölgesinin yoğun yağmurlu ve nemli bir iklime sahip olması surlarla çevrili yerleşimde bir atık su organizasyonunu kaçınılmaz kılmaktadır. Bu nedenle yerleşimi çevreleyen surda görülebilen toplam 9 adet atık su kanalı bulunmaktadır ve bu kanallar surla birlikte planlanarak inşa edilmiştir. Yaklaşık 0.30 x 0.40 m. ölçülerindeki açıklığa tek parça taştan oyulmuş surdan dışa taşacak biçimde yerleştirilmiş oluklar ile atık su sur dışına tahliye edilmektedir. Söz konusu oluklar tüm suru çevrelemekte ancak sur içindeki yoğun dolgu nedeniyle sur içindeki bağlantıları ve planları görülememektedir⁴³.

Yerleşimin bir ada olması nedeniyle içme suyu kaynağı son derece kısıtlıdır ve yağmur mevsiminde suyun biriktirilmesini ve idareli kullanılmasını zorunlu kıldığı anlaşılmaktadır. Ada yaşamı için vazgeçilmez bir unsur olan içme suyu kaynağı, yüzey araştırmasında tespit edilebildiği kadarıyla bir büyük iki küçük sarnıçtan

⁴² Doksanaltı, E. M., Mimirolu, İ., M., 2010: 94

⁴³ Doksanaltı, E., M., Aslan, E., 2012: 226

oluşmaktadır. Bunlardan ilki adanın batı bölümünde surun dışında ve sura yaslanmış olarak inşa edilmiş olan büyük sarnıçtır. Bu sarnıç 10 x 4.5 m. ölçülerinde, tonoz çatılı dörtgen bir yapıdadır. Yapının duvarları büyük oranda tahrip olmuştur. Ancak yapısına ait bazı bulgular elde edilebilmektedir, öyle ki kısmen moloz taş kısmen kesme blok taşların harçla birleştirilmesi ile örülen 0.80 m. kalınlığındaki duvarlarının iç kısmı, harç ve metal dübellerle tutturulmuş 0.40 x 0.40 x 0.10 m. ölçülerinde pişmiş toprak levhalar ve bu levhaların üzeri 0.10 m. kalınlığında sızdırmaz bir harçla sıvalıdır. Son derece maliyetli ve zahmetli olduğu anlaşılan bu izolasyonun, adada su kaynağına duyulan ihtiyacı ve önemi ortaya koyması bakımından ne denli önemli olduğu anlaşılmaktadır. Tespit edilen diğer sarnıçlar sur içindedir ve zemine gömülmüş 1.5 m. çapında 2 m. yüksekliğinde iki adet pişmiş toprak pitostan oluşmaktadır. Bunlar nispeten daha küçüktür ancak adanın birçok yerinde benzer uygulamalar olmalıdır. Sur içindeki bitki örtüsü ve dolgu nedeniyle henüz yerleri tespit edilememiş olsa da bu alanda yapılacak bir kazı ile açığa çıkacağı kuşkusuzdur⁴⁴.

1.2.4. Kule/Yönetici Yapısı

Surlarla çevrili adanın güneyinde ve sur içinde, 10.80x 10.20 m. ölçülerinde ve 12 m. yüksekliğinde 3 katlı olduğu anlaşılan kule görünümünde bir yapı tespit edilmiştir. Yapının kuzey duvarı ve güneybatı köşesi nispeten daha iyi korunmuşken diğer bölümleri oldukça tahrip olmuştur (Resim 12). Yapının zemin katında: güney duvarında 2.5 x 2.6 m. ölçüsünde kemerli bir giriş kapısı ve batı duvarında içte 1.40 m. dışta 0.10 m. açıklığa sahip, 1.80 m. yükseklikte iki adet mazgal açıklığı bulunmaktadır. Moloz taş ve harç ile inşa edilmiş olan kulenin kuzey ve güney duvarında ikinci katın zemin döşemesine yönelik olarak 0.20 x 0.35 m. ölçülerinde ahşap hatıl delikleri bulunmaktadır. Bu hatıl deliklerinden itibaren başlayan ikinci katta: kuzey duvarında yine içte 1.40 m. dışta 0.10 m. açıklığa sahip, 1.80 m. yükseklikte üç adet mazgal açıklığı ve batı duvarında 1 x 1.50 m. ölçüsünde kemerli bir adet pencere görülmekte ancak yapıdaki simetri dikkate alındığında bu alanda bir pencere açıklığı daha olduğu anlaşılmaktadır. Bu alanında üzerinde kuzey ve güney

---

⁴⁴ Doksanaltı, E. M., Aslan, E., 2012: 226

duvarında üçüncü katın zemin döşemesine yönelik olarak 0.20 x 0.35 m. ölçülerinde kare ve yuvarlak kesitli ahşap hatıl delikleri bulunmaktadır. Üçüncü kat diğer katlara oranla daha korunaklı ve ulaşılması daha güç bir yükseklikte olmasından diğer katlardan daha fazla pencere açıklığına sahiptir. Buna göre üçüncü katta: kuzey duvarında tam olarak görülen 1 x 1.50 m. ölçüsünde kemerli iki adet pencere görülmektedir. Diğer duvarlarda yine aynı seviyede ve aynı ölçülerde ikişer adet pencere olduğuna dair izler bulunmakta ve üçüncü katta dört duvarda da ikişer pencere olmak üzere toplam 8 pencere açıklığı olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan kuzey duvarının dış cephesinde ve üçüncü kat seviyesinde üç adet ahşap hatıl deliği görülmektedir. Bu hatıl deliklerinin ise üçüncü kat penceresinden ulaşılan bir balkon düzenlemesine ait olduğu düşünülmektedir. Yapının korunmuş duvarlarının üzerinde çatı sistemine yönelik bir veri bulunmamaktadır ve yapının zemini de yoğun moloz ve bitki örtüsü altında kaldığından çatı kiremidi yada benzer çatı elemanına ait bir buluntu elde edilemediğinden tarafımızdan yapılan restitüsyon çiziminde yapının duvarlarına yönelik tamamlamalar yapılmış ancak çatıya yönelik bir önermede bulunulamamıştır. Sonuç olarak yapının inşa tekniği, alt katlardaki mazgal pencere sistemi ve kalın duvarlarıyla bu yapının hem askeri-savunma hem de konut olarak kullanılmış olabileceği düşünülmektedir⁴⁵.

1.2.5. Kült Alanları

“... Daha sonra hep birlikte Ares tapınağına koyun kurban etmek için gittiler; ve aceleyle çatısız tapınağın dışındaki çakıl taşından yapılmış, içinde eskiden Amazonların hep birlikte dua ettiği siyah kutsal taşın sabit durduğu altarın etrafında durdular. Karşı kıydan geldikleri için koyun ve öküz kurbanlarını bu altarı üzerinde yakmak onlar için kural değildi, fakat eskiden büyük sürüler halinde tuttıkları atları keserlerdi. ...” (Apoll.Rod.Argon. ll. 1168- 1178).

Argonutların seferlerini anlatan Rodoslu Apollonius’un bu ifadelerinden açıkça anlaşıldığı üzere Ares’e adanan bu küçük adada kaya-kutsal siyah taş- tapınımı ile ilgili bir kutsal alan, tapınak ve kült yeri bulunmaktadır. Ada üzerinde böylesi bir

---

⁴⁵ Doksanaltı, E. M., Aslan, E., 2012: 228

tapınağa ve altarına ait herhangi bir açık kalıntı, yoğun bitki örtüsü ve dolgu seviyesinden dolayı, henüz tespit edilememiştir. Ancak gerek sur içinde gerekse de sur dışında iki farklı alanda, Kybele kültü ya da kaya-kutsal siyah taş- ile ilgili olabilecek önemli veriler tespit edilmiştir⁴⁶.

Adanın doğu kıyısında, teknelerin bağlandığı alanın hemen kuzey ucundaki kayalık sahil tıraşlanarak, kabaca düzeltilmiştir. Bu alanda 0.18x 0.20 m. ölçüsünde 0.15 m. derinliğinde dört adet ve 0.16 m. çapında 0.15 m. derinliğinde yuvarlak üç adet ana kayaya oyulmuş çukurlar tespit edilmiştir. Bu tip ana kayaya oyulan dörtgen ya da yuvarlak çukurlar ‘sunu çukuru/çanağı’ (Resim 13) olarak değerlendirilmekte olup, Kybele-ana tanrıça- tapınımında kültürel işleve sahip olmalıdır⁴⁷. Ayrıca sunu çukurlarının bulunduğu bu alanda, hemen deniz kıyısında, oldukça büyük, gri-siyah renkli bir kaya bloğu, zemine dik olarak yerleştirilmiştir (Resim 14)⁴⁸. Kaya bloğunun üzerinde yan yana, dikey olarak duran iki derin oyuk görülmektedir. Söz konusu oyuklar, olasılıkla bu büyük bloğun yerleştirilmesi sırasında halatların yerleştirilmesi için kullanılmıştır.

Bu alanın yaklaşık 20 m. kuzeyinde yine 1. kaya bloğuna benzer ancak daha küçük, ikinci bir kaya bloğu bulunmaktadır. Bu bloğun da önünde yine 0.16 m. çapında 0.15 m. derinliğinde, başka bir yuvarlak sunu çukuru daha tespit edilmiştir. Adanın kayalık doğu sahiline yer alan Sunu Çukurları ve iki kaya bloğunun yerleri, birbirlerine belli mesafede yerleştirilmeleri ve şekilleri bunların belirli bir program dâhilinde hazırlandığını göstermektedir. Mevcut verilere dayanarak, Adanın bu bölümünün, bir açık hava tapınım alanı olduğu düşünülmektedir. Ana kayaya oyulan benzer sunu çukurları, zemine yerleştirilmiş şekilsiz kaya blokları ve bu elemanlarla hazırlanan ‘açık hava tapınım’ alanlarının Kybele kültüründeki yeri göz önünde alındığında, adanın doğu sahiline bir kısmının Kybele Kültüne ayrıldığı şimdilik söylenebilir.

⁴⁶ Doksanaltı, E. M., Aslan, E., 2012: 226

⁴⁷ Vermaseren 1977, 68; Baldıran - Söğüt 2002, 50; Baldıran 2008, 36.

⁴⁸ Kıyıda yer alan bu büyük, şekilsiz kaya bloğu günümüzde ‘Hamza taşı’ olarak adlandırılmakta ve kutsallığına inanılmaktadır. Giresun İlinde halen, her yıl 7 Mayıs günü yapılan ‘Uluslar arası Aksu Festivali’nde katılımcılar, teknelerle bu alana gelerek Hamza Taşının etrafında üç kez dönüp dilek tutmaktadırlar. Bize göre sunu çukurlarının da olduğu bu açık hava kült alanı, kültürel aktarım yoluyla günümüzde de dinsel ya da kutsal/mistik kimliğini korumaktadır.

Adanın batısında ise surun iç kısmında ana kayaya oyulmuş basamaklar da Kybele kültü ya da kaya tapınımı ile alakalı olmalıdır. Kayanın yüksekliğine bağlı olarak şekillendirilmiş 4 basamak tespit edilmiştir (Resim 15). Basamakların sonu ise yoğun bitki ve toprak dolgu altında olduğundan belirlenememiştir. Ancak benzerlerine göre basamakların üstte tıraşlanarak, düzleştirilmiş bir platforma ulaşacağı ifade edilebilir. Yine açık hava tapınak ya da kutsal alanları ile alakalı olan bu tip ana kayaya yontulan basamaklar, ‘Basamaklı Sunak’ olarak değerlendirilmekte olup Kybele-ana tanrıça- kültürünü işaret etmektedir. Adanın gerek doğu sahilindeki sunu çukurları ve yerleştiriliş planları gerek batı kısımdaki “basamaklı altar”, Orta ve Batı Anadolu’daki Kybele Kutsal Alanları ile yakın benzerlikler göstermektedir. Bu durum, Karadeniz ile Anadolu'nun batı ve iç bölgelerinin kültürel ilişkisini göstermesi bakımından önemlidir⁴⁹.

1.2.6. Manastır

Manastır kelimesi, “tek yalnız” manasına gelen Grekçe monostan türetilen ve münzevi hayat tarzını benimseyenlerin(monachos) yaşadığı mekanları ifade eden monasterionun Türkçe’deki şeklidir⁵⁰. Hristiyanlıkta ileri gelen din adamlarını tanımlamak için kullanılan keşiş kelimesi Grekçede monasterion ve monastikos manastır keşişliğini, monokhos erkek keşişi, monastria kadın keşişi ifade etmek için kullanılmıştır⁵¹.

Hristiyanlıkta, inzivaya çekilip yaşamını ibadetle geçiren ilk kişinin, mağaralarda 3. yüzyıl ortalarında 60 yıl boyunca yalnız yaşamış olan Münzevi Paulus olduğu düşünülmektedir. Diğer yandan bu tür yaşam tarzını benimseyen Mısır’da Nil Nehri’nin doğu tarafında bulunan Natrun Vadisi’ndeki manastırıyla bilinen Antonious’tur⁵². Antonius’un tarihsel olarak önemi aslında keşişliği cazip hale getirmiş olmasıdır. Antonius keşiş yaşamının örnek alınmasını sağlamış ve kısa sürede etrafında keşiş toplulukları oluşmuştur. Bu keşişler “larva” denilen ayrı ayrı

⁴⁹ Doksanaltı, E. M., Aslan, E., 2012: 227

⁵⁰ Gürkan, S. L., 2003: 27/558

⁵¹ Polat, S., 2004: 1

⁵² Çetinkaya, H., 2000: 11

hücrelerde kalarak, dua edip hasırdan şilteler yaparak haftalarını geçiriyor ve nefsi körelterek kutsiyete ermeye çalışıyorlardı⁵³.

Manastır hareketi, yalnız ve topluluksal olarak Bizans döneminde klasik hale gelen ve bu dönem boyunca sürecek iki biçim almıştır. Aziz Antonius ilkinin modeli oldu, onun öğretisi temelde, soyutlanma, dua ve oruçtan oluşuyordu. Sık sık uykusuz kalmış, bedenini suyla yıkamamış ve yağlamamıştı. Onun bütün düşmanları eski konforu, kösnül arzuları ve onu baştan çıkarmaya çalışan şeytanlardı. İkinci modelin temsilcisi ise manastırcılığın topluluksal biçimini yani “coenebitic” biçimini kuran Pochomios’tu⁵⁴.

Larvada yaşayan münzevilerin dışında Mısır’da M.S. 300’de gelişen coenebitic manastır sistemini, yukarı Mısır’da Teb ile Luksor’un kuzeyinde Pochomios kurdu. Pochomios bilindiği kadarıyla Roma ordusunda Constantinus döneminde orduya asker toplamakla görevli üst düzey bir askeri. Kendisini bir münzevi olarak eğittikten sonra, manastır yaşamı için en uygun olanın askeri model olduğuna karar verdi. Kurduğu manastırlar, her birinin başında özenle seçilmiş bir kumandanın bulunduğu “evlere” bölünen surlu bir karargâh olarak tasarlanmıştır. Keşişler, mesleklerine veya zanaatkârlıklarına göre dağıtıldıkları bu evlerde zamanın büyük bölümünü el emeği ile geçiriyor, birlikte dua ediyor, birlikte yemek yiyor, birlikte çalışıyorlardı. İtaat konusuna özel önem veriliyordu: Sıradan keşişler evlerinde ki reise bağlıydılar, reis ise başrahibe karşı sorumluydu. Pochomios öldüğünde, bir düzine erkek, üçte kadın manastırından oluşan bir zincirin önderi durumundaydı. Pochomios tarzı manastır, Akdeniz’in doğusunda ve batısında gelişen bütün manastırlara model olmuştur. Özellikle Doğu Ortodoksluğuna özgü Basileos ve Batı’da da Benedikten manastırlarını etkilemiştir⁵⁵.

4. yüzyılda Basileios çeşitli askesis türlerini incelemek için Mezopotamya, Suriye, Filistin ve Mısır’ı gezdi. Antonius münzeviliğine hayran kalsa da kardeşçe

---

⁵³ Çetinkaya, H., 2000: 11

⁵⁴ Mango, C., 2011: 120

⁵⁵ Çetinkaya, H., 2000: 12

yaşama, Tanrı'nın bütün buyruklarını eksiksiz yerine getirme ve her insanın örnek veya öğüt alma yoluyla düzelebileceği düşüncesi onun cenobitizmde karar kılmasını sağladı. Yolculuklarının sonunda kurduğu topluluk ve alçakgönüllü yapısı Bizans'ta manastırcılığın başlamasını sağlamıştır. Grek Kilisesinde hiçbir zaman Basileos Tarikatı olmamasına rağmen Basileos'un büyük Kilise Babalarından biri olarak konumu manastır idealinin yaygın biçimde kabulüne yol açmıştır⁵⁶.

Bizans'ta manastır hareketi özellikle 5. ve 7. yüzyıllar arasında gelişme göstermiştir. İmparatorluk manastırların kurulmasını hem dinsel olarak hem de siyasal açıdan desteklemiştir. Bu durum, bazı imparatorların ölümüne yakın bir zaman kala ya da tahtını devrettikten sonra manastıra çekilerek keşiş yaşamını seçmeleriyle manastırların imparatorluk yaşamının bir parçası olarak var olmalarını sağlamıştır. Fakat Bizans tarihi boyunca manastırlarla İmparatorluk arasında ki bu uyum kesintisiz ve sorunsuz bir şekilde yürümemiştir. Başlangıçta mistik ve öte dünyacı bir anlayış benimseyen manastırlar, I.Iustianus (527-565) döneminde piskoposluk denetimi altına sokularak daha özgür hale gelmiş ve imparatorluk kilisesinde ağırlıklarını giderek ortaya koymuşlardır⁵⁷.

Bizanslılar, manastırlara bağış yapmayı dinin bir gereği sayardı. Bağışlar sayesinde manastırlar tarım arazisi, ev, çiftlik gibi mülk sahibi olmuştur. Kiralar ve hasat edilen ürünler ayrıca edinilen malların vergiden muaf olması manastırları zenginleştirmiştir. Kilise ve manastırların artan sükseleriyle birlikte edindikleri mülkler, halkın doğrudan keşiş yaşamına olan eğilimi ve devlet görevlilerinin kilise ve manastırlarda makam sahibi olmaları imparatorluk tarafından tehlikeli bulunmuştur. Kilise mülklerinin ve manastırların gücünün sürekli büyümesi, ikonakırıcılık hareketini doğurmuştur. Ordunun, aristokrasinin ve piskoposların bir grubunun desteklediği İmparatorluk, Kilise ve Manastır servetini ele geçirmeyi başarmıştır. İkonakırıcılık sonrası manastırlar ve manastır merkezli yerleşimlerin oluşumuyla, Bizans kentlerinde Ortaçağ kimliği ön plana çıkmıştır. Toplumsal yaşam, merkezinde dışa kapalı manastırların olduğu çekirdekler etrafında

---

⁵⁶ Mango, C., 2011: 124

⁵⁷ Doğan, S., 2003: 75

örgütlenmiş, kent duvarları içinde küçük ölçekli köyler oluşmuştur. Kentsel yaşamda, forum, hipodrom gibi kamusal yapılar, yerini birçok sosyal işlevi olan manastırlara bırakmıştır. Önceleri Basileios'un kuralları uygulanırken, 9. yüzyıldan itibaren kurucunun isteklerini dile getiren kuralları içeren *Typikon*'lar ortaya çıkmıştır. Bu kuruluş belgelerinin yaklaşık 50'si günümüze gelebilmiştir⁵⁸.

Manastır yaşamına ilginin dorukta olduğu 10. yüzyılda, din dışı eğitim sürmüştür. 451'deki Khalkedon Konsili bunu yasaklamasına karşın kırsal kesimde ve varsıl ailelerde bu uygulanamamış, çocukları eğitmek ve Kutsal Kitaplar'ı öğretmek için rahipler ve keşişler tutulmuştur. Manastırların çoğu Aziz Basileios'un emirlerini yerine getirerek kendi kitaplıklarını ve *scriptoria*'sını (kitap kopyasının yapıldığı odalar) kurmuş; manastır kitaplıklarında korunan metinleri inceleyen ve bunları diğer keşişlere öğreten bilim adamı-keşişler de bulundurulmuştur. 10. ve 11. yüzyılda, el yazmalarını yazan kişilerin yüzde 50'si, 14. yüzyılda yüzde 25'i keşişlerdi⁵⁹.

İlk manastırlarda keşişler bir baş rahip tarafından yönetilirdi; manastırda bulunan her şeye ortak sahip olunurdu ve haftada bir kez herkese manastırın depolarından temiz giysiler verilirdi. Yemekler ortaklaşa pişirilir ve topluluk üyelerinden biri yüksek sesle İncil okurken birlikte yenirdi. Yemeğe başlamadan ve yemek bitince dua okunurdu. Kıdemli keşişler salonun çoğunlukla apsise benzetilen dairesel biçimli üst ucunda, diğerleri ise taş ya da mermer masalarda otururlardı. Yalnızca akşamları bir öğün, bir hafta suda bekletilmiş ekmek, geleneksel yemek olarak yenirdi. Baş rahipler, bu görevde ömür boyu kalmak üzere, manastırın kurucusu, piskoposu veya patriği tarafından atanır, ya da kilise üyelerince seçilirdi. Manastırlarda yaşayanların zamanlarının çok azı yemek ve uykuya, çoğu ibadet ve düşünmeye ayrılmıştı. Yaşamları, tüm keşişlerin katılmak zorunda oldukları uzun ayinlere göre düzenlenmişti. Bu ayinler manastırın katedralinde yapılırdı. Keşişler, öldüklerinde gömülüyorsa da, üç yıl sonra bedenleri topraktan çıkarılır, kemikleri etlerden arınmış olurdu. Temiz kemiklerin üzerine şarap dökülür ve kafatasının dışında tüm kemikler manastırın ortak mezarlığına gömülür; kafatasının üzerine ölen

---

⁵⁸ Doğan, S., 2003: 76

⁵⁹ Talbot 1991c: 1393, Rice, 2002: 190, Doğan, S., 2003: 76

kişinin adı, doğum ve ölüm tarihleri kazınarak manastırın bir odasındaki raflarda saklanırdı. Kırsal alanlardaki manastırlar tarımsal işlere ağırlık verirken, kent içi manastırlarının üretimi daha sınırlı olmuş, zanaat ve el işine önem verilmiş; büyük kuruluşlarda ise el yazması çoğaltma, kitap bezemesi ve ikonaların üretildiği atölyeler açılmıştır. Manastır kütüphanelerinde çoğunlukla ayin kitapları ile kilise büyüklerinin yazılarını ya da azizlerin yaşam öykülerini içeren ciltler yer almıştır. İkonakırcılığın ardından manastırlar, el yazması minyatürlerin üretildiği ve dinsel yapıların programlarının hazırlanıp doğrudan uygulandığı yerler olarak, sanatın en büyük patronlarından biri olunca, rahip sanatçıların giderek ön plana çıktığı görülür. Bizans'ta hayvan besiciliğinin gelişmediği, daha çok zeytincilik ve bağcılık, buna bağlı olarak şarap üretiminin yapıldığı gözlenmektedir. Üretimin büyük bölümü manastırın kendi gereksinimini karşılamakta; kimi zaman üretim fazlası ile ürün değişimi yapılmıştır. Bakırcı, kuyumcu, yapı ustası, balık ağı örücüleri, takunyacı, sepetçi, çömlekçi gibi zanaat adamı listeleri, manastırlarda üretime dair fikir vermektedir. Manastır kiliselerinde aşırı tüketilen mum, kendi mumhanelerinde, el yazmalarında kullanılan parşömen de yine manastır içinde üretilmektedir. Keşişler ve rahibelerin, manastır dışındaki Hıristiyan topluluğuna yönelik etkinlikleri bilinmektedir. Genellikle yoksullara ücretsiz yemek, manastır kapısında düzenli bir programa göre verilirdi. Özel bayramlarda küçük miktarlarda para ve giysi yardımı yapılırdı. Kimi manastırların içindeki hastanede, çağın olanaklarıyla en iyi tıp hizmeti sağlanırdı⁶⁰.

Manastır kompleksinde, büyük bir çevre duvarı içinde kilise vazgeçilmez yapı birimi olarak merkezde yer alır ve kathedra adını alır; kimi zaman manastırın kurucu ailesi için mezar şapeli öngörülmüştür. Kilisenin önünde çeşme-phiale vardır. Rahip ve keşişlerin yatma yerleri çoğunlukla koğuş biçiminde, bazen de küçük hücrelidir. Ortak yemek salonu-trapeza, idari ve mali işlevli mekanlar, para ve değerli eşya odası-skeuphylakion, mutfak, kiler, fırın, şaraphane, çamaşırhane,

---

⁶⁰ Doğan, S., 2003: 77-79

depolar, dikiş odası, kitaplık, hasta bakım odası, konuk rahipler ya da yoksullar için konukevi ve su sarnıçları, manastırdaki başlıca yapı ve mekanlardır⁶¹.

Bizans'ta manastır hem kırsal bölgelerde, hem de kentlerde kurulmuştur. Başkent Konstantinopolis, önemli bir manastır merkeziydi. Anadolu'da ise Bizans manastırlarında kökleşme olmadığından, diğer bir deyişle Batı manastırlarının temel ilkelerine göre, keşişlerin mekansal olarak yalnızca bir manastıra bağlı bulunmaları ve yer değiştirememeleri, Anadolu monastisizminde olmadığından, bu kuruluşlar çabuk terkedilmiş ve yapılar kaçınılmaz biçimde bozulmuştur. Manastır yapılarının mütevazı yapım teknikleri bu bozulmaya hız kazandırmıştır⁶².

Belirli kurallara bağlı inziva yaşamı düşünüldüğünde, Karadeniz Bölgesi, özellikle de Doğu Karadeniz bölümü yeni kurulacak bir manastır için uygun seçenekler sunmaktadır. Genel olarak bölge, kıyıdan itibaren yükselen topografik yapısıyla kısa mesafelerdeki farklı yükseklikleri içerisinde barındırmaktadır. Ulaşım kolaylığından yoksun olan korunaklı bölge, bu nedenle birçok manastır yerleşimine ev sahipliği yapmıştır. Adanın manastır yerleşimi için seçilmiş olmasındaki bir başka etken adanın kült geçmişi olmalıdır. Ayrıca manastıra ait ana kilisenin Helenistik Dönem tapınağı üzerine inşa edilmesi adanın dini merkez niteliğini Bizans dönemine hatta günümüze kadar devam ettirdiğini de göstermektedir⁶³.

Manastırın konumlandığı ada, yaklaşık 40 hektarlık bir alana sahiptir. Adanın 3/2'lik bölümünü adayı çevreleyen kayalık alanlardan oluşmaktadır. Adanın 3/1'lik merkezi kısmı ise daha düz ve yerleşime uygundur. Adanın güney kıyısında liman işlevi gören küçük doğal bir koy yer alır. Ayrıca bu limanın kuzey ve batı rüzgârlarına karşı teknelerin halatlarını bağlayıp demirleyebilecekleri bir de rıhtımı vardır⁶⁴.

---

⁶¹ Doğan, S., 2003: 79

⁶² Doğan, S., 2003: 80

⁶³ Doksanaltı, E. M., Karaoğlan, İ., Erdoğan, L. U., 2014: 77

⁶⁴ Doksanaltı, E. M., Karaoğlan, İ., Erdoğan, L. U., 2014: 77

1.2.7. Kilise ve Şapeller

Ada'da 2011 - 2012 yılları arasında yürütülen kazı çalışmalarında merkezinde bir kilise yapısı açığa çıkarılmıştır. Kilise Helenistik Döneme ait bir tapınağın üstüne ve kısmen bu tapınağın naos duvarlarının bir bölümünü temel olarak inşa edilmiştir. İlk yapım ve kullanım evresinde, altta yer alan tapınağın yerini ve duvarlarını kısmen kullanarak inşa edilen kilise, ana giriş kapısı batıda, apsisi doğuda olacak şekilde tek nefli ve dörtgen planlı (4.75 m x 9.25 m) olarak düzenlenmiştir. Kuzey ve güney uzun duvarlarında aynı aks üzerinde iki kapı daha bulunmaktadır. Süreç içinde ihtiyaca bağlı olarak kilisenin kuzey ve güney uzun kenarına 3.5x 8.75 m ölçülerinde, doğuda içten ve dıştan yuvarlak planlı bir apside sahip tek nefli şapeller eklenmiştir. Kuzey ve güney duvarlardaki yan kapılar bu şapeller geçiş sağlamaktadır. Kilisenin batısında ise yine daha geç dönemde orta ve küçük boyuttaki dere taşları ile itinasız olarak inşa edilmiş 3.90 m x 13.60 m ölçülerinde dörtgen planlı bir alan meydana getirilmiştir. Bu alanın genişliği kuzey- güney doğrultusunda kilisenin sonradan eklenen şapelleri ile aynı genişliğine eşittir. Bu alan da kuzey ve güney şapeller gibi mezarlık alanı olarak kullanılmıştır⁶⁵. Naos, şapeller ve mezarlık alanından oluşan bu yapı (Resim 16) 14 m x 11 m ölçülerindedir. Kazılar sonrasında açığa çıkarılan yapı kompleksi, Orta Çağ kaynaklarına göre Eleousa ya da Aziz Phokas'a adanmış manastırın Katholikon'u olmalıdır⁶⁶.

Güney şapel, naosa sonradan eklenmiş olup kuzey - güney yönünde 3.50 m genişliğinde, doğu - batı yönünde 8.75 m uzunluğunda bir mekandan oluşmaktadır. Bu mekan, 1.20 m genişliğindeki kapıyla naosa bağlanmaktadır. Mezar şapeli olarak kullanılmış olan mekanın temel seviyesinde, güney duvarının en alt sırasını Helenistik Tapınağa ait konglomera bloklar meydana getirmektedir. Bu blokların üzerine yarı işlenmiş yerel kireç taşı bloklar yerleştirilmiştir. Ancak burada duvar, ikinci sıranın başlangıcına kadar korunabilmiştir. Batı duvarı ise konglomera blokların üzerine yapılmış taş blokağın üzerine kilise naosunda da kullanılmış olan daha küçük ölçülü dörtgen, kesme kireç taşı blokların karşılıklı iki sıra örülmesiyle

⁶⁵ Doksanaltı, E., M., Mimiroğlu, İ. M., Güleç, H., 2011: 164

⁶⁶ Doksanaltı, E. M., Karaoğlan, İ., Erdoğan, L. U., 2014: 77

oluşturulmuştur. Ayrıca batı duvarı ile naosun güney duvarı arasında organik bir bağlantı bulunmamakta bu da güney şapelinin naosa sonradan eklendiğini göstermektedir⁶⁷.

Kiliseye bağlı şapellerden bir diğeri kuzey şapeldir. Bu şapelde güney şapel ve batıdaki narteks gibi gömü alanı olarak kullanılmıştır. 3.15 m x 8.95 m ölçülerindeki şapelin doğusu büyük oranda tahrip olmuştur. Yapının koruna gelen duvarlarından anlaşıldığı kadarıyla burası da yine bir yönleri düzlenmiş küçük kesme taşlarla ırmak taşlarından örülmüştür⁶⁸.

Kilisenin zemin seviyesinin(+25.30 m.) sadece 0.10 m. altında (+25.20 m.) taban mozaigine ait küçük bir bölüm in-situ olarak bulunmuştur. Kilise naosunun güneydoğusunda, mozaigin yaklaşık 1.5 m² kadar kısmı korunabilmiştir. Burada kilisenin güney duvarı, mozaik tabanın tam üstüne inşa edilmiştir. Mozaik duvarın altında naos içine ve güney şapele doğru devam etmektedir. Aynı zamanda bu duvarın içine hazırlanan niş içindeki mezara defnedilen birey de mozaik zeminin üstüne yatırılmıştır. Gerek kilise zemininin daha yukarıda olması gerek kilise güney duvarının mozaik üzerine inşa edilmesi, kesinlikle mozaigin kilise ile alakalı olmayıp daha erken bir yapıya ya da evreye ait olduğunu göstermektedir. Mozaik taban, açıklandığı üzere Kilise zemini ile alakalı değildir. Ancak ortaya çıkartılan kiliseden daha erken bir yapıya ya da evreye ait olduğu açıktır. Kesme bloklardan inşa edilmiş, Helenistik dönem tapınağının ya da yapısının zemininden (+24.44 m.) daha yüksekte olan mozaik (+25.20 m.), olasılıkla buraya inşa edilmiş bir Roma İmparatorluk Dönemi ya da Geç Antik Dönem yapısı ile alakalıdır. Ancak yapının planı ya da fonksiyonu ile ilgili verilere henüz ulaşılammıştır⁶⁹.

---

⁶⁷ Doksanaltı, E. M., Karaoğlan, İ., Erdoğan, L. U., 2014: 77

⁶⁸ Doksanaltı, E. M., Karaoğlan, İ., Erdoğan, L. U., 2014: 77

⁶⁹ Doksanaltı, E., M., Mimiroğlu, İ., M., Güleç, H., 2011: 165

1.3. GİRESUN/ KHALKERİTİS (ARETİAS) ADASI – BALATLAR YAPI TOPLULUĞU KARŞILAŞTIRMASI

Sinop'un tarihî, Tunç Çağına kadar geriye gitse de antik kaynaklarda kentin M.Ö. 7. yüzyılda Miletos'un kolonisi olarak kurulduğu belirtilmektedir. Helenistik ve Roma dönemlerinde önemli bir kent olarak tarihî kaynaklarda anılan yerleşimin geçmişinde; Sinop'lu düşünür Diogenes'in ve Roma'nın büyük düşmanı olan efsanevî Pontos Kralı VI. Mitridates'in önemli bir yer tuttuğu görülür. Bizans, Anadolu Selçuklu ve Beylikler Döneminde pek çok taht kavgası ve çekişmeye sahne olmuş olan bu kentin önemi; denizle iç içe olmasından, tersanesi ve iki limanı sayesinde her zaman deniz ticaretinde aldığı rolden kaynaklanmaktadır⁷⁰.

Halk arasında ve bilimsel yayınlarda bu büyük yapı kalıntısının genel olarak 'Balatlar Kilisesi' olarak tanınmasındaki en önemli etken, yapı topluluğunun merkezini oluşturan duvar resimlerine sahip, Osmanlı Döneminde yerli Hıristiyan halk tarafından kullanılan kilisedir. Kilise olarak kullanılan mekân, Roma Dönemi'ne ait büyük bir yapının haç planlı bir salonunun kuzeydoğu köşe odası ve bu mekâna batıdan bitişik olan kuzey haç koludur⁷¹.

Balatlar Kilisesi' olarak tanınan geniş bir alana yayılmış olan Roma Dönemi kalıntısı, Sinop'taki ilk inşa edildiği dönemdeki işlevi belirlenebilen yegâne yapıdır. Yapı kalıntısıyla ilgili en ayrıntılı bilgi ve görselleri içeren Bryer-Winfield'in Karadeniz'in Doğu Roma İmparatorluğu dönemi yapılarını anlattıkları yayınlarıdır. Bu yayında Roma dönemi yapı kompleksinin 6-7. yüzyıllarda kilise, 11-13. yüzyıllar arasında *granarium* (tahıl deposu), Anadolu Selçukluları ya da kentin Osmanlıların eline geçmesinden sonra yerli Hıristiyan halka bırakılarak Meryem ve Baş Melek Mikail'in birlikte anıldığı Panaghia Manastırı'na dönüştürülerek 1920'lere değin ibadetin yanı sıra mezarlık olarak da kullanıldığı bilgisinden söz edilmektedir⁷².

⁷⁰ Köroğlu, G., 2012: 65

⁷¹ Köroğlu, G., 2012: 66

⁷² <http://sinopbalatlar.net/sinop-balatlar-kilisesi-kazilari/>, erişim tarihi: 18.03.2015

Kompleks bir yapıya ait olan bu tarihi kalıntının, ilk inşa edildiği geç Roma işlevi konusundaki işlevine dair farklı görüşler bulunmasına rağmen arkeolojik kazılar, yapının hamam (balnea) olduğunu belirleyen mimari kanıtları ortaya çıkarmıştır. Ayrıca yapı kalıntısının hemen kuzeyinde bulunan ve birbirine bitişik üzeri beşik tonozlarla örtülü dört birimden oluşan büyük sarnıç da Balatlar adıyla tanınan yapının su ile ilgili işlevini doğrular ve ilk inşa döneminde hamam olduğuna işaret eder⁷³.

Balatlar Kilisesi kazı alanında birbiriyle bağlantılı haç planlı iki büyük mekan ile dikdörtgen planlı büyük bir salon vardır. Bunların üst örtüsüne ait herhangi bir kalıntı olmasa bile toprak üstünde yaklaşık 4-5 m yüksekliğinde görülen duvarları sağlam olarak günümüze ulaşabilmiştir. Kazılar öncesinde yapının sadece dış duvarları ayakta olmasına rağmen duvarların kuşattığı alanların iç kesiminde taşıyıcılara ya da zemine ait herhangi bir kalıntı ve iz görülememekteydi. Yapının Balatlar Kilise olarak tanınmasındaki en önemli etken Geç Bizans ve Osmanlı dönemlerinde kilise olarak kullanılmış olan tonozu sağlam olarak günümüze ulaşmış I numaralı mekandır (Resim 17-18). I numaralı mekan, haç planlı mekanlardan ilkinin (ikincisi VIII numaralı salon) kuzeydoğu köşe odasıdır. Bu mekanın batısındaki birimlerde kilisenin narteksi olarak kullanılmıştır. Roma yapısının sağlam duvar ve taşıyıcıları oyularak kesilmiş buralara dini ihtiyaçlar doğrultusunda diğer Ortodoks Rum manastırlarında da bulunan kemiklik ve benzeri mekânlar ile niş, kapı, kemer, seki, pencere ve ayazma havuzu gibi mimari elemanlar oluşturulmuştur⁷⁴.

Kilise olarak kullanılan I numaralı mekanın Roma hamam yapısının soyunma mekanı (apodyterium) olması muhtemeldir. 12 yüzyıl sonları ya da 13.yüzyılda kiliseye dönüştürülerek 1924'e kadar burası kilise olarak kullanılmış olmalıdır. Batısında kalan alanda birbirine bitişik arada basit ince bir duvar kalıntısı olan iki mekan (II-III numaralı) belirlenmiştir. Burada yapılan kazı çalışmalarında kayrak taşı bir döşemenin altında Geç Osmanlı dönemine ait mezarlar, daha altta ise 12 yüzyıl

⁷³ <http://sinopbalatlar.net/sinop-balatlar-kilisesi-kazilari/>, erişim tarihi: 18.03.2015

⁷⁴ Köroğlu, G., 2012: 68

sonları ya da 13.yüzyıla ait mezarlar keşfedilmiştir. Mezarlar, Ortodoks Hıristiyan gömü geleneğine uygundur. Gömü hediyesi olarak ölen kişilerin mezarlarında sedef ve steatite (sabun taşı) haç sarkaçlar vardır. II numaralı mekanda mezarların kaldırılmasından sonra yapılan derinleşme çalışmasında kuzey ve güney duvarlarda karşılıklı iki küçük kemerli su kanalı keşfedilmiştir. Kanallardan biri III numaralı mekanın altından gelmektedir. Diğerisi ise X numaralı salona doğru uzanmaktadır. II ve III numaralı mekanlar arasında bulunan ince duvar yapının kilise olarak kullanıldığı dönemde kesilerek iki mekan açılmıştır. Önce geç Osmanlı daha sonra alttaki 12-13.yüzyıl mezarları kaldırılmıştır. Bu mezarların buradaki Roma havuzunun içine açıldığı anlaşılmıştır⁷⁵.

III numaralı havuzun tam karşısında da dikdörtgen biçimli IVc mekanı bulunur. Bu alanın üst seviyelerinde Geç Osmanlı dönemi mezarları vardır. Mezarların kaldırılmasından sonra Bizans döneminde içi Geç Roma dönemine tarihlendirilen sırsız seramiklerle doldurularak düzleştirilmiş Roma havuzu bulunmuştur. Havuzun içi Horasan harcıyla kaplanmıştır. Havuzun güneydoğusunda bir mezarda içinde çok sayıda bebek gömüsü gün ışığına çıkarılmıştır. Aynı alanın batı kesiminde karşılıklı eksedra biçimli duvar çıkıntıları olan bir bölüm ile sonrasında (IVe) çöken zeminin altında bir bodrum kat belirlenmiştir⁷⁶.

Çalışmalarının başlamasıyla birlikte kazılan alanların her yerinde yüzey toprağının hemen altında (yaklaşık 30-50 cm) Geç Osmanlı dönemine (19-20.yüzyıl ilk çeyreği) tarihlendirilen Hıristiyan mezarlığı ortaya çıkarılmıştır. 19.yüzyıldan itibaren Sinop'un Ortodoks Rum Hıristiyan halkı için İnce Dayı mahallesinin yanı sıra Balatlar'daki manastıra bağlı olan bir mezarlık bulunduğu da belirlenmiştir. Manastırın farklı bölümlerinin ve Hıristiyan mezarlığının nerelere kadar uzandığı çevrede modern yapılaşma olduğundan kesin olarak belirlenememiştir. Çevrede yapılan yüzey araştırmalarında mezarlara ait kalıntılar olduğu görülmüştür. Osmanlı yönetimindeki yerli Hıristiyan halkın manastırın içine kurulduğu abidevi Roma dönemi yapı kalıntısından olabildiğince çok insanın gömülmesi için azami ölçüde

⁷⁵ <http://sinopbalatlar.net/sinop-balatlar-kilisesi-kazilari/>, erişim tarihi: 18.03.2015

⁷⁶ <http://sinopbalatlar.net/sinop-balatlar-kilisesi-kazilari/>, erişim tarihi: 18.03.2015

yararlanmaya çalıştıkları görülmektedir. Kilisenin batısındaki mekanlar ile güneyindeki alanın zemini de yoğun olarak gömü için tercih edilmiştir. X numaralı salonda da yüzey toprağının hemen altında mezarlar vardır. Ancak bunlar kilise ve yakın çevresi ile VIII numaralı mekandaki gibi yoğun değildir⁷⁷.

VIII numaralı mekan olarak adlandırılan haç planlı yapı manastırın özel mezarlık alanı (koimiterion) olarak 19-20. yüzyıl ilk çeyreği arasında kullanılmış bölümüdür. Bu kesimde çok yoğun gömü yapılmıştır. Toplumsal statüsü daha yüksek olan zengin kişiler ile ruhani kesime ait mezarlık alanı olduğu düşünülmektedir. Yetişkin kadın-erkek mezarlarının yanı sıra bebek ve küçük çocuk mezarlarına da rastlanılmıştır. İskeletlerin batı-doğu yönünde olduğu, ellerinin göğüs ve bel hizasında kıvrıldığı ya da iki yana uzatıldığı görülür. Balatlar Kilisesi'nin etrafındaki mezarlık alanında ahşap sanduka, etrafı taş sıralarıyla çevrilmiş taş sandık ve moloz taş ve kiremit-tuğla parçalarının kireç harcı ile birleştirilmesiyle örülmüş batıdan doğuya eğimli inen mezar hücreleri olmak üzere farklı tipte mezarlarla karşılaşmıştır. Özellikle taş örgü sandık ve ahşap sanduka tipi mezarlarda erkek ve kadın her yaşta bireye ait iskeletler belirlenmiştir. Üçüncü tipi oluşturan dört adeti saptanan sadece kilise mihrabının doğusunda kalan alanda rastlanmış olan hücre tipi mezarda zengin giysi ve dinsel aksesuar, iki adet İncil olduğu düşünülen kitap ve başlıklarıyla birlikte ele geçen Hıristiyan din adamlarına ait gömüler bulunmuştur. Mezarlarda başın yer aldığı batı kesimi daha yüksek, ayakların denk geldiği doğu kısım daha alçak olup, batıdan doğuya doğru eğilidir. Mezarların üzerleri 4-5 adet iri yassı kayrak taşıyla örtülmüştür. Mezarın güney kesiminde oluşturulan küçük nişlerin içine cam kandil ve bir yağ çanağı bırakılmıştır. Gömülerin dini kimlikleri olduğu sırmalı, özel işlemeli dantelli giysilerinden, mezar hediyesi olarak bırakılmış İncil, cam kandil ve yağ çanağından ve yatırılış şekillerinden anlaşılan iskeletler oldukça ilginç ve önemli olduklarından Bu mezarlarda farklı bir yatırılış düzeni vardır. Başlar saygı (?) ifadesi olarak öne doğru eğilmiştir. Mezarlardan birinde çenenin altına içi saman dolu yastık benzeri bir eşya bulunduğu anlaşılmaktadır. VIII numaralı mekandaki mezarların içine kazıldığı toprak bol kireç harçlı, içinde tuğla ve duvarların üst kısmına ve yapının örtü sistemine ait küçük boy kum taşı ve tonozla ait

⁷⁷ <http://sinopbalatlar.net/sinop-balatlar-kilisesi-kazilari/>, erişim tarihi: 18.03.2015

kireç taşı yığınının oluşmaktadır. Yaklaşık 2, 2.5 m kalın bir tabaka oluşturan bu tabakanın kaldırılmasından sonra yapının kilise olarak kullanıldığı Bizans dönemine ait tabakayla karşılaşmıştır. VIII numaralı mekan olarak adlandırılan haç planlı yapının Bizans döneminde dini yapı olarak kullanıldığı özellikle doğu ve güney haç kolunun bu amaca hizmet ettiği anlaşılmıştır. Roma hamamının sıcaklık bölümünün (caldarium) 4.yüzyılda Hıristiyanlığın İmparator. I. Constantin döneminde serbest bırakıldığı dönemde kiliseye çevrildiği, Latin haçı planlı yapının doğu, batı ve kuzey haç kollarının köşelerinde yer alan havuzların doldurularak mezarlığa dönüştürüldüğü görülmektedir. Kilisenin en kutsal kabul edilen doğu kesiminde mezarlar bulunur. Buradaki iki mezar içinde çok sayıda bebek iskeleti vardır⁷⁸.

Roma hamamı caldariumu'nun büyük havuzunun bulunduğu güney haç kolunun üzerine belki daha geç bir evrede (11.yüzyıldan öncesine ait olması muhtemel) küçük bir şapel inşa edilmiştir⁷⁹.

Havuzların içi ve duvarların alt kısmı kalın bir tabaka halinde horasan harç sıva ile kaplıdır. Duvarların alt kısmının ve havuzların zemininin dikdörtgen formlu büyük mermer plakalarla kaplı olduğu izlerden ve mermer döşeme parçalarından anlaşılır. Ayrıca döşemede kullanılmış olması muhtemel mozaik taneleri (tesserae) de yerlerinden sökülmüş olarak ele geçmektedir. Erken Bizans dönemine ait mezarlar havuzun tabanı kesilerek burada oluşturulan çukurlar içerisine yerleştirilerek oluşturulmuştur. Bu alanda bulunan üç mezarda da çoklu gömü oluğu görülmüştür⁸⁰.

Roma dönemi hamamın dikdörtgen planlı palaestrası olması muhtemel birimi, planda X numaralı salon olarak adlandırılmıştır. Bu alanda yüzey toprağının altında başlayan 2 m derine inen Geç Osmanlı dönemine (19-20. yüzyıl) ait Rum Ortodoks inançtaki insanların mezarları belirlenmiştir. X numaralı salonda açılan 6 m derinliğinde sondaj açması bu mekanın tabakalanması hakkında bilgi vermektedir. Yüzey toprağının hemen altında Rum mezarlarının olduğu tabaka vardır. 3 m derinlikte içinde mermer parçaları olan sıkıştırılmış toprak tabanlı düz bir zeminle, 5

⁷⁸ <http://sinopbalatlar.net/sinop-balatlar-kilisesi-kazilari/>, erişim tarihi: 18.03.2015

⁷⁹ <http://sinopbalatlar.net/sinop-balatlar-kilisesi-kazilari/>, erişim tarihi: 18.03.2015

⁸⁰ <http://sinopbalatlar.net/sinop-balatlar-kilisesi-kazilari/>, erişim tarihi: 18.03.2015

m’de ise bir havuz tabanıyla karşılaşmıştır. Havuz, Roma dönemi palaestrasına ait olmalıdır. Bu alanın ortasında büyük bir havuz olmalıdır. Havuzun suyu yekpare bir oluktan akmış olmalıdır. Bu oluk bulunduğu yerden alınarak kilisenin güneybatısına taşınarak içine gömü yapılmıştır⁸¹.

Balatlar Kilisesi; Roma hamam yapısının soyunma mekanı (apodyterium) üzerine yapılmışken Eleousa Kilisesi; Helenistik Dönem tapınağı üzerine yapılmıştır. Dolayısıyla Giresun Adası yerleşiminin Sinop Balatlar Yapısı’ndan daha eski olduğu söylenebilir. Manastıra bağlı mezarlıkların bulunması ve her iki kilisenin de şapel bölümlerinin mezarlık alanı olarak kullanılması ortak yönüdür. Balatlar Kilisesi’nde taş örgü sandık, ahşap sanduka tipi ve hücre tipi mezarlar bulunmuştur. Giresun Adası’nda ise sınırları taş sırasıyla belirtilmiş tek bireyli mezar, sınırları taş sırasıyla belirtilmiş çok bireyli mezar, sınırları belirtilmeksizin şapel zeminine doğrudan çok bireyli definler ve kiremit çatma ile kapatılmış doğrudan definler bulunmuştur. Her iki alanda da yetişkin kadın-erkek mezarlarının yanı sıra bebek ve küçük çocuk mezarlarına da rastlanılmıştır. İskeletler batı-doğu yönünde, başları alttan desteklenerek doğuya bakmaları sağlanmış ve kolları dirsekten kırılarak karın üzerinde birleştirilmiştir. İleri gelen din görevlilerinin yanlarına hediye bırakılmıştır. Giresun Adası’nda bireyin ağzı içersine yerleştirilmiş olması eski pagan inanışının Orta Bizans döneminde de devam ettiğini göstermektedir. Balatlar Kilisesi’nde Geç Roma dönemi ve Osmanlı Dönemi mezarları bulunmaktadır. Hıristiyanlığın başlangıç yıllarında önemli kişilerin mezarlarından alınan kemikleri kutsal kabul ediliyorken zamanla manastırlarda yaşamlarını ibadetle geçiren keşiş ve din adamlarının kemikleri kutsal kabul edilmeye başladı. Ölümünün üzerinden belirli bir süre geçtikten sonra mezarlarından çıkartılan kafatasları ve kemikleri kutsal kabul edilip, karışmaması için üzerlerine isimleri yazılarak ayrı ayrı muhafaza edilmiştir. Balatlar Kilisesi’nde de kafatası üzerinde yazıt bulunan keşişe ait bir iskelet bulunmuştur. Ortaçağ kayıtları ve 17.- 19.yüzyıl araştırmacılarının ifadelerine göre Giresun Adası’nda Arkaik- Klasik dönemde başlayan yerleşim 15. yüzyıla dek devam etmiştir. Söz konusu kayıtlara ve yapılan yüzey araştırmalarına göre ada

⁸¹ <http://sinopbalatlar.net/sinop-balatlar-kilisesi-kazilari/>, erişim tarihi: 18.03.2015

üzerinde 15. yüzyılın üçüncü çeyreğinden itibaren herhangi bir yerleşimin olmadığı anlaşılmıştır. 19. yüzyılda adada, Giresun Limanına ve denizcilik rotalarına hizmet etmek üzere hazırlanmış bir fener yapısı bulunduğu ancak yine ıssız olduğu anlaşılmıştır. Günümüzde de ada üzerinde herhangi bir yerleşim söz konusu değildir. Balatlar Yapı Topluluğu 6-7. yüzyıllarda kilise, 11-13. yüzyıllar arasında *granarium* (tahıl deposu), Anadolu Selçukluları ya da kentin Osmanlıların eline geçmesinden sonra yerli Hıristiyan halka bırakılarak Meryem ve Baş Melek Mikail'in birlikte anıldığı Panaghia Manastırı'na dönüştürülerek 1920'lere değin ibadetin yanı sıra mezarlık olarak kullanılmıştır.

1.4. GİRESUN/ KHALKERİTİS (ARETİAS) ADASI NEKROPOL/ MEZARLIK ALANI

Bizans toplumunda kilise yapısı içine gömülmek çok önemli bir ayrıcalık olarak addedildiğinden bu uygulama sıklıkla din adamları için kullanılmıştır. Kilise zemini altında oluşturulan mekânlarda nadiren bir lahit içinde ama sıklıkla etrafı taşla çevrili mezarlara veya direkt olarak şapel zeminine gömülmek mümkündür. Özellikle manastır kiliselerinde ölen din adamlarının gömülmesi amacıyla narteks ve şapellerin zemininde mezarlar oluşturulmuştur. Önceleri bu alanlara defnedilme yalnızca din adamlarına tanınan bir ayrıcalıkken sonraları manastırlara büyük bağış yapan kimselere ve hatta onların ailelerine de tanınan bir ayrıcalık olmuştur. Normalde bir mezar ya da mezarlık bölgesi için uygulanan temel kurallar mezarda gömülü olan kişinin din adamı olması durumunda geçerliliğini yitirmekteydi. Başka bir deyişle ölümü ve gömülmesinin ardından bedenini ya da en azından onun bir parçasının dahi mezardan çıkarılması uygun değilken, ölen kutsal bir kişi olduğunda bunun gerek sağlık gerekse ahlâki açıdan bir sorun oluşturmayacağı düşünülmekteydi. Bu sebeptendir ki sıradan vatandaşlara uygulanmayan bir ayrıcalık olan kilise içine gömülme 381 tarihli bir imparatorluk emirnamesiyle yasaklanmış olmasına karşın din adamlarının ve hayırseverlerin kilise içinde gömülmesine devam ettirildiği görülmektedir⁸².

---

⁸² Doksanaltı, E. M., Karaoğlan, İ., Erdoğan, L. U., 2014: 79

Kilisenin batısındaki mezarlık alanı 12.70 m x 3.45 m ölçülerinde, olasılıkla üzeri kapalı olmayan ve kiliseye en son eklenmiş bölümdür.. Alanın çevresi irili ufaklı ırmak taşlarının çamur harçla basitçe örülmesiyle yapılmıştır. Zeminden 0.40 m yükseklikteki bu duvar gerek yapı malzemesi ve yapım tekniği gerekse de alanın çok geniş olup merkezinde çatıyı taşıyacak her hangi bir mimari eleman olmayışı alanın üstü açık bir bölüm olduğunu göstermektedir. Alana giriş kuzeydeki bir açıklıktan sağlanmaktadır. Kilise planlanmasında narteks'e karşılık gelen bu alan belki daha sonraları üzeri açık bir mezarlık alanına çevrilmiş olmalıdır⁸³.

Kilise içine defin geleneğinin yoğun olarak uygulandığı Elousa Sebaste kentinde olduğu gibi Giresun Adası Manastırı'nın ana kilisesine bağlı şapeller ve narteksinde yürütülen kazılar sonunda 4 farklı mezar düzenlemesi tespit edilmiştir.

1. Sınırları taş sırasıyla belirtilmiş tek bireyli mezar düzenlemesi
2. Sınırları taş sırasıyla belirtilmiş çok bireyli mezar düzenlemesi
3. Sınırları belirtilmeksizin şapel zeminine doğrudan çok bireyli definler.
4. Kiremit çatma ile kapatılmış doğrudan definler.

1.4.1. Sınırları Taş Sırasıyla Belirtilmiş Tek Bireyli Mezar Düzenlemesi

Kiliseye bağlı şapeller ve nartekste yürütülen kazılarda iki adet sınırları taş sırasıyla belirtilerek zemine defnedilmiş mezar düzenlemesi görülmüştür. Bunlardan ilki 2011 yılında kazısı tamamlanan güney şapel içerisindeki 11.M1 nolu mezardır (Resim 19). Bu mezar, şapel içerisinde apsis'in 1,5 m batısında - şapelin sağında-konumlandırılmıştır. Dikdörtgen formda yapılan mezar 2.55 m x 1 m ölçülerindedir. Mezarın çevresi 15 cm ile 35 cm arasında değişen boyutlarda doğal taşlarının çamur harçla tutturulmasıyla çevrenmiştir. Mezar, şapel içerisindeki konumu, durumu ve buluntularıyla kilisedeki en nitelikli mezardır⁸⁴.

Bu mezar sahibi kilise içi gömülerin tümünde olduğu gibi Ortodoks Hıristiyan geleneğine uygun olarak defnedilmiştir. Bu gelenekte birey, kafası batıda kalacak biçimde, doğu - batı yönünde sırtüstü toprağa yatırılmıştır. Ensesi altına

⁸³ Doksanaltı, E. M., Karaoğlan, İ., Erdoğan, L. U., 2014: 79

⁸⁴ Doksanaltı, E. M., Karaoğlan, İ., Erdoğan, L. U., 2014: 79

yerleştirilen basit taş yastıkla, başı hafifçe yükseltilmiş ve yüzü doğuya bakar pozisyona getirilmiştir. Bireyin yüzüne bir *calypter*, göğsü üzerine de bir *stroter* parçası kapatılmıştır (Resim 20). Bireyin sağ kolu dirsekten bükülerek karın üzerine yerleştirilirken sol kol dirsekten bükülüp çapraz biçimde sağ göğüs üzerine uzatılmış ve eline bronz bir hokka – divit takımı tutturulmuştur. Ayrıca bireyin boynunda gümüş iplikten örgü bir kolye, topuk hizasında da ayakkabılarına ait iki adet demir ökse bulunmuştur. Bu haliyle gerek mezarın biçimi ve konumu gerek mezar içi buluntuları yanı sıra giysili olarak gömülmesi statüsünün bir göstergesidir⁸⁵. Bilindiği üzere manastırlarda yaşayan din adamlarının önemli ödevlerinden biri de kutsal kitabın çoğaltılması işlemidir. Bu bağlamda tapınaklarda yaşayan din görevlilerinin el yazmalarını çoğaltmada kullandıkları yazı gereci gereç bireyin eline tutturulmuş olup olasılıkla görevi de vurgulanmış olmalıdır⁸⁶.

Kilise içerisinde sınırları taş sırasıyla belirlenmiş mezarlardan diğeri kuzey şapeldeki 12.M1 nolu mezardır (Resim 21). Bu mezar, naosun kuzey duvarını ve şapelin batı duvarını mezar sınırı oluşturacak şekilde düzenlenmiştir. Mezarın kuzey sınırı ise uzunlukları 30 cm ile 40 cm arasında değişen 5 adet kesme yassı taşın dikilmesiyle oluşturulmuştur. Mezar, 1.90 cm uzunluğundadır. Doğuya uzatılmış ayaklara doğru daralan mezar 50 cm – 35 cm genişliğindedir⁸⁷.

Mezarın ilk kullanımından sonra üzerine definler yapılmış olsa da mezarın tek bir birey için hazırlandığı anlaşılmaktadır. Mezarın ilk sahibi ise doğu – batı yönünde mezara sırtüstü yatırılmış yine diğer gömülerde olduğu gibi kollar dirseklerden kırılarak karın üzerinde birleştirilmiştir. Bu mezarın diğer mezarlardan farkı, mezar sahibinin başı altına yerleştirilen taş yastığın niteliğidir. 30 cm x 20 cm ölçülerindeki bu yastık taşı bireyin kafatasının bir bölümü yerleştirilmesi amacıyla özenli bir şekilde oyulmuş bu alana yerleştirilen baş bu sayede hem yükseltilmiş hem de doğuya yöneltilmiştir⁸⁸.

---

⁸⁵ Doksanaltı, E. M., Mimirolu, İ. M., Karaoğlan, İ., Erdoğan, U., 2011: 203

⁸⁶ Doksanaltı, E. M., Karaoğlan, İ., Erdoğan, L. U., 2014: 81

⁸⁷ Doksanaltı, E. M., Karaoğlan, İ., Erdoğan, L. U., 2014: 81

⁸⁸ Doksanaltı, E. M., Karaoğlan, İ., Erdoğan, L. U., 2014: 81

1.4.2. Sınırları Taş Sırasıyla Belirtilmiş Çok Bireyli Mezar Düzenlemesi

Kilise içerisinde açığa çıkarılan mezarlardan yalnızca 11.M5 nolu mezar (Resim 22), sınırları taş sırasıyla belirtilmiş çok bireyli mezardır. Bu mezar güney şapel batı duvarına bitişik olup, mezarın kuzey, güney ve doğusunu farklı nitelikteki taşlarla çevrelenmiştir. Mezar 2.18 m X 1.43 m ölçülerindedir. Mezarda yan yana iki yetişkin erkek tespit edilmiştir. Bu bireyler mezar içerisine sonradan eklendiği anlaşılan toprak ve küçük taşlardan oluşan bir setle birbirlerinden ayırt edilmişlerdir. Sırtüstü yatırılan bireylerin kafatasının her iki yanında birer destek taşı konularak başı sabitlenmiş, ensesinden desteklenerek yüzlerinin doğuya bakması sağlanmıştır. Yine neredeyse tüm gömülerde karşılaşıldığı gibi bireyin kolları dirseklerden kırılarak karın üzerinde birleştirilmiştir⁸⁹.

1.4.3. Sınırları Belirtilmeksizin Şapel Zeminine Defnedilen Çok Bireyli Definler

Şapeller içerisine yapılan definlerin büyük çoğunluğunu zemine mezar sınırları belirlemeksizin yapılan gömüler oluşturmaktadır. Sınırları belirlenmemiş bu mezarlardaki bireyler yan yana ve üst üste yerleştirilerek defnedilmişlerdir. Bu uygulamada definler her ne kadar bir birinin tekrarı gibi görünse de aralarında bazı farklar vardır⁹⁰.

a- Yan yana ve üst üste defnedilmiş çoklu gömüler. (Resim 23)

b- Yan yana ve üst üste defnedilmiş araları kiremit levhalarla izole edilmiş çoklu gömüler. (Resim 24)

Kilise içerisine yapılan definlerin en büyük bölümünü yan yana ve biri diğerinin tam üzerine gelecek biçimde defnedilmiş çoklu gömüler oluşturur. Bu tip gömülerde bireyler toplu olarak gömülmüşçesine üst üste yatırılmış olsalar da farklı zamanlarda defnedildikleri anlaşılmaktadır. Bu gelenekte ölü şapel zeminine daha önce defnedilen bireyin tam üzerine gelecek biçimde yatırılarak alttaki bireyin kafatasını yastık taşı olarak kullanacak biçimde yerleştirilmiştir. Bu sayede ölünün

⁸⁹ Doksanaltı, E. M., Karaoğlan, İ., Erdoğan, L. U., 2014: 83

⁹⁰ Doksanaltı, E. M., Karaoğlan, İ., Erdoğan, L. U., 2014: 83

başı yükseltilerek doğuya bakması sağlanmıştır. Bu tip gömülerde bireylerin vücutları arasında kiremit levha gibi bir izole edici yer almaz. Fakat bireylerin kafatası bölümlerinde ebatları 10 cm ile 25 cm arasında değişen kırık kiremit parçaları görülür⁹¹.

Şapeller içerisinde uygulanan diğer gelenek yan yana ve üst üste defnedilmiş araları kiremit levhalarla izole edilmiş çoklu gömülerdir. Bu defin uygulamasında da bireyler genel olarak biri diğerinin tam üzerine gelecek biçimde defnedilirken bazı örnekler de diğerinin bel seviyesine başları yaslandırılmıştır. Bu uygulamada birey daha önce defnedilerek üzeri kiremit levhalarla kapatılmış bireyin üzerine sırtüstü yatırılmıştır. Bireyin başı, kiremit parçalarıyla desteklenerek kaldırılmış doğuya bakması sağlanmıştır. Bu defin uygulamasının tekrarlanması sonucunda araları kiremit levhalarla izole edilmiş 4 kata kadar ulaşan çok katlı definler halini almıştır⁹².

Daha öncede bahsedildiği üzere şapeller içerisinde, doğrudan defin uygulanan alanlardaki, hem bireyler arası izole edilmiş hem de izole edilmemiş mezarlar büyük çoğunluğu oluşturur. Bu mezarların geneli benzer olsa da aralarında bazı farklı uygulamalar dikkat çeker. Bu uygulamalardan biri kuzey şapel batı duvarına bitişik izolesiz mezar içerisindeki 12.B38 ve 12.B40 numaralı definlerde görülür. Bireylere ait iskeletlerin çenesi altında yarım halka formu demir objeler yerleştirilmiştir. Bu objelerden biri yoğun korozyon nedeniyle beş parça halinde ele geçerken diğeri tümlenebilir üç parça halinde ele geçmiştir. Tümlenebilen parçadan anlaşıldığı kadarıyla obje, 15 cm yarıçapındaki yarım halka ve bu halkanın tam orta noktasından halkaya dik olarak birleşen 4 cm uzunluğunda bir çıkıntıdan oluşmaktadır (Resim 25). Objenin biçimi yanı sıra iskelet üzerinde bulunuş durumuna bakıldığında, Bu obje çene altı/boyun bölümünü kavrayacak şekilde yerleştirilip başı sabitlemek için kullanılmış olmalıdır. Çok daha eski bir geleneğin (*othonoi*) devamı olan bu uygulamada söz konusu objelere iki önemli görev yüklenmiştir. Bu görevlerden ilki

---

⁹¹ Doksanaltı, E. M., Karaoğlan, İ., Erdoğan, L. U., 2014: 83

⁹² Doksanaltı, E. M., Karaoğlan, İ., Erdoğan, L. U., 2014: 83

eski bir gelenek olan çenenin bağlanması sabitlenmesi iken diğer önemli görevi de başı istenilen yöne yani doğuya bakmasını sağlamaktır⁹³.

Yine kuzey şapel batı duvarına bitişik kiremit izolesiz mezarlardaki 12.B3 ve 12.B39 numaralı bireyler buldukları seviyeyi tarihlendirmeleri açısından önemlidir. Bu bireylerden ilki 12.B3 numaralı bireydir. Mezar alanlarının tümünde olduğu gibi Ortodoks geleneğinde, defnedilen bireyin başı batıda olacak biçimde doğu-batı yönündedir. Bireyin göğsü hizasında bir adet sikke tespit edilmiştir. Sikke üzerindeki yoğun korozyondan dolayı kesin olarak tarihlendirilememiştir. Fakat sikke darp edilmiş biçimiyle çukur sikke olarak adlandırılan Orta Bizans Dönemi sikkesi olmalıdır. Bireylerden diğeri 12.B39 numaralı bireydir. 12.B39 numaralı birey, başı batıda olacak şekilde doğu-batı yönünde defnedilmiştir. Bireyin, biri ayakları yanında diğeri kollarının karında birleştirildiği noktada (olasılıkla elinde) olmak üzere 2 sikke tespit edilmiştir (Resim 26). Bu sikkeler Bizans İmparatoru Isaac II Angelos'a (1185- 1195) dönemine tarihlenmiştir⁹⁴.

Güney şapel içerisinde zeminine doğrudan yapılan çoklu gömüler yanlarına düzensiz biçimde defnedilmiş çocuk bireylere ait kemikler de tespit edilmiştir. Özellikle şapelin kuzey duvarına yakın noktalarda tespit edilen bu kemikler dağılmış haldedirler⁹⁵.

Güney Şapel içerisindeki mezar sınırları belirlemeksizin definlerin yapıldığı alanda birçok istiridye kabuğu tespit edilmiştir (Resim 27). Mezarlardaki buluntu durumları dikkate alındığında, istiridye kabukları beslenmeyle ilgili olmayıp ritüele ait bir durumu akla getirmektedir. Geleneksel olarak deniz kabuklarının *apotropaic* etkisiyle özellikle çocukları ve hamile kadınları şeytandan ve kötü gözlerden koruduğuna inanılırdı Güney şapel içerisindeki gömüler etrafında sıkça karşılaşılan kabuklar bu bağlamda ele alındığında bunların mezarlara bırakılan koruyucu muskalar olabileceklerinin düşündürmektedir⁹⁶.

⁹³ Doksanaltı, E. M., Karaoğlan, İ., Erdoğan, L. U., 2014: 83

⁹⁴ Doksanaltı, E. M., Karaoğlan, İ., Erdoğan, L. U., 2014: 83

⁹⁵ Doksanaltı, E. M., Karaoğlan, İ., Erdoğan, L. U., 2014: 83

⁹⁶ Doksanaltı, E. M., Karaoğlan, İ., Erdoğan, L. U., 2014: 83

1.4.4. Kiremit Çatma İle Kapatılmış Doğrudan Definler

Bu tip mezarlar, genellikle taşrada yaşayan halkın ya da manastırlarda yaşayan keşişlerin definlerinde sıkça karşılaşılan mezar tipidir. Genellikle çok fazla derinleştirilmeden kazılan mezar çukuru, üst kısımları bir birbirine degecek biçimde, yaklaşık 45° derecelik açılarla çaprazlama kapatılan kiremitlerle oluşturulmuştur⁹⁷.

Kilisenin batısında yer alan narteksteki 12.M.2, nolu mezarla narteks duvarının hemen batısındaki 11.M4 numaralı mezarlar kiremit çatma kapatılmış doğrudan gömülerdir (Resim 28). Bu mezarlardan 12.M.2, M3. numaralı mezarlar (Resim 29) narteks içerisinde yer alır. Mezar içerisinde bireyin pozisyonu mezarların neredeyse tümünde olduğu gibi Ortodoks Hristiyan geleneğindedir. 12.M2.P30 numarası ile tanımlanan birey yüzük, sikke ve kolye ile birlikte defnedilmiştir. Kilise kompleksinde açığa çıkarılmış diğer bireylerden farklı olarak bireyin alt çenesinin sol azı dişlerinin arasına bir sikke tespit edilmiştir. Yoğun korozyona uğramış olan bu sikkenin ne yazık ki tarihlendirmesi yapılamamıştır. Sikkeye ait tarihlendirme yapılamamış olsa da gerek bulunduğu tabaka gerek mezar ve defin uygulaması diğer mezarlarla çağdaş olduğunu göstermektedir. Sikkenin bireyin ağzı içerisine yerleştirilmiş olması eski bir pagan geleneği olan ölünün ağzına ya da eline ölümden sonraki yaşam inancıyla ilgili olarak sikke bırakma uygulamanın Orta Bizans Dönemi'nde de devam ettiğini göstermesi açısından önemlidir⁹⁸.

Kiremit çatma düzenlemenin uygulandığı bir diğer mezar narteks duvarının 1.55 m batısında yer alan 11M.4 numaralı mezardır. Bu mezar narteks içerisindeki mezarlar gibi doğrudan toprağa defnedilirken mezar derinliği diğerlerine oranla daha fazladır. Ayrıca bireyin ensesi altına doldurulan küçük taş ve toprakla baş kaldırılmış ve doğuya bakması sağlanmıştır⁹⁹.

Kiremit çatma mezar sınıfına sokulabilecek bir diğer mezar narteksin 1.05 m batısındaki 11.M2 numaralı mezardır. Bu mezar olasılıkla daha erken bir evreye ait

⁹⁷ Doksanaltı, E. M., Karaoğlan, İ., Erdoğan, L. U., 2014: 85

⁹⁸ Doksanaltı, E. M., Karaoğlan, İ., Erdoğan, L. U., 2014: 85

⁹⁹ Doksanaltı, E. M., Karaoğlan, İ., Erdoğan, L. U., 2014: 85

kil karışımı harçla düzleştirilmiş bir zeminin çok yüzeysel oyulmasıyla oluşturulmuştur. Bu uygulamanın diğer kiremit mezarlardan farkı mezar üzerine çatılan kiremitlerin sadece bireyin baş bölümüne yerleştirilmesidir. Mezar sahibi birey yine Ortodoks Hristiyan geleneğinde mezara uzandırılmış ve başını sabitlemek için doğal taşlar yanı sıra kiremit parçaları kullanılmıştır. Bireyin sol ayağı ucunda 2.0 cm çapında Anonymous Folles tespit edilmiştir (Resim 30). Constantine IX (1042-1055) dönemine tarihlendirilen sikkenin ön yüzünde anlaşılabilirdiği kadarıyla tahta oturan İsa Mesih, arka yüzünde de ise üç satırdan oluşan “IS - XS / BASILE / BASIL” yazıları okunabilmektedir¹⁰⁰.

2011 ve 2012 yıllarında kilisenin kuzey ve güney şapelleri ile batısındaki alanda yapılan kazıda M.S 9-12. yüzyıllara tarihlendirilmiş, olasılıkla kilise mensuplarına ait 83 mezar ve bu mezarlardan ele geçen 83 birey ortaya çıkartılmıştır. Ancak kaçak kazılar ve doğa koşulları nedeniyle mezar olma özelliğini yitirmiş alandan gelen iskeletlerin de değerlendirilmesiyle toplamda 172 birey tespit edilmiştir.

Farklı zamanlarda yapılan gömülerde buluntu durumuna ve pozisyonuna göre bazı gömülerin özenli yapıldığı buna karşın çoğunluğun daha özensiz ancak belirli bir saygı ve sistem içinde gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Bireylerin tümü doğu – batı yönünde, başları batıda olacak şekilde direkt toprağa gömü –*inhumasyon*- tarzında defnedilmiştir. Gömülerin bir kısmı bir bireyin başı diğerinin göğüs hizasına gelecek şekilde birbiri üzerine ve sırt üstü yatırılmış şekilde bulunmuştur. Bu mezarların içine bireyler sırtüstü, kolları dirsekten kırılarak karın üzerinde birleştirilmiştir. Bacaklar genelinde ayak bileklerinden birleştirilmiştir. Başlar enseden ve iki yanından ya da tek taraftan taşlarla desteklenerek hafifçe kaldırılmış ve yüzün doğuya bakması sağlanmıştır. Bireylerin bir kısmında yüzlerinin bir kalypter ile kapatıldığı görülmüştür.

---

¹⁰⁰ Doksanaltı, E. M., Karaoğlan, İ., Erdoğan, L. U., 2014: 85

2011 Yılı Giresun Adası İskeletleri

İskeletlerin çoğu doğu-batı doğrultulu, başları hafifçe kaldırılarak doğuya bakar duruma getirilmiş, kolları karın üzerinde birleştirilmiş ve bacakları da ayak bileklerinden birleştirilmiş şekilde gömülmüştür. İklim ve toprak şartları nedeniyle korunamamıştır. Bazı iskeletler kaçak kazılar sırasında dağılmıştır.

Açma 1 – Mezar 1 - Birey 13, güney şapelin apsisine 1.5 m. mesafede tek sıra düzensiz moloz taşlarla çevrelenmiş dikdörtgen formda (2.55 m. x 1 m.) bir mezar (M1) ortaya çıkartılmıştır. Bu mezardaki bireyin sağ göğsünün üzerinde sol eliyle tuttuğu bronz bir hokka – divit takımı bulunmaktadır. Ayrıca bireyin boynunda gümüş iplikten örgü bir kolye, ayaklarının ucunda-topuk hizasında, ayakkabısına ait iki adet demirden ökse ele geçmiştir. Arda kalan izlerden bireyin giysisi ile gömüldüğü anlaşılmaktadır. Bu birey olasılıkla manastırda yüksek statüye sahip bir kişi olmalıdır Açma 1’de 1 numaralı örgü tekne tipi mezardan çıkarılan 13 numaralı bireyin başı hafifçe kaldırılmış, iki yandan taşla desteklenerek doğuya bakması sağlanmış, sol kolu dirsekten kırılarak göğüs üzerinde hokka divit tutar şekilde, sağ kol dirsekten kırılarak karın üzerine yerleştirilmiştir.

Açma 11 – Mezar 2 – Birey 24, Açma 11’de basit toprak türünde olan mezar 2’den çıkarılan 24 numaralı bireyin başı hafifçe kaldırılarak doğuya bakması sağlanmış, sağ ve sol kolları karın üzerinde birleştirilmiştir. Çene hizasında bronz bir sikke bulunmuştur. İskeletin yatış yönü (cranium – ayak) batıdan doğuya doğrudur. Orta dercede korunmuştur.

2011 Yılı Giresun Adası'ndan Çıkarılan İskeletlerin Listesi

KAZI ALANI	MEZAR	BİREY	YAŞ	CİNSİYET	YAŞ GRUBU
		Birey 1	belirlenemedi	Kadın	O. Erişkin
Açma 1 (29.8.11)		Birey 2	35	Kadın	O. Erişkin
		Birey 3	belirlenemedi	Kadın	O. Erişkin
		Birey 4	62	Kadın	İ. Erişkin
		Birey 5	belirlenemedi	Erkek	Erişkin?
		Birey 6	25	Kadın	G. Erişkin
Açma 1		Birey 7	10	Çocuk	Çocuk
Açma 1		Birey 8	63	Erkek	İ. Erişkin
Açma 1		Birey 9	16	Ergen	Ergen
Açma 1		Birey 10	35	Erkek	O. Erişkin
Açma 1		Birey 11	belirlenemedi	belirlenemedi	O. Erişkin
Açma 1		Birey 12	56	Kadın	İ. Erişkin
Açma 1	Mezar 1	Birey 13	23	Erkek	G. Erişkin
Açma 1		Birey 14	belirlenemedi	belirlenemedi	İ. Erişkin
Açma 1		Birey 15	25	Kadın	G. Erişkin
Açma 1		Birey 16	50	Erkek	İ. Erişkin
Açma 9		Birey 17	47	Erkek	O. Erişkin
Açma 9		Birey 18	47	Erkek	O. Erişkin
Açma 9		Birey 19	29	Kadın	G. Erişkin
Açma 9 Dışı Kuzey		Birey 20	15	Ergen	Ergen
Açma 9		Birey 21	47	Erkek	O. Erişkin
Açma 9		Birey 22	belirlenemedi	belirlenemedi	O. Erişkin
Açma 9		Birey 23	belirlenemedi	Kadın	O. Erişkin
Açma 11	Mezar 2	Birey 24	33	Kadın	G. Erişkin
Açma 11	Mezar 3	Birey 25	34	Erkek	O. Erişkin
		Birey 26	40	Erkek	O. Erişkin
Açma 11	Mezar 4	Birey 27	30	Kadın	G. Erişkin
Apsis Dışı Güneydoğu		Birey 28	5,5	Çocuk	Çocuk
Açma 1		Birey 29	belirlenemedi	belirlenemedi	Erişkin
Açma 11		Birey 30	belirlenemedi	Erkek	O. Erişkin
Açma 1-7 arası	Mezar 5	Birey 31	28	Erkek	G. Erişkin
Açma 1-7 arası	Mezar 5	Birey 32	40	Erkek	O. Erişkin
(28.08.2011)		1. birey	belirlenemedi	Erkek	Erişkin?
(28.08.2011)		2. birey	belirlenemedi	belirlenemedi	Erişkin?
Açma 1- Mezar 1 yüzeyi (05.09.2011)		1. birey	belirlenemedi	Kadın	G. Erişkin
Açma 1- Mezar 1 yüzeyi (05.09.2011)		2. birey	belirlenemedi	Erkek	G. Erişkin
Açma 4 (06.09.2011)		1. birey	32	Kadın	G. Erişkin
Açma 4 (06.09.2011)		2. birey	56	Erkek	İ. Erişkin
Açma 4 (06.09.2011)		3. birey	belirlenemedi	Çocuk	Çocuk
Açma 9 (06.09.2011)		1. birey	belirlenemedi	Erkek	O. Erişkin
Açma 9 (06.09.2011)		2. birey	belirlenemedi	Kadın	O. Erişkin
Açma 1-Mezar 1 yüzeyi (06.09.2011)		1. birey	belirlenemedi	Kadın	İ. Erişkin

Açma 1-Mezar 1 yüzeyi (06.09.2011)		2. birey	belirlenemedi	Çocuk	Çocuk
Açma 11 (07.09.2011)			45	Kadın	O. Erişkin
Açma 9 (07.09.2011)			belirlenemedi	Erkek	O. Erişkin
Açma 7- Açma 8 (13.09.2011)		1. birey	5	Çocuk	Çocuk
Açma 7- Açma 8 (13.09.2011)		2. birey	32	Kadın	G. Erişkin
Açma 7- Açma 8 (13.09.2011)		3. birey	belirlenemedi	Erkek	Erişkin?
Açma 7- Açma 8 (13.09.2011)		4. birey	belirlenemedi	belirlenemedi	Erişkin?
Açma 11- Açma 12 (15.09.2011)		1. birey	belirlenemedi	Erkek	Erişkin?
Açma 11- Açma 12 (15.09.2011)		2. birey	belirlenemedi	Kadın	Erişkin?
Açma 7- Açma 8 (19.09.2011)		1. birey	belirlenemedi	Erkek	Erişkin?
Açma 7- Açma 8 (19.09.2011)		2. birey	belirlenemedi	Erkek	Erişkin?
Açma 7- Açma 8 (19.09.2011)		3. birey	belirlenemedi	Çocuk	Çocuk
Açma 7- Açma 8 (19.09.2011)		4. birey	belirlenemedi	Çocuk	Çocuk
Açma 7- Açma 8 (19.09.2011)		5. birey	belirlenemedi	Kadın	Erişkin?
Açma 1- Birey 29'un yüzeyi (20.09.2011)		1. birey	belirlenemedi	belirlenemedi	Erişkin?
Açma 1- Birey 29'un yüzeyi (20.09.2011)		2. birey	9 (±2 yaş)	Çocuk	Çocuk
Açma 4- Açma 13 (24.09.2011)		1. birey	belirlenemedi	Kadın	Erişkin?
Açma 4- Açma 13 (24.09.2011)		2. birey	50	Erkek	İ. Erişkin
Açma 4- Açma 13 (24.09.2011)		3. birey	30	Erkek	G. Erişkin
Açma 4- Açma 13 (24.09.2011)		4. birey	belirlenemedi	Kadın	Erişkin?
Açma 4- Açma 13 (24.09.2011)		5. birey	belirlenemedi	Kadın	Erişkin?
Açma 4- Açma 13 (24.09.2011)		6. birey	belirlenemedi	Erkek	Erişkin?
Açma 9 Birey 20'nin yüzeyi			31	Kadın	G. Erişkin
Açma 1- Açma 7 Mezar 5'in yüzeyi		1. birey	belirlenemedi	Kadın	Erişkin?
Açma 1- Açma 7 Mezar 5'in yüzeyi		2. birey	belirlenemedi	Erkek	Erişkin?
Açma 11- Açma 12		1. birey	belirlenemedi	Erkek	Erişkin?
Açma 11- Açma 12		2. birey	51	Erkek	İ. Erişkin
Açma 11- Açma 12		3. birey	27	Kadın	G. Erişkin
Açma 11- Açma 12		4. birey	16	Ergen	Ergen
Açma 9			belirlenemedi	Kadın	Erişkin?
Açma 11- Mezar 3'ün yüzeyi			belirlenemedi	Kadın	Erişkin?
Açma 1- Birey 9'un yüzeyi			47	Kadın	O. Erişkin
Açma 1- Birey 7'nin yüzeyi			30	Erkek	G. Erişkin
Açma 1- Birey 10'un yüzeyi			35	Kadın	O. Erişkin
Açma 11		1. birey	30	Kadın	G. Erişkin
Açma 11		2. birey	belirlenemedi	Erkek	Erişkin?
Açma 11		3. birey	56	Kadın	İ. Erişkin

2012 Yılı Giresun Adası İskeletleri

İskeletlerin çoğu doğu-batı doğrultulu, başları hafifçe kaldırılarak doğuya bakar duruma getirilmiş, kolları karın üzerinde birleştirilmiş ve bacakları da ayak bileklerinden birleştirilmiş şekilde gömülmüştür. Kaçak kazılar ve doğa koşulları nedeniyle mezar olma özelliğini yitirmiş alandan da iskeletler toplanmıştır.

Birey 3, kilisenin kuzey nefinin kuzeybatısında bir kafatası (cranium) olarak bulunmuştur. Kafatasının yüz kısmı doğuya bakmaktadır. Bizans Dönemi'ne ait çukur formda sikke bulunmuştur.

Birey 4, kilisenin kuzey nefinin batısında Doğu-Batı yönünde uzanmıştır. Sağ kolu sol kolunun üzerinde göğüs hizasında birleştirilmiştir. Basit toprak gömüdür. İskeletin korunma düzeyi ortadır. Kafatası alttan desteklenerek yüzünün doğuya bakması sağlanmıştır. İskeletin diz kısmında bir adet alt çene (mandibula), kırık kol (humerus) parçası, omur (vertebra) ve kaburga (costa) parçaları bulunmuştur. Bu bireyin yanından bir adet ağırşak çıkmıştır.

Birey 25, su yapısının kuzeyinde Doğu-Batı yönlü uzanmış kafatası (cranium) olmayan bir adet iskelet bulunmuştur. Korunma durumu orta olan bu iskelet basit toprak mezardadır. Kolları karın üzerinde birleştirilmiştir. Yine bu iskeletin ayaklarında demir ayakkabı ökçesi bulunmuştur.

Birey 27, su yapısının kuzeyinde Doğu-Batı yönünde uzanmış bir iskelet bulunmuştur. Kafatası alttan desteklenerek yüzünün doğuya bakması sağlanmıştır. Kolları karın üzerinde birleştirilmiştir. Korunma durumu ortadır. Boynundan bir adet kolye ipi çıkartılmıştır.

Birey 30, su yapısının güneyinde Doğu-Batı yönlü uzanmış bir adet iskelet bulunmuştur. Basit toprak mezarda olan bu iskeletin kafatası alttan desteklenerek yüzünün doğuya bakması sağlanmıştır. Bu iskeletin kaval kemiği (tibia), iğne kemiği (fibula) ve ayak kemikleri bulunmamaktadır. Korunma durumu kötüdür. Bu iskeletin yanından 11 adet çivi, bir adet kolye, bir adet bronz sikke ve bir adet gümüş yüzük çıkartılmıştır.

Birey 35, kilisenin kuzey nefinde Birey 15'in alt seviyesinde Doğu-Batı yönünde uzanmış bir adet iskelet bulunmuştur. Bu iskeletin bel omurundan (lumbar vertebra) itibaren devamı yoktur. Kafatası alttan desteklenerek yüzünün doğuya

bakması sağlanmıştır. Korunma durumu kötüdür. Ön kolları yoktur. Bu iskeletin göğüs hizasından bir adet bronz kolye ucu bulunmuştur.

Birey 36, kilisenin kuzey nefinde Birey 35'in güneybatısında duvara sıkışmış biçimde bir adet kafatası çıkartılmıştır. Bu kafatasına ait çene ve vücut kemikleri yoktur. Birey 36'nın hizasında bir adet bronz kolye ucu bulunmuştur.

Birey 37, kilisenin kuzey nefinde Doğu-Batı yönünde uzanmış bir adet iskelet bulunmuştur. Bu iskeletin kaval kemikleri (tibia) ve ayak kemikleri bulunamamıştır. Yüzü göğe dönüktür. Basit toprak gömüdür. Korunma durumu kötüdür. Bir adet bronz kolye ucu bulunmuştur.

Birey 38, kilisenin kuzey nefinde Doğu-Batı yönünde uzanmış bir adet iskelet bulunmuştur. Kafatası alttan desteklenerek yüzünün doğuya bakması sağlanmıştır. Kolları karın üzerinde birleştirilmiştir. Bireye ait kemikler hava koşullarından dolayı çok tahrip olmuştur. Bu iskeletin boynundan demir obje çıkartılmıştır.

Birey 39, kilisenin kuzey nefinde kafatası olmayan bir adet iskelet bulunmuştur. Bu iskelet toprağın aşırı nemli olması nedeniyle çok dağılmıştır. Göğüs hizasından bir adet, ayaklarının hizasından da bir adet olmak üzere 2 adet bronz sikke, yine göğüs hizasından bir adet kolye ucu çıkartılmıştır.

2012 Yılı Giresun Adası'ndan Çıkarılan İskeletlerin Listesi

KAZI ALANI	MEZAR	BİREY	YAŞ	CİNSİYET	YAŞ GRUBU
Kilise- Kuzey Nef		Birey 1	33	Erkek	G. Erişkin
Kilise- Kuzey Nef		Birey 2	35	Kadın	O. Erişkin
Kilise- Kuzey Nef		Birey 3	50	Kadın	İ. Erişkin
Kilise- Kuzey Nef		Birey 4	33	Kadın	G. Erişkin
Kilise- Kuzey Nef	Mezar 1	Birey 5	24	Erkek	G. Erişkin
Kilise- Kuzey Nef		Birey 6	5 (±16 ay)	Çocuk	Çocuk
Kilise- Kuzey Nef		Birey 7	22	Erkek	G. Erişkin
Kilise- Kuzey Nef		Birey 8	45	Erkek	O. Erişkin
Kilise- Kuzey Nef		Birey 9	16	Ergen	Ergen
Kilise- Kuzey Nef		Birey 10	7 (±24 ay)	Çocuk	Çocuk
Kilise- Kuzey Nef		Birey 11	Belirlenemedi	Kadın	O. Erişkin

Kilise- Kuzey Nef		Birey 12	30	Kadın	G. Erişkin
Kilise- Kuzey Nef		Birey 13	45	Kadın	O. Erişkin
Kilise- Kuzey Nef		Birey 14	40	Erkek	O. Erişkin
Kilise- Kuzey Nef		Birey 15	34	Erkek	G. Erişkin
Kilise- Kuzey Nef		Birey 16	35	Erkek	O. Erişkin
Kilise- Kuzey Nef		Birey 17	51	Belirlenemedi	İ. Erişkin
Kilise- Kuzey Nef		Birey 18	56	Erkek	İ. Erişkin
Kilise- Kuzey Nef		Birey 19	27	Kadın	G. Erişkin
Kilise- Kuzey Nef		Birey 20	28	Erkek	G. Erişkin
Kilise- Kuzey Nef		Birey 21	30	Erkek	G. Erişkin
Kilise- Kuzey Nef		Birey 22	38	Kadın	O. Erişkin
Kilise- Kuzey Nef		Birey 23	30	Erkek	G. Erişkin
Kilise- Kuzey Nef		Birey 24	Belirlenemedi	Erkek	G. Erişkin
Su Yapısının Kuzeyi		Birey 25	35	Kadın	O. Erişkin
Su Yapısının Kuzeyi		Birey 26	25	Kadın	G. Erişkin
Su Yapısının Kuzeyi		Birey 27	41	Kadın	O. Erişkin
Su Yapısının Kuzeyi		Birey 28	Belirlenemedi	Kadın	O. Erişkin
Su Yapısının Kuzeyi		Birey 29	30	Erkek	G. Erişkin
Su Yapısının Güneyi		Birey 30	15	Ergen	Ergen
Su Yapısının Kuzeyi		Birey 31	35	Erkek	O. Erişkin
Kilise- Kuzey Nef		Birey 32	33	Erkek	G. Erişkin
Kilise- Kuzey Nef		Birey 33	Belirlenemedi	Erkek	O. Erişkin
Su Yapısının Kuzeyi		Birey 34	52	Erkek	İ. Erişkin
Kilise- Kuzey Nef		Birey 35	30	Erkek	G. Erişkin
Kilise- Kuzey Nef		Birey 36	Belirlenemedi	Erkek	O. Erişkin
Kilise- Kuzey Nef		Birey 37	21	Kadın	G. Erişkin
Kilise- Kuzey Nef		Birey 38	28	Erkek	G. Erişkin
Kilise- Kuzey Nef		Birey 39	41	Erkek	O. Erişkin
Kilise- Kuzey Nef	Mezar 1	Birey 40	40	Erkek	O. Erişkin
Kilise- Kuzey Nef		Birey 41	Belirlenemedi	Belirlenemedi	Erişkin?
Kilise- Kuzey Nef	Mezar 1	Birey 42	50	Erkek	İ. Erişkin
Su Yapısının Güneyi		Birey 43	Belirlenemedi	Erkek	İ. Erişkin
Su Yapısının Güneyi		Birey 44	39	Erkek	O. Erişkin
Su Yapısının Güneyi		Birey 45	Belirlenemedi	Erkek	İ. Erişkin
Kilise- Kuzey Nef		Birey 46	51	Erkek	İ. Erişkin
Kilise- Kuzey Nef		Birey 47	6 (±24 ay)	Çocuk	Çocuk
Su Yapısının Güneyi		Birey 48	40	Erkek	O. Erişkin
Su Yapısının Güneyi		Birey 49	20	Kadın	G. Erişkin
Su Yapısının Güneyi		Birey 50	Belirlenemedi	Erkek	Erişkin?
Su Yapısının Güneyi	Mezar 2	Birey 51	Belirlenemedi	Belirlenemedi	Erişkin?
Su Yapısının Güneyi		1. birey	35	Erkek	O. Erişkin

Su Yapısının Güneyi		2. birey	42	Erkek	O. Erişkin
Su Yapısının Güneyi		3. birey	6 (±24 ay)	Çocuk	Çocuk
Su Yapısının Güneyi (13.9.12)			3	Çocuk	Çocuk
Su Yapısının Güneyi (6.9.12)		1. birey	18	Ergen	Ergen
Su Yapısının Güneyi (6.9.12)		2. birey	30	Erkek	G. Erişkin
Kilise- Kuzey Nef		1. birey	39	Erkek	O. Erişkin
Kilise- Kuzey Nef		2. birey	50	Erkek	İ. Erişkin
Kilise- Kuzey Nef		3. birey	4	Çocuk	Çocuk
Kilise- Kuzey Nef		4. birey	15	Ergen	Ergen
Kilise- Kuzey Nef		5. birey	30	Belirlenemedi	G. Erişkin
Kilise- Kezey Nef Birey 16'nın yüzeyi			Belirlenemedi	Erkek	O. Erişkin
Kilise- Kuzey Nef		6. birey	60	Kadın	İ. Erişkin
Su Yapısının Kuzeyi		1. birey	35	Kadın	O. Erişkin
Su Yapısının Kuzeyi		2. birey	35	Erkek	O. Erişkin
Kilise-Doğu Mekan		1. birey	3 (±12 ay)	Çocuk	Çocuk
Kilise-Doğu Mekan		2. birey	6	Çocuk	Çocuk
Kilise-Doğu Mekan		3. birey	5	Çocuk	Çocuk
Kilise-Doğu Mekan (4.9.12)		1. birey	29	Belirlenemedi	G. Erişkin
Kilise-Doğu Mekan (4.9.12)		2. birey	Belirlenemedi	Belirlenemedi	Belirlenemedi
Kilise-Doğu Mekan (4.9.12)		3. birey	8 (±24 ay)	Çocuk	Çocuk
Kilise-Doğu Mekan (4.9.12)		4. birey	70	Kadın	İ. Erişkin
Kilise- Batı Mekan (2.9.12)		1. birey	Belirlenemedi	Erkek	Erişkin?
Kilise- Batı Mekan (2.9.12)		2. birey	16	Ergen	Ergen
Kilise- Batı Mekan		1. birey	36	Erkek	O. Erişkin
Etiketsiz 1-10-13			18	Ergen	Ergen
Etiketsiz 4-9-13			34	Erkek	G. Erişkin
Etiketsiz 3-9-13		1. birey	54	Erkek	İ. Erişkin
Etiketsiz 3-9-13		2. birey	34	Belirlenemedi	G. Erişkin
Etiketsiz 5-9-12			5 (±16 ay)	Çocuk	Çocuk
Birey3-Birey 4 arası			5 (±16 ay)	Çocuk	Çocuk
Birey 5'in yüzeyi		1. birey	Belirlenemedi	Erkek	Erişkin?
Birey 5'in yüzeyi		2. birey	45	Kadın	O. Erişkin
Birey 5'in yüzeyi		3. birey	5	Çocuk	Çocuk
Kilise Dışı-Kuzey (17.09.12)		1. birey	35	Erkek	O. Erişkin
Kilise Dışı-Kuzey (17.09.12)		2. birey	6	Çocuk	Çocuk
Kilise Dışı-Kuzey (28.08.12)		1. birey	Belirlenemedi	Belirlenemedi	Erişkin?
Kilise Dışı-Kuzey (28.08.12)		2. birey	Belirlenemedi	Belirlenemedi	Erişkin?

Kilise Dışı-Kuzey (28.08.12)		3. birey	5 ($\pm$ 16 ay)	Çocuk	Çocuk
Kilise Karışık (08.09.2012)		1. birey	Belirleneme di	Erkek	Erişkin?
Kilise Karışık (08.09.2012)		2. birey	5 ($\pm$ 16 ay)	Çocuk	Çocuk
Kilise Karışık (08.09.2012)		3. birey	7 ($\pm$ 24 ay)	Çocuk	Çocuk

2. BÖLÜM

2.1. GİRESUN/ KHALKERİTİS (ARETİAS) ADASI İSKELETLERİNDE PALEOANTROPOLOJİK ANALİZ

Paleoantropoloji; eski insan topluluklarının morfolojik yapısını, sağlık durumunu, demografisini, beslenmesini ve yaşam biçimini inceleyen bilim dalıdır. Paleolitik dönemden günümüze kadar uygun iklim koşulları ve coğrafi yapısı nedeniyle Anadolu birçok topluma ev sahipliği yapmıştır. Karadeniz Bölgesi de yaşam için uygun nitelikleri taşımaktadır. Ancak engebeli arazisi ve yağışlı iklimi arkeolojik çalışmaların yapılmasını zorlaştırmaktadır. Bu bölümdeki amacım paleoantropolojik verilere dayanarak Giresun Adası'nda yaşamış olan bireylerin yaşam profilini sunmaktır.

Çalışma materyalimizi, Giresun Adası'nda 2011 yılında, kilisenin kuzey ve güney şapelleri ile batısındaki alanda ve 2012 yılında kilisenin kuzey nefinde, su yapısının kuzeyinde ve güneyinde yapılan kazılarda çıkarılan 172 birey oluşturmaktadır. Ele geçen bireylerin Ankara Üniversitesi paleoantropoloji laboratuvarında temizlik ve onarım çalışmaları tamamlandıktan sonra çalışmaya hazır hale getirilmiş ve daha sonra yaş, cinsiyet ve patolojik durumları değerlendirilmiştir.

Giresun Adası erişkin bireylerinin yaş tayini yapılırken pelviste bulunan symphysis pubis (McKern ve Stewart, 1957) ve auricular yüzey morfolojileri (Lovejoy ve ark., 1985), kafatasında suturların kapanma dereceleri (Olivier, 1969), clavicuların gövde kesiti (Kaur ve Jit, 1990), diş aşınmaları (Brothwell, 1981), costae'nin sternal uçlarındaki değişim (Krogman ve İşcan, 1986; Loth ve İşcan, 1989) humerus ve femur'un proksimal kesitleri (Szilvassy ve Kritscher, 1990) gibi özellikler esas alınmıştır.

Genç erişkinlerde epifizyal yaşlandırma ve simfizyal yaşlandırma (White, 1991), dental aşınma (Brothwell, 1981), kompleks yaşlandırma (Workshop of European Anthropologist, 1980) metotlar kullanılmıştır. Genç erişkinlerde epifizyal

yaşlandırma (Brothwell, 1981) ve çocuklarda diş çıkış ve kök uzunlukları esas alınmıştır (Ubelaker 1978).

Giresun Adası bireylerinin cinsiyeti belirlenirken Brothwell, (1981), Buikstra ve Ubelaker (1994), White ve Folkens (2005), Krogman ve İşcan (1986), Olivier(1969), Steele ve Bramblett (1988), Ubelaker (1989), Workshop of European Anthropologists (1980)'de belirlenen kriterler esas alınarak değerlendirme yapılmıştır.

Giresun Adası bireylerinin patolojileri tespit edilirken White ve Folkens (2005), Ortner (2003), Lovell (2008), Ortner (2003), Aufderheide ve Rodriguez-Martin'in (1998) çalışmaları dikkate alınarak yapılmıştır.

2.1.1. Giresun/ Khalkeritis (Aretias) Adası'nın Paleodemografik Yapısı

Paleodemografi; eskiden yaşayıp şu anda var olmayan bir toplumu yeniden oluşturarak bunların yaş ve cinsiyetlerini, kadın, erkek ve çocuk sayılarını belirledikten sonra bu verilerden yola çıkarak ortalama ömür uzunluğu, nüfus yoğunluğu ve toplumun sağlığı konusunda saptamalar yapılmaktadır¹⁰¹.

Giresun Adası'nda bulunan kilisede 2011-2012 yıllarında yapılan kazıdan M.S 9.-12. yüzyıllar arasına ait iskelet kalıntıları toplam 172 bireye aittir. Populasyonu meydana getiren bireylerin 25'i çocuklardan, 9'u adolesan dönemdeki gençlerden oluşmaktadır. Bu grubun populasyon içerisindeki toplam oranı % 19.77'dir. 122 erişkin bireyin 49'unu kadınlar, 73'ünü erkekler oluşturmaktadır. Populasyon içerisinde kadınların genel oranı %28.49'dur, erkeklerin genel oranı ise %42.44'tür. Yaş ve cinsiyeti belirlenemeyen 16 bireyin oranı ise % 9.3'tür (Tablo 1- Grafik 1).

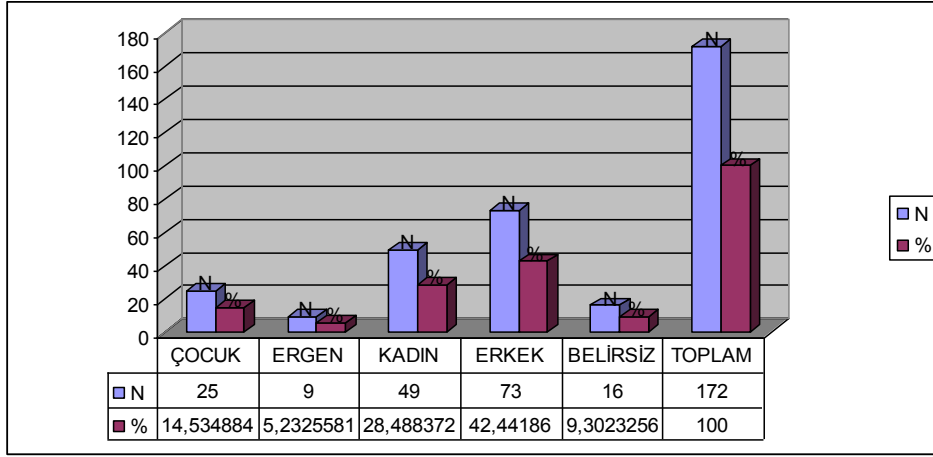
¹⁰¹ Çırak, A., 2009: 32

Tablo 1: Giresun Adası demografik dağılım

	N	%
ÇOCUK	25	14,53488
ERGEN	9	5,232558
KADIN	49	28,48837
ERKEK	73	42,44186
BELİRSİZ	16	9,302326
TOPLAM	172	100

Grafik 1: Giresun Adası demografik dağılım grafiği

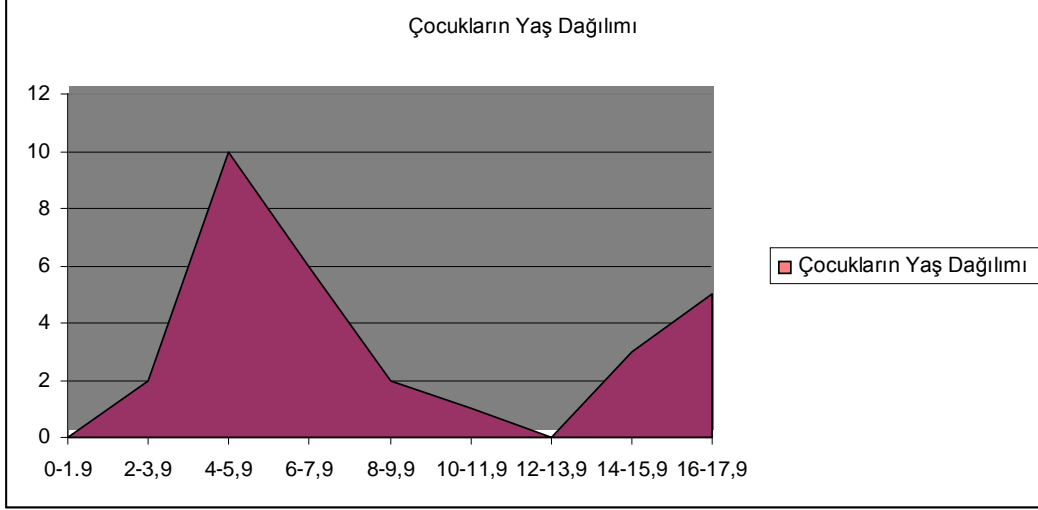

Yaptığımız bu çalışmada yaşları belirlenmiş 29 çocuğun, yaşları ve cinsiyetleri belirlenmiş 32 kadın ve 49 erkek bireyin yaş gruplarına göre yüzdeleri verilmiştir.

Tablo 2: Giresun Adası Çocuklarında Yaş Dağılımı

Yaş Grupları	Çocuk (n)	%
0-1,9	0	0
2-3,9	2	6,896552
4-5,9	10	34,48276
6-7,9	6	20,68966
8-9,9	2	6,896552
10-11,9	1	3,448276
12-13,9	0	0
14-15,9	3	10,34483
16-17,9	5	17,24138
	29	100

Grafik 2: Giresun Adası Çocuklarında Yaş Dağılımı Grafiği

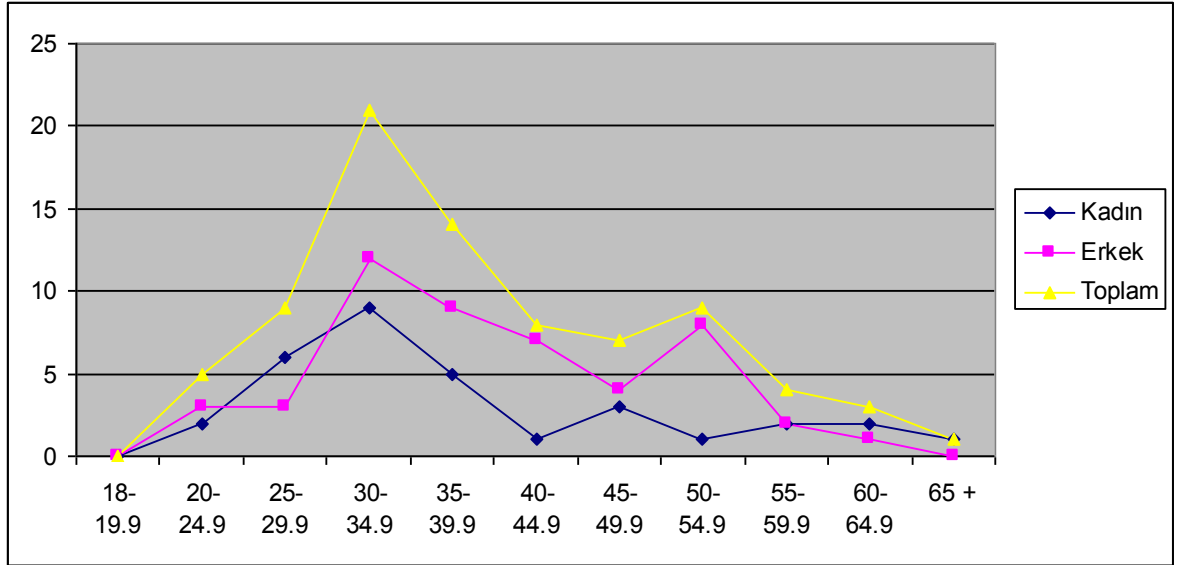
Tablo 2 ve Grafik 2’de Giresun Adası’nda 18 yaşına kadar olan bireylerin sayıları ve ölüm oranları bulunmaktadır. Giresun Adası çocuklarının yaş dağılımı grafiğine baktığımızda 0-1,9 yaş arası bebeklerin ve 12-13,9 yaş arası çocuk grubunun hiç olmadığını, 4-5 yaşlarında ölüm oranının en yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Çocukların popülasyon içerisindeki bu düzensiz dağılım büyük ihtimalle adanın göç alıp vermesinden kaynaklıdır.

Giresun Adası toplumunu oluşturan erişkinlerde kendi içerisinde 5’erli yaş gruplarına göre dağılımları yapılmıştır. Bu dağılımlara göre kadınlarda ve erkeklerde en fazla ölüm benzer şekilde 30-34 yaşları arasında gerçekleşmiştir (Tablo 3, Grafik 3)

Tablo 3: Giresun Adası Erişkinlerinin Dağılımı

Yaş Grupları	Kadın		Erkek		Toplam	
	n	%	N	%	N	%
18-19.9	0	0	0	0	0	0
20-24.9	2	6,25	3	6,12	5	6,17
25-29.9	6	18,75	3	6,12	9	11,11
30-34.9	9	28,125	12	24,49	21	25,93
35-39.9	5	15,625	9	18,37	14	17,28
40-44.9	1	3,125	7	14,29	8	9,88
45-49.9	3	9,375	4	8,16	7	8,64
50-54.9	1	3,125	8	16,33	9	11,11
55-59.9	2	6,25	2	4,08	4	4,94
60-64.9	2	6,25	1	2,04	3	3,71
65 +	1	3,125	0	0	1	1,23
	32	100	49	100	81	100

Grafik 3: Giresun Adası Erişkinlerinin Dağılımının Grafiği

Giresun Adası toplumunun yaşları belirlenebilen tüm bireylerin genel yaş ortalaması 33,47'dir. Toplumun erişkin kadınlarında ortalama yaşam uzunluğu 37,34 iken erişkin erkeklerinde ortalama yaşam uzunluğu 38,92 şeklinde ortaya çıkmıştır. Yine toplumun sadece erişkin bireylerine (kadın ve erkek) ait yaş ortalaması 38,3'tür (Tablo 4).

Tablo 4: Giresun Adası Bireylerinde Ortalama Yaşam Uzunluğu

Toplumun Genel Yaş Ortalaması (Çocuk+Ergen+Erişkin)	33,47 Yıl
Kadınların Yaş Ortalaması	37,34 Yıl
Erkeklerin Yaş Ortalaması	38,92 Yıl
Erişkinlerin Genel Yaş Ortalaması (Kadın+Erkek)	38,3 Yıl

Anadolu’da Geç Bizans ve Ortaçağ dönemlerinde yaşamış olan toplumların yaş ortalamaları 30 ile 40 yaş arasında değişmektedir. Giresun Adası bireylerini diğer toplumlarla karşılaştırdığımızda bu yaş ortalamasına girdiği görülmektedir (Tablo 5).

Tablo 5: Anadolu Toplumlarında Yaş Dağılımı

Kazı Alanı	Dönemi	Araştırmacı	Yaş
Beybağ	Geç Bizans	Karaöz Arıhan (2013)	38,1
Değirmentepe	Orta Çağ	Özbek (1986)	34,4
Eski Cezaevi	Geç Bizans	Erdal (2003)	34,3
Giresun Adası (Aretias)	Geç Bizans		38,3
İznik	Geç Bizans	Erdal (1996)	30,6
Karagündüz	Orta Çağ	Özer ve ark (1999)	45,0
Tepecik	Orta Çağ	Sevim (1993)	41,4
Topaklı	Orta Çağ	Güleç (1988)	32,8
Yortanlı	Geç Bizans	Nalbantoğlu ve ark (2000)	37,3-38,4

2.1.2. Giresun Adası İskeletlerinin Boy Uzunluğu

Boy, insanlarda fiziki yapının en önemli göstergelerinden birisi olarak kabul edilmektedir. İnsanların fiziksel yapıları tanımlanırken, ilk olarak boylarının kısa, orta ya da uzun oluşu belirtilmektedir. Martin ve Vandervael gibi bazı araştırmacılar bu

noktadan hareket ederek çeşitli toplumlardaki yüzdelerine göre bu özelliği bazı kategorilere ayırmışlardır¹⁰² (Tablo 6).

Tablo 6: Martin ve Vandervael'in Boy Kategorileri

Sınıflar	Martin		Vandervael	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Cüce	x-130	-	x-125	-
Çok Kısa	130-149.9	121-139.9	125-155	x-147.5
Kısa	150-159.9	140-148.9	155-161	147.5-152.5
Orta Altı	160-163.9	149-152.9	161.5-167.5	153-158
Orta	164-166.9	153-155.9	168-174	158.5-163.5
Orta Üstü	167-169.9	156-158.9	174.5-180.5	164-169
Uzun	170-179.9	159-167.9	181-187	169.5-174.5
Çok Uzun	180-199.9	168-186.9	187-200	174+
Dev	200-x	187	200-x	200-x

Giresun Adası toplumundan 34 erkek bireye ait ve 11 kadın bireye ait femur, humerus, radius, ulna, tibia ve fibula kemikleri kullanılarak boy uzunluğu hesaplanmıştır. Giresun Adası toplumunun boy formülleri hesaplanırken Pearson ve Sağır'a ait boy regresyon formüllerinden yararlanılmıştır. Pearson'a göre en uzun erkek birey 178,5384 cm iken en kısa erkek birey 152,8993 cm'dir; en uzun kadın birey 163,9561 cm iken en kısa kadın birey 150,008 cm'dir. Sağır'a göre ise en uzun erkek birey 161,7259 cm iken en kısa erkek 156,5744 cm; en uzun kadın birey 174,0272 cm iken en kısa kadın 153,3076 cm olarak hesaplanmıştır. Pearson'a göre erkek bireylerin ortalama boy uzunluğu 164,35 cm iken kadın bireylerin ortalama boy uzunluğu 155,99 cm olarak hesaplandı. Toplumun genel ortalama boy uzunluğu ise 162,304 cm olarak bulunmuştur. Sağır'a göreyse erkek bireylerin ortalama boy uzunluğu 166,69 cm, kadınların ortalama boy uzunluğu 159,96 cm olarak hesaplanmıştır. Toplumun genel ortalama boy uzunluğu ise 165,05 olarak

¹⁰² Çırak, A., 2009: 39, Güleç, E., 1989: 73

bulunmuştur. Her iki formüle göre de kadınların ortalama boy uzunluğu erkeklerden kısa çıkmıştır.

Geç Bizans topluluklarında gerçekleştirilmiş olan çalışmalarda Pearson formülünü kullanarak erkek bireylerin ortalama boy uzunluğunu Özbek (1984) İznik toplumunda 167,49 cm, Karaöz Arıhan (2013) Beybağ toplumunda 164,6±4,0 cm olarak bulmuştur. Giresun Adası toplumunda ise 164,35 cm ile bu iki toplum içerisinde Beybağ toplumuna yakın bir değerde çıkmıştır. Kadınlarda ise Çiner (1971) Korkuteli Bizans toplumunda 149,70 cm, Coşkun (1988) Topaklı Bizans toplumunda 154,03, Karaöz Arıhan (2013) Beybağ Bizans toplumunda 150,2 cm değerlerinde ortalama sahiptir Giresun Adası toplumunda kadınlarda ortalama boy uzunluğu 155,99 cm olarak hesaplanmıştır ve bu toplumlar içerisinde yüksek bir değer göstermektedir.

2.2. GİRESUN/ KHALKERİTİS (ARETİAS) ADASI İSKELETLERİNDE PALEOPATOLOJİK ANALİZ

Patoloji, Eski Yunanca'da acı (pathos) ve bilim (logos) anlamlarına gelen kelimelerin birleşmesinden oluşmuştur. Paleopatoloji ise eski hastalıkları inceleyen bilim dalıdır. Paleopatoloji alanındaki çalışmalar yaklaşık olarak 200 yıl önce başlamıştır. Bu öncül çalışmalar daha çok hayvan fosilleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Günümüz paleopatolojisi çok disiplinli bir çalışma anlayışı benimsemiştir. Sadece hastalıkların iskelet üzerindeki tahribatını incelemek yetmez; bu iskeletlerin ait olduğu dönemler hakkında da fikir sahibi olunmalıdır. Paleopatoloji, eski dönemlerdeki toplumlararası ilişkilere ve göç hareketlerine, bazı hastalıkların yayılma yollarını izleyerek ışık tutabilmektedir¹⁰³.

Kazıdan çıkartılan iskeletlerde paleodemografi ve boy uzunluğu çalışması yapıldıktan sonra bireylerin sağlık durumları araştırılmıştır. Bu çalışma literatür

---

¹⁰³ Günay, I., 2005:1, Özbek, M., 2004d

kaynaklardan yararlanılarak laboratuvar ortamında detaylı incelemeyle yapılmıştır. İskeletlerde gözlemlenen patolojik oluşumlar şunlardır:

1. Travma
Kırıklar
2. Enfeksiyon Hastalıkları
Periostitis
Sifilis
3. Eklem Hastalıkları
Osteoartrit
Vertebral Osteofit
Schomorl Nodül
Sacralizasyon
4. Metabolik Hastalıklar
Anemi
Osteomalazi

2.2.1. Travma

İskeleti etkileyen en yaygın patoloji dejeneratif değişimdir. Travmalar genelde birçok faktöre bağlı olarak iskeletlerde dışarıdan oluşan baskıyla meydana gelebilir. Travmalar kısmi ya da tam olarak kemiklerde bütünlüğün bozulmasına yol açabilir. Kırıkların bir çoğu sıklıkla aşırı etkinin ya da birkaç kemik üzerinde oluşturduğu baskıyla oluşmaktadır. Travmaların yeri ve derecesi çoğunlukla kültürlerle göre farklılık gösterir (Ortner, 2003).

Travma Çeşitleri:

- Kırıklar
- Çıkık
- Silahla Oluşan Travmalar
  - Kesici ve delici aletlerle oluşan travmalar
  - Ateşli silahlarla oluşan travmalar

- Trepanasyon
- Ampütasyon (Uzuv Kesilmesi)
- Dekapitasyon (Baş Kesilmesi)
- Scalping (Cranium/ Kafa Üzerindeki Derinin Yüzülmesi)
- Hamilelikten Kaynaklı Travmatik Problemler
- Spondylolysis
- Diş Kaybı

Steinbock (1976: 17) beslenme eksikliğinden kaynaklanan Haris çizgisini, Know (1983) ise Schomori's nodülünü travma kategorisi içersine dahil etmiştir.

Kırıklar

Dışarıdan veya içeriden farklı kuvvetlerle kemik dokudaki ayrılmaya ya da kemiğin anatomik bütünlüğünün bozulmasına kırık denir. Travmaları çalışırken ilk önce yaralanmayı karakterize etmeliyiz. Yaralanmanın postmortem mi (ölüm sonrası), perimortem mi (ölüm anı) yoksa antemortem mi (ölüm öncesi) olduğu belirlenmelidir. Bu olasılıkları ayırt edebilmeyi sağlayan birçok kriter olmasına rağmen bazı durumlarda tanımlamak oldukça güçtür. Antemortem kırığın tanımlanabilmesi için en iyi kriter iyileşmiş kemiğin varlığıdır. Kemikler kırıldıkları yerden birbirine kaynaşma gösterir ve etrafında yeni bir kemik oluşum gözlenir. Antemortem kırıkların iyileşme süreci 7-10 gündür. Perimortem dönem ölümden önceki 2 haftayı ve ölüm aşamasını kapsar. Bu dönemde kırıklar iyileşme tamamlanmamış ya da hala kaynaşma devam ediyor olabilir. Bu durumdaki kemiklerin kırık yüzeyleri yuvarlaklaşmış, kortikal kemiğin rengiyle yakın bir renkte ve cilalı görünüme sahiptir. Kırık yüzey daha keskin, kortikal kemikten daha açık renkte ise bu kırık büyük olasılıkla kazı sırasında veya sonraki işlem sırasında gerçekleşmiş postmortem kırıktır¹⁰⁴.

---

¹⁰⁴ Bennike, P., 2008: 310-317

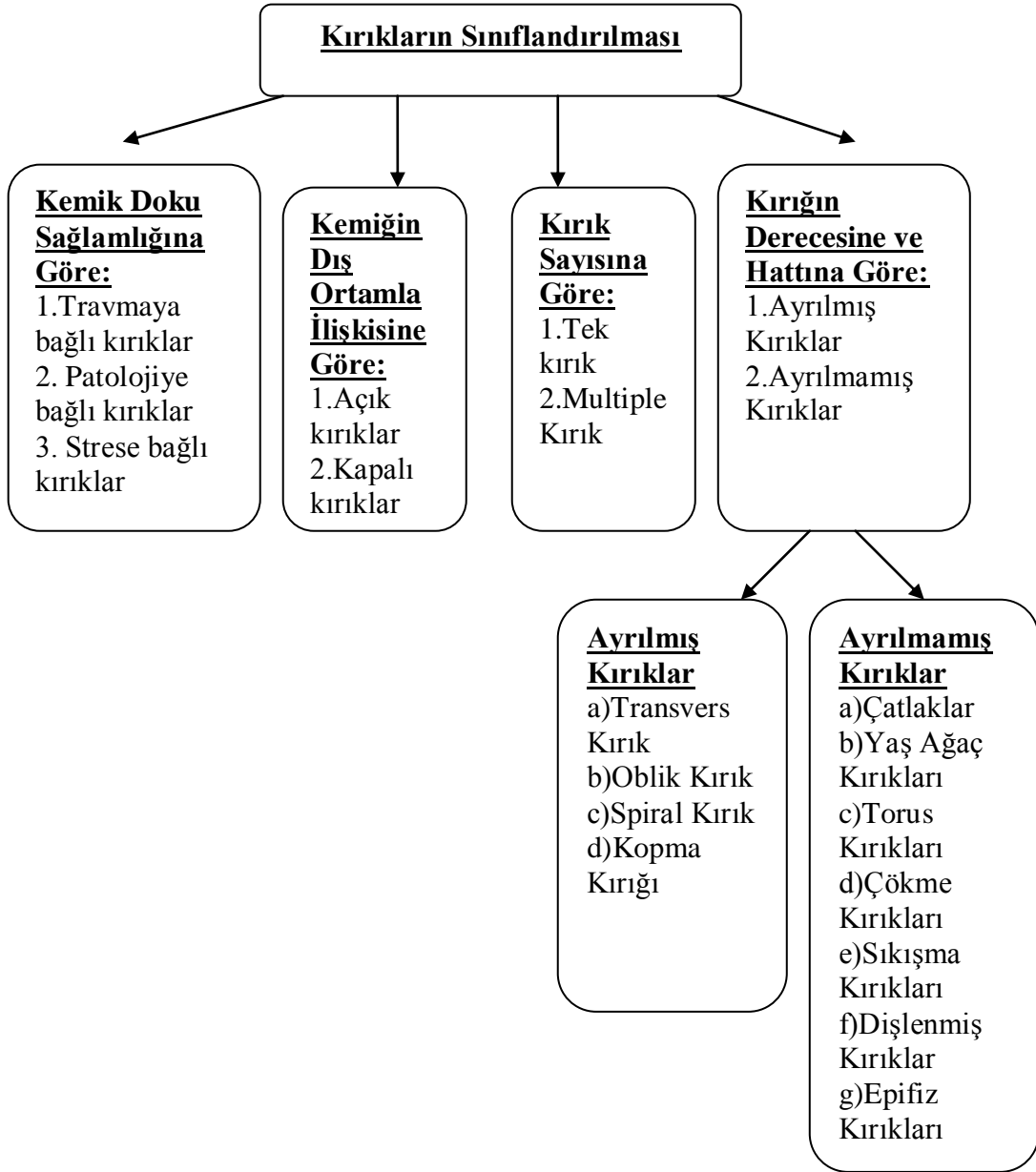
Kırıkların oluşma sebepleri¹⁰⁵:

- Yüzyüze yapılan kavgalar (Parry kırıkları)
- Kazalar
- Düşme (Colles kırıkları)
- Patolojik durumlar
- Stres

Polat, O.'ya göre kırıkların sınıflandırılması şu şekilde yapılmıştır:

---

¹⁰⁵ Bennike, P., 2008: 310-317

Giresun Adası'ndan çıkartılan ve çalışılan 8 bireye ait iskelette kırık gözlemlenmiştir (Tablo 7). Genellikle femur, tibia ve ulna (Resim 31) kemiklerinde colles (düşme) kırıkları ve bir bireyin craniumunda çarpma nedeniyle oluşmuş çökme (Resim 32) gözlemlenmiştir. Giresun Adası'nda bireylerde oluşan kırıkların engebeli çevre koşulu nedeniyle veya manastır yaşantısı içerisinde günlük işlerin yapılması sırasında gerçekleşmiş olabileceğini düşünebiliriz. Bu kırıklar bireylerin ölümüne sebep olmamıştır, ancak iyileşme döneminde enfeksiyon izleri ve yanlış

kaynaşma izleri (Resim 33- 34- 35) sağlıklı bir tedavinin de uygulanmadığını göstermektedir.

Tablo 7: Giresun Adası İskeletlerinde Kırıkların Dağılımı

Buluntu Yeri/ Yılı	Birey No	Yaş	Cinsiyet	Travma
Açma 11 (2011) Mezar 3	Birey 25	34	Erkek	Ulnada kırık
Açma 7- Açma 8 (19.09.2011)	1. birey	? Erişkin	Erkek	Tibia- Femur kırık
Açma 1 (29.08.2011)	?	? Erişkin	?	Tibiada kırık
Kilise/ Kuzey Nef 2012	Birey 38	28	Erkek	Craniumda çökme
Kilise/ Kuzey Nef 2012	Birey 39	41	Erkek	Tibia- Femur kırık
Kilise/ Kuzey Nef 2012	Birey 41	? Erişkin	?	Tibia kırık
Kilise/ Kuzey Nef Birey 16'nın yüzeyi 2012	2. birey	? Erişkin	?	Tibia kırık
Kilise Dışı (14.09.2012)		? Erişkin	Erkek	Tibia kırık

2.2.2. Enfeksiyon Hastalıkları

2.2.2.1. Periostitis

Periostitis, genellikle kemiğin altında yatan patolojik değişimlerin reaksiyonu olarak görünür. Periosteum tabakası yaşam boyunca hatta yaşam sonlandıktan sonra osteoblastik kapasiteyi korur. Böylece morfolojik bir reaksiyon yani periostal kemik oluşumu görünür¹⁰⁶.

¹⁰⁶ Ortner, D. J., 2008: 206

Periostitis yumuşak dokunun komşu olduğu kemiğe enfeksiyon bulaştırması, spesifik bir hastalık ve osteotitis ya da osteomyelitisin kemik yzeyine karışması ile 3 farklı nedenden meydana gelebilir. Periostitis her zaman enfeksiyon sonucu olmaz. Travma, kan kaybı ya da kronik cilt ulserleri gibi diğer nedenler de periostitisi oluşturabilir. Orneğin tibia derinin hemen altında bulunur ve aldığı bir travmadan periostitis olabilir. Periostitisin ayırıcı tanısını antik iskelet üzerinde yapmak oldukça zordur. Çünkü oklu faktrlere (aseptik kan kaybı, ulser, travma ve enfeksiyonlar gibi) bağlı olarak periostitis oluşur ve özel patolojik bulgu retmez¹⁰⁷.

Periostitis günümüzde giderek azalmış olsa da antibiyotiklerin ve tıbbi tedavi Őekillerinin olmadığı zamanlarda arkeolojik örneklerde karşılaşılan en yaygın paleopatolojilerden biridir¹⁰⁸. Bu nedenle biyoarkeoloji literatüründe periosteal reaksiyonlar sıklıkla dile getirilmiştir. Periostitis bakteriyel enfeksiyondan kaynaklanan en temel iltihabi tepkidir ve yumuşak dokudaki enfeksiyonun kemiğe geçmesi, genelleşmiş hastalıklar veya osteomyelitis ve osteitisin periostu etkilemesiyle oluşabilir. İltihabi periosteal kemik, kemik üzerinde düzgün olmayan bir biçimde dağılır. Kemik yzeyinde örgü benzeri bir doku (woven bone formation), gzeneklenme (porosite) görülür ve kalınlıkta değişkenlik izlenir. İyileşmeyle birlikte patolojik kemik doku kompakt kemikle birleşir ve dalgalı bir görünüm sergiler. İltihabi periostitisin spesifik ve non-spesifik enfeksiyonlarda rol oynadığı bilinmektedir. Bu nedenle, çoğu zaman periostitisin birincil mi (doğrudan enfeksiyon ya da travma nedenli) yoksa ikincil mi (spesifik bir enfeksiyon nedenli) olduğunu belirlemek gttr, hatta bu yüzden arkeolojik iskelet serilerinde non-spesifik periostitis sıklığının fazla çıktığı da belirtilmektedir¹⁰⁹. Periostitisin varlığı arkeolojik iskeletlerin önemli bir sağlık belirteci olarak dünya apınca bildirilmiřtir¹¹⁰.

Periosteal reaksiyonlar, geçmiş dönemlerde yaşamış arkeolojik insan populusyonlarının incelenmesinde stres göstergeleri olarak kullanılmaktadır ve non-spesifik olmalarına rağmen bu tip patolojik durumların bir toplulukta

---

¹⁰⁷ Ortner, D. J., 2008: 206

¹⁰⁸ Kim, Y. S., 2013: 81

¹⁰⁹ Ortner, 2008: 209

¹¹⁰ Kim, Y. S., 2013: 81

belgelenmesinin topluluğun genel sağlık durumunun belirlenmesinde son derece önemli olduğu belirtilmektedir. Her ne kadar bu tip stres göstergeleri non-spesifik enfeksiyona işaret ediyor gibi görünse de, paleopatolojik tanının tamamlanmadığı göz önünde bulundurulursa, gerçekte topluluğun yaşadığı bir çok enfeksiyona işaret etmekte, genel olarak enfeksiyon nedenli hastalıklılığın popülasyondaki sıklığına işaret etmektedir. Bu nedenle incelendiği topluluğun sağlık durumunun ortaya çıkarılmasında önemli bir bileşeni oluşturmaktadır¹¹¹.

Genellikle iltihaplı periostal kemik uzun bir periyod içerisinde tüm kemiği içermeyen pürüzlü bir biçimde depolanır. Kemik yüzeyi düzensizdir ve kalınlığı sıklıkla değişkendir. Yine periostal kemikteki büyük gözenekler dikkat çeker.

Kemiğin dış yüzeyinde bulunan periosteumda meydana gelen enfeksiyon olan periostitis kendi başına bir rahatsızlık olarak ortaya çıkabilirken, hem osteomyelitise yol açan mikroorganizma tarafından ortaya çıkabilir hem de paleopatolojik olarak değerlendirilen çoğu enfeksiyonda gelişebilmektedir. Örneğin, sifilis (frengi) hastalığının türleri olan yaws ve bejel'de, konjenital sifiliste, cüzam ve tüberküloz hastalıklarında periostitis gelişebilmektedir¹¹².

Özgül olmayan enfeksiyonlarda kemikte iltihaplanma üç kısma ayrılmaktadır, bunlardan ilki kemiğin iç kısmında ya da kemik iliğinde oluşur ve osteomyelitis olarak adlandırılır, bir diğeri kemiğin kompakt kısmında (sıkı kemikte) oluşur ve osteitis olarak adlandırılır, son olarak ise bir kısmı da kemiğin dış yüzeyinde periosteumun içinde oluşur ve periostitis olarak adlandırılır. Osteitis'in incelenmesi radyolojik gözlem gerektirir ve bu özelliğin biyoarkeoloji çalışmalarında fazla kullanılmadığı belirtilmektedir. Osteitis'in ve periostitis'in oluşumları travma ve kemik ülseri nedeniyle de olabilir, ayrıca ilikte başlayan enfeksiyon osteitise ve periostitise de yol açabilmektedir¹¹³.

---

¹¹¹ Büyükkarakaya, A. M., 2011: 21

¹¹² Aufderheide, A. C., Rodrigez-Martin, C., 1998: 179, Ortner, D.J., 2003: 207

¹¹³ Ortner, D. J., 2003: 207, Büyükkarakaya, A. M., 2011: 20

Periostitis üzerine yapılmış araştırmaların çoğu bu tip reaksiyonların en sık gözleendiği kemiğin tibia olduğunu göstermiştir. Bununla ilgili öne sürölen görüşlerde çoğunlukla tibiaların diğer kemiklere nazaran çok yoğun bir yumuşak kas dokusu ile çevrelenmemiş olmaları nedeniyle bu bölgedeki sıcaklığın daha az olmasının etkili olduğu, örneğin frengi hastalığında da periosteal reaksiyonların kafatası duvar kemikleri, tibialar ve clavicularların gövdeleri gibi hafif oranda daha soğuk olan yerlerde gözleendiği belirtilmektedir. Ayrıca, tibiaların ön ve dış yüzeylerinin iskelette en geniş ve belki en damarlı yapıya sahip olmasının bakteriyel kolonizasyon ve enfeksiyona bir anlamda yol gösterdiği ifade edilmektedir. Ek olarak, periosteal reaksiyonların bir diğer önemli nedeni olan travmaların tibialar gibi deriye yakın kemiklerde daha yaygın gözlenebileceği de belirtilmektedir¹¹⁴.

Periosteal reaksiyonlar yukarıda sayılan nedenlerle tibia kemikleri üzerinde incelendi. Periosteal reaksiyonlar (periostitis) periosteumu kapsayan alanda gerçekteşen enfeksiyon süreci sonucu gelişmektedir. Bu tip değişmelerin öncelikle porozite halinde olduğu, sonrasında şiritlenmelerin ortaya çıktığı sonraki aşamalarda ise yeni olgunlaşmamış kemik yapılarının ortaya çıktığı ifade edilmektedir¹¹⁵. Çalışmada sistemik bir nedene dayanan stres göstergeleri incelenmesi nedeniyle periostitisin sistemik bir durumdan mı yoksa travmatik bir durumdan mı olduğunun saptanması yapılan çalışma için önem taşımaktadır. Travmatik nedenle oluşan enfeksiyonlar kemik üzerinde lokal bir bölgede bulunmakta, ek olarak çoğunlukla bilateral bir yapı sergilememektedir. Bu nedenle tespit edilen enfeksiyonlardan nedensel olarak travma ile ilişkilendirilenler sistemik bir enfeksiyonla ilişkili olmadığından gözlem dışı bırakılmıştır. Buna ek olarak, enfeksiyonların dereceleri kaydedilirken Ribot ve Roberts (1996)'da uygulanan sınıflandırmaya göre 6 dereceli sınıflandırma kullanılmıřtır¹¹⁶ (araştırmacılar Bell, 1987 ve Stothers ve Metress, 1975'i temel almışlardır) (Resim 36).

---

¹¹⁴ Ortner, 2003: 207

¹¹⁵ Ribot, Roberts, 1996:70

¹¹⁶ Büyükkarakaya, A. M., 2011: 43

Giresun Adası iskeletlerinde periostitis lezyonları dikkatli bir biçimde incelenmiştir. Bu belirtiler kemiğin altında yüzeye paralel birçok kemik katmanı dahil, Codman's üçgeni, düzensiz yüzey ile kalın kemik katmanı, korteks altındaki dikey kemik spikülleri ve kemik yüzeyinde gözenekli görünen kemik dokusudur. Cilde çok yakın olan kemikler (örneğin tibiyanın anterior yüzeyi) hastalığın kanıtları için dikkatli biçimde incelendi.

Örneğin sifilis (üçüncül sifilis) için spesifik enfeksiyonlardan kaynaklanabilecek periostitisin osteolojik izlerinde baktık. Craniumda çürük siccannın varlığı, periostal reaktif kemiğin periferik porotik değişimi ve merkezi litik kemik yıkımı üçüncül sifilisin belirtisidir. Ayrıca üçüncül frengili kemik değişiklikleri tibiada, nasal boşluğu ve craniumu çevrelemektedir¹¹⁷.

Giresun Adası'ndan çıkarılmış olan 172 iskelet kalıntısının 33 bireyinde periostitis görülmüştür. Bu populasyon içerisindeki toplam periostitis görülme oranı %19.19'dur. Birincil periostitisi (sifilisten kaynaklı olan) 6 bireyde görürken geriye kalan iskeletlerde non-spesifik periostitis görmekteyiz (Tablo 8).

Tablo 8: Giresun Adası İskeletlerinde Periostitis Hastalığının Dağılımı

Numara	Cinsiyet	Yaş	Belirti
B9 - 2011	?	Ergen	Non-spesifik
B12 - 2011	Kadın	İleri Erişkin	Non-spesifik
B20 - 2011	?	Ergen	Non-spesifik
B26 - 2011	Erkek	Orta Erişkin	Non-spesifik
B31 - 2011	Erkek	Genç Erişkin	Non-spesifik
B32 - 2011	Erkek	Orta Erişkin	Non-spesifik
A7-A8 - 2011	Erkek	Erişkin	Non-spesifik
B4 - 2012	Kadın	Genç Erişkin	Sifilisten periostal yapı
B16 - 2012	Erkek	Orta Erişkin	Non-spesifik
B18 - 2012	Erkek	İleri Erişkin	Non-spesifik

¹¹⁷ Kim, Y. S., 2013: 84

B19 - 2012	Kadın	Genç Erişkin	Non-spesifik
B21 - 2012	Erkek	Genç Erişkin	Non-spesifik
B25 - 2012	Kadın	Orta Erişkin	Non-spesifik
B27 - 2012	Kadın	Orta Erişkin	Sifilisten periostal yapı
B30 - 2012	?	Ergen	Sifilisten periostal yapı
B31 - 2012	Erkek	Orta Erişkin	Non-spesifik
B34 - 2012	Erkek	İleri Erişkin	Non-spesifik
B37 -2012	Kadın	Genç Erişkin	Non-spesifik
B38 - 2012	Erkek	Genç Erişkin	Sifilisten periostal yapı
B39 - 2012	Erkek	Orta Erişkin	Non-spesifik
B40 - 2012	Erkek	Orta Erişkin	Non-spesifik
B41 - 2012	?	Erişkin	Non-spesifik
B42 -2012	Erkek	İleri Erişkin	Non-spesifik
B46 -2012	Erkek	İleri Erişkin	Non-spesifik
B50 - 2012	Erkek	Erişkin	Non-spesifik
B51 - 2012	?	Erişkin	Sifilisten periostal yapı
SYG 2.B - 2012	Erkek	Orta Erişkin	Non-spesifik
KKN 1..B (12.10.12) - 2012	Erkek	Orta Erişkin	Non-spesifik
KDM 5.B - 2012	?	Genç Erişkin	Sifilisten periostal yapı
K.Dışı - 2012	?	?	Kırıktan periostal yapı
KBM (2.9.12) - 2012	Erkek	Erişkin	Non-spesifik
SYK 3.B (7.9.12) - 2012	?	?	Non-spesifik
KKN 1.B (7.9.12) -2012	?	Erişkin	Non-spesifik

Giresun Adası toplumunda 3 ergen bireyde, 28 erişkin bireyde, 2 de yaşı ve cinsiyeti belirlenemeyen bireyde periostitis hastalığı bulunmaktadır. Ağırlıklı olarak tibianın anterior yüzeyinde gözenekli ve çizgiler şeklinde görünümü vardır (Resim

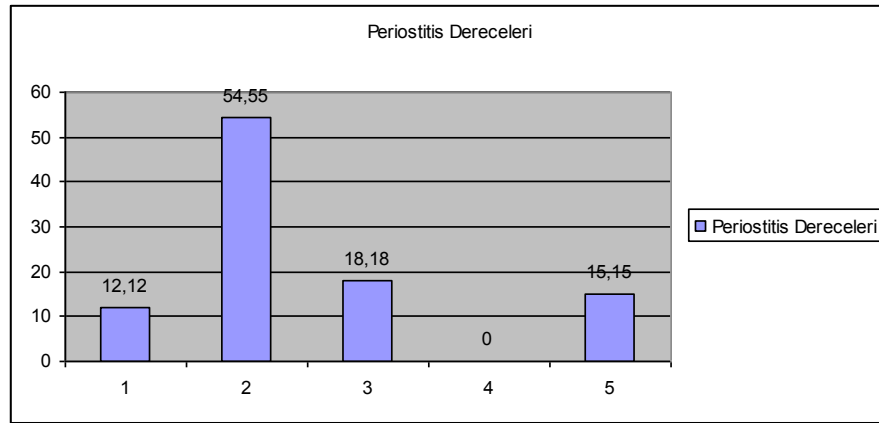
37- 38). Bazı extremitte kemiklerinde ise periostitis nedeniyle kemik spiküller oluşmuştur (Resim 39). Yine bu toplulukta kırık kemiğin iyileşmesi sırasında enfeksiyon nedeniyle oluşmuş periostal yapı görmekteyiz (Resim 40). Sifilis (frenği) hastalığı nedeniyle periostal yapı 3 bireyde gözlemlenmiştir (Resim 41). Giresun Adası toplumunda genellikle periostit tibianın ön yüzeyinde ve fibulanın medial kısmında görülmektedir. 2 farklı bireye ait humerusta, 4 bireyin femurlarında, bir bireyin craniumunda ve ulnasında da periostal yapı görülmektedir.

Giresun Adası topluluğunda 33 bireyde tespit edilen periostitis gelişim dereceleri açısından incelenmiştir (Tablo 9, Grafik 4). Toplulukta ikinci dereceden periostitisin en fazla oranda görüldüğü tespit edilmiştir.

Tablo 9: Giresun Adası'nda Periostitis Derecelenmeleri

Periostitis Dereceleri	1. Faz	2. Faz	3. Faz	4. Faz	5. Faz
	%12,12	%54,55	%18,18	0	%15,15

Grafik 4: Giresun Adası'nda Periostitis Derecelenmeleri

Giresun Adası toplumuna baktığımızda periostitisin en yaygın olarak orta erişkin (35-49 yaş) grubunda gözlemlenirken, en az ergen (13-19) grupta gözlemlenmiştir (Tablo 8). Cinsiyetlere göre değerlendirdiğimizde periostitis erkeklerde kadınlardan daha fazla görülmektedir. Giresun Adası'nda kadın nüfusunun az olması periostitisin erkeklerde fazla çıkmasına sebep olmuştur.

Bölgelere göre karşılaştırma yaptığımızda ise Giresun Adası-Aretias Antik Kenti periostitis açısından 7. sırada yer almaktadır (Tablo 10). Giresun Adası küçük bir alandır, kiliseye mensup kişiler orta dereceli bir ekonomiye sahiptir. Karayla iletişim sağlanmaktadır. Bu nedenle nüfusta büyük olasılıkla değişiklikler yaşanmaktadır. Beslenme büyük ihtimalle deniz ürünleri, tahıl ürünleri ile karşılanıyordu. Çok olmamakla beraber hayvancılıkla uğraşıyorlardı. İzole bir toplum olmaması dışarıdan göç almasından enfeksiyon hastalıklarının görünmesine sebep olmuştur.

Tablo 10: Anadolu’da periostitis dağılımı

	%
Giresun (Aretias) Adası	19,19
Kuşadası Kadıkalesi	25,6
Büyüksaray-Eski Cezaevi	40,5
İzmit Roma Açık hava Tiyatrosu	6,37
Minnetpınarı	5,81
İzmir Şaşal	31,7
Yüceören	3,38
Güllüdere	43
Smryna Agorası	12
Panaztepe	12
Adramettia	6,25
Tasmasor	62,7
İkiztepe	23,4

2.2.2.2. Sifilis

Sifilisin ortaya çıkış yeri ve zamanı tam olarak bilinmemektedir. Konu ile ilgili üç farklı görüş ileri sürülmektedir. Bunlardan birincisi, hastalığın yeni dünyadan Kristof Kolomb’un askerleri tarafından eski dünyaya getirildiğidir. İkincisi, hastalığın Avrupa’daki bir başka treponemal hastalığın mutasyona uğraması ile ortaya çıktığı ve son hipotez ise sifilisin eski dünyadan yenedünyaya taşınmış olduğudur¹¹⁸.

¹¹⁸ Dikeneli, B. E., 2012: 7

Treponematosisin 3 sendromu iskeleti etkiler: sifilis, bejel (endemik frengi) ve yaws (ekvator frengisi). Sifilis cinsel temas yoluyla bulaşırken bejel ve yaws çoğunlukla çocukluk döneminde açık yaralar yoluyla bulaşır. Sifilisin görülme oranı bejel ve yaws sendromlarından daha yaygındır¹¹⁹

Sifilis cinsel temas yoluyla bulaşan, edinilen sifilis olarak bilinir. Bu terimin kullanımı, enfeksiyonu taşıyan anneden gelişen fetusa plasenta yoluyla iletilen çeşidinden ayrılır. Bu türe konjenital sifilis denir. Sifilis çıbanı (chancre) görünmesiyle hastalığın ilk aşaması başlar ve organizmaların sıçrayarak bölgesel lenf düğümlerine bağlanmasıyla sonlanır. İkinci aşama geçici cilt kaşıntılarına ve mukoza lezyonlarıyla karakterize olan kan akışı boyunca organizmaların yayılmasıyla başlar. İkinci ve üçüncü aşamalar arasındaki sınır tanımlanabilecek kadar belirgin değildir. Bununla birlikte üçüncü aşama daha çok iskeleti de içeren farklı organların kademeli sifilitik ilişkisiyle karakterizedir. Doku reaksiyonu olan bu aşamada sıvılaştırılmış nekroz merkezi (Gumma=frengi kabarcığı) ile nodüler odakların farklı bir granümatöz görünümü varsayılabılır. Tüm aşamalarda enfeksiyonun karakteri lenfositler ve baskın plazma hücreleri ile kroniktir. Hipervaskülarite genellikle belirgindir. İkinci aşamada reaktif kemik oluşumuyla periostitis nadir görülür. Değişimler genellikle geçicidir ve kemik üzerinde hiçbir kalıcı değişiklik bırakmaz. Üçüncü dönemde kemik üzerinde lezyonlar görülür. Yaklaşık 1910 yılından önce antibiyotikler ve etkin kemoterapi bulunmadan önce medikal koleksiyonları olan sifilisi iskeletlerin incelenmesi kemik üzerindeki belirtileri tanımamızı sağlamıştır. Üçüncü sifilitik kemik lezyonları genellikle enfeksiyonun bulaşmasından sonra 2 ile 10 yıl arasında gelişir, ancak bazen erken ya da daha geç oluşabilir. Sifilis belirtisi sıklıkla birden fazla kemik üzerinde etkilidir ve kemikte bilateral olma eğilimindedir. Sifilitik lezyonlar ağırlıkla birkaç alanda büyüme gösterir: tibia, nasal kaviteyi çevreleyen kemik ve cranial kubbe. Bu üç lokasyon, üçüncü sifilitik kemik lezyonların tüm iskeletlerin yaklaşık %70ini simgelemektedir. Zengin hematopoetik

---

¹¹⁹ Ortner, 2008:205

ilik (ribs, sternum), diğer uzun ekstremite kemikleri, süngerimsi kemikler ile azalan sıklıkla takip eder¹²⁰.

Üçüncü sifilitik kemik değişimleri ya kronik nongranümatöz enfeksiyon ya da granümatöz süreçle sonuçlanır. Çoğu durumda bu ikisinin kombinasyonu mevcuttur. Bu her iki değişim kemiğin lokalize olmuş alanında ya da kemiğin girişinde etkilidir. Enfeksiyon periosteumda ya da kemiğin içersinde başlayabilir. En sonunda bununla birlikte periosteum ve korteks medular kaviteden daha nadir ilerler. Tüm üçüncü sifilitik kemik lezyonları enfeksiyona aşırı osteoklerotik tepkiyle karakterizedir. Çoğu örneklerde nazofarenks alan gibi bitişik mukozal yüzeyler ve kafa derisi, bacak ya da yumuşak dokular gibi derinin alt kısmında ilerlemiştir ve ülserlidir. gummatos yıkımı ve perifokal osteoklerotik tepki çoğu karakteristik lezyonlar periosteumda ve kemiğin alt tabakasında ilerler¹²¹.

Giresun Adası'ndan çıkarılmış olan 172 iskeletin 6 bireyinde sifilis hastalığı gözlemlenmiştir. 2 erişkin kadın, 1 erişkin birey, 2 cinsiyeti belirlenememiş erişkin bireylerde ve bir de adolesan bireyde sifilis tespit edilmiştir (Tablo 11):

Tablo 11: Giresun Adası İskeletlerinde Sifilis Dağılımı

Birey No	Cinsiyet	Yaş
B4 - 2012	Kadın	Genç Erişkin
B27 - 2012	Kadın	Orta Erişkin
B30 - 2012	?	Ergen
B38 - 2012	Erkek	Genç Erişkin
B51 - 2012	?	Erişkin
KDM 5.B - 2012	?	Genç Erişkin

Giresun iskeletleri içersinde sifilis belirtisi femur, tibia, cranium kemiklerinde ağırlıkla gözlemlenmiştir (Resim 41- 42- 43).

¹²⁰ Ortner, D. J., 2003: 274-297

¹²¹ Ortner, D. J., 2003: 274-297

Eski Dünya olarak da bilinen Asya, Avrupa ve Afrika’da bu hastalığın izini gösteren iskelet kalıntılarının son derece sınırlı olması hastalığın bölgedeki kökeni ve gelişimine ilişkin tartışmalara sebep olmuştur. Ancak sifilisin Eski Dünya’da varlığını gösteren son zamanlarda İngiltere (Spitalfields), Fransa (Costebelle), Türkiye’de İznik ve Giresun Adası’ndaki örneklerin keşfi, Erdal’ında (2011) belirttiği gibi hastalığın 1493 öncesinde Eski Dünya’da mevcudiyetini kanıtlamasıyla hastalığın Kolomb ile Eski Dünya’ya getirildiği hipotezine karşıt hipoteze destek olmuştur.

2.2.3. Eklem Hastalıkları

2.2.3.1. Osteoartrit

Osteoartrit (dejeneratif eklem hastalığı) uzun süre tekrar tekrar kullanılmaya, kaza veya yaralanmaya ya da yaşlanmaya bağlı olarak oluşan kıkırdak deformasyonu olarak tanımlanır. Eklemi oluşturan kemikler arasındaki mesafe daralmakta ve bunun sonucu olarak kemik uçları birbirine sürtünebilir hale gelmektedir. Osteoartrit topluluğun iş gücünü en iyi yansıtan patolojik oluşumlardan biridir. Osteoartrit, ağırlık taşıyan eklemlerde yoğun olarak görülür. Osteoartrit oluşumunda toplulukların uzun süre aynı eklem üzerinde tek tip iş yapması ve dolayısıyla yaşlılıkla kemikte deformasyonu hızlandırmaktadır. Osteoartrit, modern ve atasal popülasyonların her ikisinde de gözlemlenen en yaygın eklem hastalığıdır¹²².

Dejeneratif eklem hastalığı günümüzde en sık görülen romatizmal hastalıktır. Ortalama yaşam süresinin uzaması ile birlikte toplumda yaşlı insan sayısı artmaktadır. Nüfusun yaşlanması ile de dejeneratif eklem hastalığı toplum sağlığını ciddi boyutta tehdit etmektedir. Dejeneratif eklem hastalığı tıp dilinde “Osteoartrit” olarak da tanımlanır. “Osteo” kemik, “artrit” ise eklem hasarı ve iltihabı anlamına gelir. Halk arasında ise osteoartrit, “kireçlenme” olarak bilinmektedir¹²³.

---

¹²² Özdemir, S., 2008: 28

¹²³ Özdemir, S., 2008: 28

Osteoartrit, eklemin üzerine yük binen yüzeyinde hasar oluşması ile başlar. Travma sonucu eklem kıkırdığının zedelenmesi ve eklemden yeni düzensiz kemiksi çıkıntılar (osteofit) oluşumu ile karakterizedir. En çok orta yaşlı ve yaşlı kişiler etkilenir. Erişkinlerin üçte birinde, 65 yaşın üzerindekiilerin ise %90'ında osteoartrit gelişir. Osteoartrit yaş ile yakından ilgilidir. Hastalık 45 yaşın altındakilerde oldukça enderdir. 65 yaşındaki insanların yaklaşık yüzde 80'inde hastalığın belirtileri varsa da, bunların sadece dörtte birinde bu lezyon görülür. Yaşlılar arasında, kadınlar erkeklerden daha ağır şekilde etkilenmektedir. En sık diz eklemlerinde daha sonra kalça eklemlerinde görülmektedir. El ve ayak eklemlerinde daha seyrek görülür. Cervical osteoartrit ise, boyundaki omurga kemiklerinin kıkırdaklı yüzeylerinin aşınmasıdır. Bu hastalık en fazla orta yaşlılarda yaygın olup, yavaş ve ısrarlıdır. Boyunda ağrı ve sertlik yapmanın yanı sıra bazen de etkilenen alanın üzerinde hassaslık ya da basınç hissi verir¹²⁴. Osteoartritte sık duyulan yakınmalar arasında özellikle sabahları eklemlerde sertlik ve derin zonklayıcı ağrı sayılabilir. Bir miktar eklem şişliği görülür ve eklemlerde sıvı birikebilir. Zamanla eklemden belirgin şekil bozukluğu gelişebilir. Ancak romatoid artrit aksine eklem kaynaşması olmaz¹²⁵.

Osteoartrite neden olan faktörler şu şekilde sıralanabilir¹²⁶:

- Eklemden fiziksel sakatlanma, eklem bağlarında yırtık, spor aktivitelerine (profesyonel uzun mesafe koşucuları, futbolcular gibi) ve travmaya bağlı olarak diz ekleminin yıpranması
- Yaşlılık, eklemin içyapısındaki dokuların yaşlanması
- Fazla kilo (şişmanlık) nedeniyle aşırı basınç,
- Raşitizm, paytak bacaklar, çarpık bacaklar ve doğuştan şekil değişiklikleri nedeniyle kemik uçlarının fiziksel ilişkisinde değişme,
- Bazı eklemlerin aşırı kullanılması,
- Gut ya da romatoid artrit gibi diğer eklem hastalıkları

---

¹²⁴ Özdemir, S., 2008: 29

¹²⁵ Günay, I., 2005: 25

¹²⁶ Özdemir, S., 2008: 30

Giresun Adası bireylerinde toplam 172 birey içerisinde 2'sinde (%1,16) osteoartrit gözlemlenmiştir. KKN12 B39 numaralı 41 yaşında erkek bireyin sol humerus caputunda osteoarthritis bulunmuştur. Değerlendirmeye toplam 63 sol humerus alınmış sadece birinde görülmüştür. KKN12 B16 yüzeyinden çıkartılan başka erişkin bir bireye ait sağ humerus ve sağ ulna kemiklerinde osteoarthritis bulunmuştur (Resim 44). Değerlendirmeye toplam 57 sağ humerus ve 52 sağ ulna alınmış sadece bir bireye ait humerus ve ulnada görülmüştür. Osteoarthritislerin oluşma sebebi olarak günlük yapılan ağır işler sonucu eklem çok kullanılması diyebiliriz.

2.2.3.2. Omurlarda Eklem Hastalıkları

Yaygın olarak kullanılan bir terim olan dejeneratif eklem hastalığı, osteofit ve Omur cisimleri arasındaki eklemlerde dejenerasyon, omurlar arası disklerde ortaya çıkmaktadır. Disklerin dejenerasyonu sonucunda da eklemlerin kenarlarında *osteofit* adı verilen yeni kemik oluşumları belirlemektedir. Bu vertebral osteofitler, osteoartritten ayrı olarak tanımlanmaktadır¹²⁷. Vertebral osteofitler tıp dilinde *spondylosis deformans* olarak anılan dejeneratif eklem hastalığının karakteristik göstergeleridir. Omurlar arası diskin dejenerasyonu ile ilişkilendirilen ve bir tür fitik oluşumu olan *schmorl nodülleri* de, genellikle omurgadaki dejeneratif değişimlerin bir parçası olarak değerlendirilmektedir¹²⁸. İskeletlerde dejeneratif eklem hastalığı, eklem yüzeyinde ve eklem kenarlarındaki değişimler ile karakterizedir. Bu değişimler, proliferasyon (çoğalma) yani yeni kemik oluşumu ve erozyon yani kemik dokuda harabiyet şeklindedir. Yeni kemik oluşumu eklem yüzeyinde ve eklemlerin kenarlarında ortaya çıkabilir. Eklemlerin kenarlarında ortaya çıkanlar *osteofit* olarak adlandırılır. Eklem yüzeyinde ise *skleroz* olarak belirir¹²⁹.

---

¹²⁷ Steinbock, 1976: 287

¹²⁸ Aufderheide, A. C., Rodriguez-Martin, C., 1998: 96

¹²⁹ Özdemir, S., 2008: 31

2.2.3.2.1. Vertebral Osteofit

Spondylosis deformans (dejenetarif eklem hastalığı), omurların özellikle anterior ve lateral bölümlerinde osteofit adı verilen kemik oluşumları ile kendini gösterir. Bu dejeneratif değişim, tıp literatüründe çeşitli isimler altında tanımlanmış olmakla birlikte günümüzde en geçerli olan isimlendirme “spondylosis deformans”dır. Böylece hastalık, enfeksiyonel bir omurga hastalığı olan “spondylitis”den ve sinovyal eklemlerdeki dejeneratif değişimleri işaret eden “osteoartrit”ten ayırt edilebilmektedir. Osteofitler, biçimleri ve büyüklüğü değişkenlik gösteren, eklem yüzeyinin kenarlarında ortaya çıkan yeni kemik oluşumlarıdır. Omur cisimlerinin kenarlarında ve vücudun bütün eklemlerinde görülebilirler. Ancak burada söz konusu edilen omur cisimlerinin kenarlarında görülen osteofitlerdir. Bunlara “vertebral osteofit” denmektedir. Aşamalı bir gelişim gösteren vertebral osteofitler, başlangıçta omur cisminin kenarlarında küçük kemik çıkıntılar şeklinde ortaya çıkmakta, daha sonra büyüyerek gelişmekte ve ileri aşamalarda komşu omurlar arasında kemik köprüler oluşturacak şekilde kaynaşmaktadırlar. Vertebral osteofitlerin etiolojisinde ise mekanik stres, omurga üzerindeki baskılar, yaş ve travmalar gösterilebilir¹³⁰.

Giresun Adası’nda 42 boyun, 82 sırt, 46 bel olmak üzere 170 kadın omuru değerlendirmeye alınmıştır. Bunlardan 2 (% 4,8) boyun, 8 (% 9,7) sırt ve 12 (% 26,1) bel omurunda osteofit gözlemlenmiştir. 91 boyun, 10 sırt ve 84 bel olmak üzere toplam bakılan 185 erkek omurundan ise 5 (% 5,5) boyun, 5 (% 50) sırt ve 47 (% 55,9) bel omurunda osteofit gözlemlenmiştir. Genel olarak değerlendirirsek toplam 133 boyun omurundan 7’sinde (% 5,3), 92 sırt omurundan 13’ünde (%14,1) ve 93 bel omurundan 59’unda (% 63,4) osteofit gözlemlenmiştir. Toplam 355 omurdan 79’unda (% 22,2) osteofit tespit edilmiştir (Resim 45) . Yine birey bazında değerlendirme yaparsak 172 birey içersinde 21 (% 12,2) erkek birey ve 7 (% 4,1) kadın birey olmak üzere toplam 28 (% 16,3) bireyde vertebral osteofit gözlemlenmiştir.

---

¹³⁰ Özdemir, S., 2008:31

Yine Giresun Adası toplumunda G. A. (2011) A1. B12 numaralı 56 yaşında kadın bireyin (Resim 46) ve G. A. (2012) KKN. B32 numaralı 33 yaşında erkek bireyin parmak kemiklerinde osteofitik çıkıntılar gözlemlenmiştir.

2.2.3.2.2. Schmorl Nodülleri

Omurlar arası disk dokusunun küçük bir kısmı veya bazen büyük bölümü bazı patolojik nedenlerle ya da bir travma sonucu yerinden taşabilmektedir. Bu durum farklı yönlerde doğru olabilir. Disk dokusunun yerinden taşması yönüne göre tanımlanmaktadır. Disk dokusunun inferior ve posterior yönde yerinden çıkması “*schmorl nodülü*” olarak adlandırılır. Bunun için bazen “*kıkırdak nodülü*” terimi de kullanılmaktadır. Disk dokusunun anterior ve lateral yönde yerinden çıkması spondylosis deformans’a neden olmaktadır. Posterior ve lateroposterior yönde olması ise omurga kanalına doğru bir fitik meydana getirir ve “*intraspinal disk hernisi*” olarak tanımlanır. Bunlardan schmorl nodülleri en yaygın olarak görülen ve iskeletlerde de doğrudan tek teşhis edilebilendir. Bu oluşumdan ilk defa Luschka söz etmişse ilk detaylı tanımlama G.Schmorl’ a aittir ve bu yüzden de literatürde de “Schmorl nodülleri” olarak geçmektedir¹³¹ (Resnick ve Niwayama, 1988,1527).

Schmorl nodülleri, disk materyalinin komşu omur cisimlerinin içine doğru taşması ya da fitikleşmesidir. Bunun olabilmesi için kıkırdak levhada gediklerin olması gerekir. Oysa normalde kıkırdak levhada gedikler yoktur. Ancak kıkırdak levhanın belli yerleri konjenital olarak daha az dirence sahiptir ve bu alanlar çatlakların oluşmasına müsaittir. Bu alanlardan en önemlisi nucleus pulposus’un bulunduğu bölümdür. Burada kıkırdak levha normalden daha incedir. Nucleus pulposus’un anatomik olarak merkezde yer alan ve annulus fibrosusla çevrili pozisyonu, üzerindeki ağırlık baskısını annulus’un gergin liflerine ve kıkırdak levhalara aktarmasını sağlamaktadır. Günlük yaşamın getirdiği fiziksel stresin etkisiyle nucleus pulposus üzerindeki baskı artabilir. Bu baskı kıkırdak levha üzerinde bozulmaya neden olur. Baskının sürekli olması halinde bozulma da artarak

---

¹³¹ Resnick, Niwayama, 1988: 1527, Özdemir, S., 2008: 33

devam eder, gözenekler ve çatlaklar ortaya çıkar. Omur cisminde bir bozulma ya da hastalık olmasa da kıkırdak levhayı delen disk materyali her zaman kemiğin içine doğru ilerleyecek küçük gözenekler bulur. İlerleyen disk materyali omur cismi içinde küçük bölmecikler meydana getirir. Bu bölmecikler disk materyalinin ilerlemesi devam ettikçe küçük çukurlar haline gelir. Bu çukurların kenarlarında reaktif değişimler de ortaya çıkar ve önce kıkırdaklaşan, daha sonra da kemikleşen oluşum disk materyalinin çevreler. Böylece fitikleşme durdurulmuş olur. Sonuçta disk materyalinin bu şekilde fitikleşmesi nucleus pulposus üzerindeki artan baskının neticesidir ve omurganın ağırlık taşıma göreviyle ilgilidir. Bununla birlikte bir travma da Schmorl nodüllerinin oluşmasında etkili olabilir¹³².

Omur gövdesinin alt ve üst yüzünde oluşan nohut büyüklüğündeki yuvarlak çukurcuklar olan Schmorl nodülleri, doğrusal veya V şeklinde olabilen yarıklardır. Oluşan çukurcuk veya bölmeciğin genellikle 5 mm'ye kadar varan bir çapı ve 1–1,5 cm'e kadar varan bir derinliği vardır¹³³.

Schmorl nodüllerinin oluşmasında fiziksel stres ve travma etkilidir. Ortaya çıkmasının nedenleri arasında özellikle yüksekte düşme, ağır kaldırma ve taşıma, ağır fiziksel aktiviteler ve benzeri faaliyetlerden kaynaklı travmalar sayılabilir¹³⁴.

Schmorl nodülü Giresun Adası toplumunda toplam 92 sırt omurundan 3'ünde (% 3,3), 93 bel omurundan 18'inde (% 19,3) gözlemlenmiştir. Kadın bireylerin 46 bel omurundan 8'inde (% 17,4), erkek bireylerin 84 bel omurundan 10'unda (% 11,9) ve 10 sırt omurundan 3'ünde (% 30) schmorl nodülü belirlenmiştir. Genel olarak değerlendirirsek 231 omurdan 21'inde (% 9,1) schmorl nodül tespit edilmiştir (Resim 47).

---

¹³² Özdemir, S., 2008: 33

¹³³ Aufderheide, A. C., Rodriguez-Martin, C., 1998: 97, Özdemir, S., 2008: 34

¹³⁴ Özdemir, S., 2008: 34

2.2.3.3. Sakralizasyon

Sakralizasyon omurgada görülen yapısal bir bozukluktur. Normalde aralarında eklem olan 5. bel omuru ile 1. sakral omurun birbirleriyle tam veya kısmi birleşmesi ve 5. lumbar vertebranın, sakral vertebra karakterini almasına sakralizasyon denir. Birçok insan bunun farkında olmadan yaşar. Yani şikayet oluşturmaz. Fakat bazen, beşinci lumbar vertebranın transvers çıkıntısı fazla gelişme yapar, bir ya da iki tarafta ilium ile yalancı bir eklem yapar; bu yalancı eklemden kolayca dejeneratif değişiklikler olur. Bunun sonucunda bel ağrıları görülebilir. Bu anomaliden kadınlar daha yaygın etkilenmektedir¹³⁵.

Giresun Adası toplumunda 7 bireyde sakralizasyon tespit edilmiştir. Sakralizasyon tespit edilen bireylerden 6'sı erkek 1'i kadındır. 3 genç erişkin bireyde, 3 orta erişkin bireyde ve 1 ileri erişkin bireylerde yaş dağılımı gözlemlenmiştir (Resim 48, Tablo 12).

Tablo 12: Giresun Adası İskeletlerinde Sakralizasyon Dağılımı

Birey No	Cinsiyet	Yaş
A1-7 (2011) M5 B32	Erkek	40 - Orta Erişkin
KKN (2012) B1	Erkek	33- Genç Erişkin
SYK (2012) B14	Erkek	40- Orta Erişkin
KKN (2012) B17	Erkek	51- İleri Erişkin
KKN (2012) B19	Kadın	27- Genç Erişkin
KKN (2012) B31	Erkek	35- Orta Erişkin
KKN (2012) B32	Erkek	33- Erken Erişkin

¹³⁵ Aufderheide, A. C., Rodriguez-Martin, C., 1998: 65, Günay, I., 2005: 20

2.2.4. Metabolik Hastalıklar

2.2.4.1. Anemi

Anemi (kansızlık), kırmızı kan hücrelerinde yer alan hemoglobinin veya hematokrit değerlerinin kandaki normal seviyesinin altına düşmesi olarak tanımlanabilir. Hemoglobinler yapılarında bulunan demir elementi sayesinde doku ve organlara oksijen taşınabilmesini sağlamaktadır. Kırmızı kan hücrelerinin veya hemoglobinlerin oluşum ve işleyiş düzeneklerindeki sorun anemi ile ilişkili patolojilere neden olabilmektedir¹³⁶

Aneminin ortaya çıkışı birçok nedenden kaynaklanabilir. Çıkış nedenlerine göre anemiyi sınıflandırmak istersek kalıtsal anemiler ve edinimsel anemiler olarak ikiye ayırabiliriz. Kalıtsal anemiler doğuştan olan veya bireyin ebeveynlerinden kalıtsal yolla aldığı, genlerindeki bir takım anomaliler sonucunda ortaya çıkan durumu kapsar. Edinimsel anemiler ise bireylerin yaşadıkları çevresel değişkenler ile ilişkili olarak gelişen ve yaşam koşullarının değişimiyle ortadan kalkabilecek durumları ifade eder¹³⁷.

Kalıtsal olan anemi genetik kökenlidir. Talasemi (Akdeniz anemisi) ya da orak hücreli anemi genetik kökenli anemiye örnektir. Edinilmiş anemi demir eksikliği anemisi ve megaloblastik anemi gibi çeşitlere ayrılabilir¹³⁸. Talasemi, hemoglobin yapısındaki alfa ve beta zincirlerindeki bozuklukla ilişkilidir. Dünya üzerinde en yaygın Doğu ve Merkezi Akdeniz Bölgesi, Afrika ve Uzakdoğu Asya'da görülmektedir. Orak hücre anemisi ise hemoglobinin beta zincirini kodlayan gendeki bir nükleotid yer değişimi nedeniyle oluşmakta ve çoğunlukla Afrika kökenlilerde ve Akdeniz çevresinde yaşayan toplumlarda (İtalyanlar, Yunanlar ve Ermeniler gibi) görülmektedir¹³⁹.

---

¹³⁶ Büyükkarakaya, A. M., Erdal, Y. S., 2012: 137

¹³⁷ Büyükkarakaya, A. M., Erdal, Y. S., 2012: 138

¹³⁸ Karaöz Arıhan, S., 2013: 12

¹³⁹ Büyükkarakaya, A. M., Erdal, Y. S., 2012: 138

Demir eksikliği anemisi ve megaloblastik anemi edinimsel anemiler içerisine girmektedir. Demir eksikliği anemisi dünya üzerinde özgül bir alanla sınırlı olmayan ve en yaygın olarak görülen anemi çeşididir. Tüketilen besinlerdeki demirin azlığı, bağırsak mukozasındaki sorunlar nedeniyle emiliminin yeterli miktarlarda olmaması gastrointestinal enfeksiyonlar, kanama nedeniyle kan kaybı gerçekleşmesi ve kadınların menstruasyon evresinde aşırı kan kaybı demir eksikliği anemisi nedenleridir. Edinsel anemilerin bir diğer önemli nedeniyse B12 vitamini (kobalamin) ve B9 (folik asit) eksikliğidir. B12 vitamini ve folik asit eksikliği megaloblastik anemiye yol açmaktadır. Her iki vitamin de kırmızı kan hücrelerinin üretimi için gereklidir. Nükleik asitlerin ihtiyaç duyulduğundan az bulunması ya da eksik olması durumunda DNA'ları hatalı olan kırmızı kan hücreleri oluşmaktadır. Erişkin bireyler B12 vitaminini karaciğerde depolayabilir fakat büyüme çağlarındaki bebekler ve çocuklar demiri, B12 ve B9 vitaminlerini sürekli olarak beslenme yoluyla alması gerekmektedir¹⁴⁰.

İskelet üzerinde yapılan incelemelerde anemi göstergelerinden biri cribra orbitalia diğeryse porotic hyperostosis'tir. Ayrıntılı incelemek gerekirse:

Cribra Orbitalia

Eski insan topluluklarında aneminin önemli bir göstergesi de cribra orbitalia'dır. *Usura orbitae* ya da *hyperostosis spongiosa orbitalia* olarak da adlandırılmış olan bu bozukluk özellikle orbit tavanında olan deliklenme benzeri değişimlerle ifade edilmektedir (Resim 49). Bu lezyon 19. yy'dan beri bilinmekte ancak genetik kökenli olan anemi türleriyle ilişkili olarak incelenmesi 20. yy'da olmuştur¹⁴¹

İskeletler üzerinde yapılan çalışmalarda orbitlerdeki bu oluşum porotic, cribrotic, trabecular ve kapalı trabecular olmak üzere dört tipte sınıflandırılmıştır. Sağ ya da sol orbitte oluşumları aynı olmayabilmektedir. Sol orbit tavanında daha sık rastlandığı belirtilmiştir. Bazı araştırmacılara göre cribra orbitalia'nın, porotic

---

¹⁴⁰ Büyükkarakaya, A. M., Erdal, Y. S., 2012: 138-139

¹⁴¹ Karaöz Arihan, S., 2013: 13-14

hyperostosis ile beraber geliştiği belirtilirken, birlikte rastlanmadıkları durumlar da vardır. Paleopatolojik araştırmalarda cribra orbitalia genellikle porotic hyperostosis'e yol açan aynı sürecin bir sonucu olarak görülmektedir ve aynı sistematik soruna tepki gösterirler. Ancak araştırmacılar arasında iki olgunun birbirleri ile ilişkisi netlik kazanmış durumda değildir¹⁴².

Porotic Hyperostosis

Aneminin tanımlanmasında kullanılan bir diğer gösterge porotic hyperostosisdir (Resim 50). Kafatasında özellikle frontal, parietal, occipital kemiklerin dış yüzeyinde, genellikle simetrik olarak görülebilen gözeneklenmeler şeklindedir. Bu lezyona kafatasının iki tarafında karşılıklı oluşan anlamına gelen *symmetrical osteoporosis*, kompakt doku arasındaki süngerimsi dokunun aşırı büyümesi anlamına gelen *spongy hyperostosis*, *external cribracranii* ya da *hemolytic anemi* gibi değişik isimler verilmiştir. Porotic hyperostosis eğer doğumsal nedenlere bağlı olarak gelişmediyse sadece çocukluk evresinde kronik olarak seyreder. Patojen kökenli bir enfeksiyona bağlı olarak gelişen ve demir metabolizmasının ciddi biçimde bozulması sonucunda ortaya çıkan patolojik bir semptomdur¹⁴³.

Porotic hyperostosis, çocukluk dönemindeki sağlık ve beslenme koşullarını göstermesi açısından önemli veri sunmaktadır. Doğum sonrası özellikle 6 ay- 11 yaş arasındaki bebek ve çocuklarda kronik anemi bazen küçük deliklenmeler şeklinde görülürken bazen de bu delikler birleşerek ağımsı bir yapı gösterebilir. Porotic hyperostosis söz konusu olduğunda sadece besinler yoluyla alınan demir eksikliği düşünülmemelidir. Buna eşlik eden kronik enfeksiyonların da varlığı bu anlamda göz ardı edilmemelidir. Bu duruma maruz kalan bireylerde diploenin kalınlaşması her zaman görülmeyebilir, görüldüğü durumlarda da simetrik olmayabilir ve kalınlığın ölçülebilir değeri değişebilir. Porotic hyperostosis kafatası dışında da osteoporotik oluşumlara neden olabilir. Omur gövdesinde ve uzun kemiklerin ilik üretilen kısımlarında genişleme ve kompakt kemikte incelme meydana gelebilir. İskelet

---

¹⁴² Karaöz Arihan, S., 2013: 14

¹⁴³ Karaöz Arihan, S., 2013: 15

çalışmaları yaparken unutulmaması gereken en önemli nokta bu tür değişimlerin genellikle ilk çocukluk evresiyle sınırlı olmasıdır. İleriki yaşlarda demir eksikliğine bağlı anemi kendini diploe kalınlaşması olarak göstermez. Yaş ilerledikçe diploe bölgesindeki alyuvarların yerini sarı renkteki yağ hücreleri almaktadır. Bu durumda alyuvar üretimi bu alanda gerçekleşmediği için diploe kalınlaşması (Resim 51) da erişkinlikte görülmemektedir. Bu durumda yetişkin bireylerde görülen porotic hyperostosis çocukluk evresinde ortaya çıkan anemik bir durumun göstergesi olarak kabul edilmelidir. Bu evrede oluşmaya başlayan diploe kalınlaşması ve kafatasındaki porotic oluşumlar kalıcı olur ve erişkinlikte de pasif görünüm altında devam eder¹⁴⁴.

Giresun Adası toplumunda 1 çocuk (7 yaş $\pm$ 24 ay), 2 adolesan dönem, 13 kadın, 20 erkek ve 2 cinsiyeti belirlenemeyen bireyde olmak üzere toplam 38 (% 22,1) bireyde anemi tespit edilmiştir. Erişkinlerde anemi dağılımına bakarsak toplam cribra orbitalia 172 bireyden 15'inde (%8,7), porotic hyperostosis 172 bireyden 30'unda (%17,4), diploe kalınlığıysa 172 bireyden 7'sinde (%4,1) gözlemlenmiştir (Tablo 13).

Tablo 13: Erişkin Bireylerde Anemi

Erişkin Birey Dağılımı	Yaş (n)	Cribra Orbitalia (n)	Porotic Hyperostosis (n)	Diploe Kalınlığı (n)
18-25	1	4	1	
26-35	5	16	2	
36-45	5	4	3	
46 $\geq$	4	6	1	
Toplam n / %	15 / %8,7	30 / %17,4	7 / % 4,1	

Giresun Adası'nda tüm bireyleri değerlendirecek olursak cribra orbitalia 172 bireyden 16'sında (%9,3), porotic hyperostosis 172 bireyden 33'ünde (%19,2) ve diploe kalınlığı 172 bireyden 8'inde (%4,6) gözlemlenmiştir (Tablo 14).

¹⁴⁴ Karaöz Arıhan, S., 2013: 15

Tablo 14: Giresun Adası'nda Anemi

Giresun Adası'nda Anemi	Cibra Orbitalia (n)	Porotic Hyperostosis (n)	Diploe Kalınlığı (n)
Erişkin	15	30	7
Bebek ve Çocuk	1	3	1
Toplam n / %	16 % 9,3	33 % 19,2	8 % 4,6

Geç Bizans Dönemi toplumlarından Beybağ (Karaöz Arıhan, 2013) toplumunda % 39,7 oranında porotic hyperostosis ve % 45 oranında cribra orbitalia, Büyüksaray- Eski Cezaevi (Erdal, 2002) toplumunda % 58,6 oranında porotic hyperostosis ve % 48 oranında cribra orbitalia, Kuşadası- Kadıkalesi/ Ania (Üstündağ, 2009) toplumunda % 17 oranında porotic hyperostosis ve % 12 oranında cribra orbitalia bulunmuştur. Giresun Adası toplumunda ise % 19,2 oranında porotic hyperostosis ve % 9,3 oranında cribra orbitalia gözlemlenmiştir. Giresun Adası toplumunda porotic hyperostosis Beybağ ve Büyüksaray- Eski Cezaevi toplamları içerisinde daha az oranda iken Kuşadası- Kadıkalesi/ Ania toplumundan fazla orandadır. Giresun Adası'nda cribra orbitalia bu üç toplumdaki değerlerden daha düşük oranda çıkmıştır. Giresun Ada'sı toplumu her ne kadar demir açısından eksik olan tahıl ürünleriyle beslenmiş olsa da B12 açısından zengin olan deniz ürünlerinin de tüketimi anemi görülme oranını düşürmüştür.

2.2.4.2. Osteomalazi

Osteomalazi, sadece kemik büyümesi durduktan sonra meydana gelen tanımdan da raşitizmin yetişkinlerdeki formudur. Raşitizm gibi yaygınlığı oldukça büyük coğrafi farklılık gösterir ve raşitizmin risk faktörleri yalnızca yetişkinlerde gerçekleşir. Ancak özellikle gastrointestinal ve böbrek hastalıkları komplikasyonu olarak meydana gelen osteomalazi gibi birçok diğer hastalık vardır. Klinik olarak osteomalazinin histolojik tanımı yapılırken birçok evreden geçtiği söylenir. İlk safhada D vitamini eksikliği sonucu ikincil hiperparatiroidizmden belirir, ikincisi osteoid mineralizasyonunu geciktirir ve üçüncüsü osteoid mineralleşmesi tamamen

kaybolur. Kaburga kırılmalarının nadir olmadığı, daha çok deforme olmuş kalça kemiği ve kaburgalar ile meydana gelen inceliği gelişen kemikler, radyolojik olarak osteoporozu taklit eden mineral kaybı yaygın olabilir. Röntgende karakteristik lezyon; ancak yalancı kırılmalar ya da Looser bölgesi bazen milkman sendromu olarak tanımlanır. Mineralize olmayan osteoid alanları olan iskeletin radyolusentidir. Radyolusent, kortekse dik açılarda görünür ve tipik olarak bilateral ve simetrik. Çoğunlukla ulna ve femurun proximalinde, superior ve inferior pubis ramusta, kaburgaların axiller kenarlarında meydana gelir. Radyolusent, çoğunlukla sklerotik marj ile sarıdır ve periosteal yeni kemikte fazla olabilir. Kemik deformiteleri yokluğunda, paleopatologlar için osteomalazi tanısını akla getirecek hiçbir şey yoktur ve eğer iskeletin röntgeni normal değilse bu durumun farkında olamayabiliriz¹⁴⁵.

Giresun Adası toplumunda G. A. KDK (2012) 1B numaralı 35 yaşında erkek bireyde (Resim 52) osteomalazi gözlemlenmiştir. Değerlendirme 33 sağlam femur üzerinde yapılmıştır.

---

¹⁴⁵ Günay, I., 2005: 74

SONUÇ

Antik ismi Aretias- Khalkeritis olan Giresun Adası, Doğu Pontus bölgesindeki Kerasous (modern Giresun) kentinin 1,7 km. açığında yaklaşık 4 hektar yüzölçümü olan küçük bir adadır (Resim 2, 3). Antik kaynaklardan edinilen bilgilere göre, Grek Klasik Döneminde Aretias adası, Roma İmparatorluk Döneminde ise Khalkeritis Adası olarak adlandırılmıştır. Doğu Karadeniz deniz rotasında stratejik bir noktada yer alması, küçük bir limana ve demirleme alanına sahip olması nedeniyle Grek Klasik Dönemlerinden Geç Antik Çağ ve Orta Çağın sonlarına dek yerleşime sahne olmuştur.

2011 yılında ada üzerinde yapılan kazı çalışmaları sırasında elde edilen 4. yüzyılın ilk çeyreğine ait Attik Siyah Glazürlü bir cup-skyphos parçası, M.Ö. 4. ve erken 3.yüzyıla ait Attik Kantharos, kupa, yuvarlatılmış kenarlı tabak, balık tabakları ve Helenistik Dönem tapınağına ait kalıntının bulunması adada Klasik dönemde iskan edildiğinin kanıtıdır.

Günümüzde Ada üzerinde görülen kalıntıların büyük kısmı Orta Çağa aittir. Bununla birlikte tespit edilen adadaki liman alanı ve açık hava/kaya tapınımı ile alakalı basamaklı altar ve sunu çukurları Klasik-Helenistik yerleşimi göstermektedir. Günümüze ulaşan sur sistemi 10.yüzyıla tarihlenmektedir. Ancak surun özellikle batı kısmında temel üzerinde, birkaç sıra halinde tespit edilen büyük dörtgen bloklar, Helenistik ya da Roma İmparatorluk döneminde inşa edilen ilk sura aittir. Orta Bizans Dönemine ait bir kilise kalıntısının yığını arasında bulunan ve M.S. 5.-6.yüzyıllara tarihlenen ince işçilikli mozaik parçaları, adanın geç antik dönemdeki iskanı ile ilgili önemli verilerdir. Adanın batı sahilinde, surların hemen dışında bulunan büyük sarnıç ve surlardaki kanal içinden çıkan Zeuxippus Ware ve 11.-12. yüzyıl seramik kap parçaları adadaki yerleşimin kesintisiz devamını göstermektedir. Doğu Pontus bölgesine 13. yüzyılda yerleşen ve Ortaçağ'da bölgenin yaylalarında pastoral bir yaşam süren Türk boyları arasında yer alan Çepni Türkleri ile Trabzon Pontus İmparatorluğu arasında meydana gelen mücadeleler Kerasaus kenti ile birlikte adayı da etkilemiştir. Fatih Sultan Mehmet'in 1461'de Trabzon'u ele geçirmesiyle

Giresun ve çevresi Osmanlı yönetimine geçmiş ve ada üzerindeki yerleşim Osmanlı hakimiyetiyle birlikte sonlanmıştır.

Bizans Dönemi topluluklarında dini, sosyal, ekonomik ve siyasi anlamlarda manastırcılık hareketi önemli bir yer edinmiştir. Büyük bir çevre duvarıyla çevrelenmiş manastır komplekslerinin merkezinde kilise yer alır, bazı manastırlarda manastırın kurucu ailesi için mezar şapeli de yapılması öngörülmüştür. Kilisenin önünde çeşme-phiale vardır. Rahip ve keşişlerin yatma yerleri çoğunlukla koğuş biçiminde, bazen de küçük hücrelidir. Ortak yemek salonu-trapeza, idari ve mali işlevli mekanlar, para ve değerli eşya odası-skeuphylakion, mutfak, kiler, fırın, şaraphane, çamaşırhane, depolar, dikiş odası, kitaplık, hasta bakım odası, konuk rahipler ya da yoksullar için konukevi ve su sarnıçları, manastırdaki başlıca yapı ve mekanları oluşturmaktadır. Kırsal alanlardaki manastırlar tarımsal işlere ağırlık verirken, kent içi manastırlarının üretimi daha sınırlı olmuş, zanaat ve el işine önem verilmiş; büyük kuruluşlarda ise el yazması çoğaltma, kitap bezemesi ve ikonaların üretildiği atölyeler açılmıştır. Yine bazı manastırların kayıtlarına göre bakırcı, kuyumcu, yapı ustası, balık ağı örücüleri, takunyacı, sepetçi, çömlekçi gibi zanaat adamı listeleri, manastırlardaki üretime dair fikir vermektedir.

Belirli kurallara bağlı inziva yaşamı düşünüldüğünde, Karadeniz Bölgesi, özellikle de Doğu Karadeniz bölümü yeni kurulacak bir manastır için uygun seçenekler sunmaktadır. Genel olarak bölge, kıyıdan itibaren yükselen topografik yapısıyla kısa mesafelerdeki farklı yükseklikleri içerisinde barındırmaktadır. Ulaşım kolaylığından yoksun olan Giresun/ Khalkeritis (Aretias) Adası da, bu nedenle manastır yerleşimine ev sahipliği yapmıştır. Adanın manastır yerleşimi için seçilmiş olmasındaki bir başka etken adanın kült geçmişi olmalıdır.

Ada'da 2011 - 2012 yılları arasında yürütülen kazı çalışmalarında merkezinde bir kilise yapısı açığa çıkarılmıştır. Kilise Helenistik Döneme ait bir tapınağın üstüne ve kısmen bu tapınağın naos duvarlarının bir bölümünü temel olarak inşa edilmiştir. Naos, şapeller ve mezarlık alanından oluşan bu yapı 14 m x 11 m ölçülerindedir.

Kazılar sonrasında açığa çıkarılan yapı kompleksi, Orta Çağ kaynaklarına göre Eleousa ya da Aziz Phokas'a adanmış manastırın kathedikon'u olmalıdır. Kilisenin zemin seviyesinin sadece 0.10 m. altında taban mozağına ait küçük bir bölüm in-situ olarak bulunmuştur. Kilise naosunun güneydoğusunda, mozağın yaklaşık 1.5 m² kadar kısmı korunabilmiştir. Burada kilisenin güney duvarı, mozaik tabanın tam üstüne inşa edilmiştir. Mozaik duvarın altında naos içine ve güney şapeli doğru devam etmektedir. Aynı zamanda bu duvarın içine hazırlanan niş içindeki mezara defnedilen birey de mozaik zeminin üstüne yatırılmıştır. Kilise zemininin daha yukarıda olması ve kilise güney duvarının mozaik üzerine inşa edilmesi, kesinlikle mozağın kilise ile alakalı olmayıp daha erken bir yapıya ya da evreye ait olduğunu göstermektedir.

Kilisenin batısındaki mezarlık alanı (12.70 m x 3.45 m), olasılıkla üzeri kapalı olmayan ve kiliseye en son eklenmiş bölümdür. Alanın çevresi irili ufaklı ırmak taşlarının çamur harçla basitçe örülmesiyle yapılmıştır. Kilise içine defin geleneğinin yoğun olarak uygulandığı Giresun Adası Manastırı'nın ana kilisesine bağlı şapeller ve narteksinde yürütülen kazılar sonunda 4 farklı mezar düzenlemesi tespit edilmiştir:

- 1.Sınırları taş sırasıyla belirtilmiş tek bireyli mezar düzenlemesi
- 2.Sınırları taş sırasıyla belirtilmiş çok bireyli mezar düzenlemesi
- 3.Sınırları belirtilmeksizin şapel zeminine doğrudan çok bireyli definler.
- 4.Kiremit çatma ile kapatılmış doğrudan definler

Farklı zamanlarda yapılan gömülerde bireylerin tümü doğu – batı yönünde, başları batıda olacak şekilde direkt toprağa gömü *-inhumasyon-* tarzında defnedilmiştir. Gömülerin bir kısmı bir bireyin başı diğerinin göğüs hizasına gelecek şekilde birbiri üzerine ve sırt üstü yatırılmış şekilde bulunmuştur. Bu mezarların içine bireyler sırtüstü, kolları dirsekten kırılarak karın üzerinde birleştirilmiştir. Bacaklar genelinde ayak bileklerinden birleştirilmiştir. Başlar enseden ve iki yanından ya da tek taraftan taşlarla desteklenerek hafifçe kaldırılmış ve yüzün doğuya bakması sağlanmıştır. 11-M1-B13 numaralı bireyin eline bronz bir hokka –

divit takımı tutturulmuş, boynunda gümüş iplikten örgü bir kolye, topuk hizasında da ayakkabılarına ait iki adet demir ökse bulunmuştur. 12.M2.P30 numarası ile tanımlanan birey yüzük, sikke ve kolye ile birlikte defnedilmiştir. Kilise kompleksinde açığa çıkarılmış diğer bireylerden farklı olarak bireyin alt çenesinin sol azı dişlerinin arasına bir sikke tespit edilmiştir. Sikkeye ait tarihlendirme yapılamamış olsa da gerek bulunduğu tabaka gerek mezar ve defin uygulaması diğer mezarlarla çağdaş olduğunu göstermektedir. Sikkenin bireyin ağzı içerisine yerleştirilmiş olması eski bir pagan geleneği olan ölünün ağzına ya da eline ölümden sonraki yaşam inancıyla ilgili olarak sikke bırakma uygulamanın Orta Bizans Dönemi'nde de devam ettiğini göstermesi açısından önemlidir.

Bryer-Winfield'in Karadeniz'in Doğu Roma İmparatorluğu dönemi yapılarını anlattıkları yayınlarında Balatlar Kilisesi Roma dönemi yapı kompleksinin 6-7. yüzyıllarda kilise, 11-13. yüzyıllar arasında *granarium* (tahıl deposu), Anadolu Selçukluları ya da kentin Osmanlıların eline geçmesinden sonra yerli Hıristiyan halka bırakılarak Meryem ve Baş Melek Mikail'in birlikte anıldığı Panaghia Manastırı'na dönüştürülerek 1920'lere değin ibadetin yanı sıra mezarlık olarak da kullanıldığı bilgisinden söz edilmiştir. Kompleks bir yapıya ait olan bu tarihi kalıntının, ilk inşa edildiği geç Roma işlevi konusundaki işlevine dair farklı görüşler bulunmasına rağmen arkeolojik kazılar, yapının hamam (balnea) olduğunu belirleyen mimari kanıtları ortaya çıkarmıştır.

Balatlar Kilisesi'nin etrafındaki mezarlık alanında ahşap sanduka, etrafı taş sıralarıyla çevrilmiş taş sandık ve moloz taş ve kiremit-tuğla parçalarının kireç harcı ile birleştirilmesiyle örülmüş batıdan doğuya eğimli inen mezar hücreleri olmak üzere farklı tipte mezarlarla karşılaşmıştır. Özellikle taş örgü sandık ve ahşap sanduka tipi mezarlarda erkek ve kadın her yaşta bireye ait iskeletler belirlenmiştir. Üçüncü tipi oluşturan dört adeti saptanan sadece kilise mihrabının doğusunda kalan alanda rastlanmış olan hücre tipi mezarda zengin giysi ve dinsel aksesuar, iki adet İncil olduğu düşünülen kitap ve başlıklarıyla birlikte ele geçen Hıristiyan din adamlarına ait gömüler bulunmuştur. Yetişkin kadın-erkek mezarlarının yanı sıra bebek ve küçük çocuk mezarlarına da rastlanılmıştır. İskeletlerin batı-doğu yönünde

olduğu, ellerinin göğüs ve bel hizasında kıvrıldığı ya da iki yana uzatıldığı görölmüştür. Başlar saygı (?) ifadesi olarak öne doğru eğilmiştir.

Roma hamamının sıcaklık bölümünün (caldarium) 4.yüzyılda Hıristiyanlığın İmparator. I. Constantin döneminde serbest bırakıldığı dönemde kiliseye çevrildiği, Latin haçı planlı yapının doğu, batı ve kuzey haç kollarının köşelerinde yer alan havuzların doldurularak mezarlığa dönüştürölmüştür. Kilisenin en kutsal kabul edilen doğu kesiminde mezarlar bulunur. Buradaki iki mezar içinde çok sayıda bebek iskeleti vardır.

Balatlar Kilisesi; Roma hamam yapısının soyunma mekanı (apodyterium) üzerine yapılmışken Eleousa Kilisesi; Helenistik Dönem tapınağı üzerine yapılmıştır. Dolayısıyla Giresun Adası yerleşiminin Sinop Balatlar Yapısı'ndan daha eski olduğu söylenebilir. Manastıra bağlı mezarlıkların bulunması ve her iki kilisenin de şapel bölümlerinin mezarlık alanı olarak kullanılması ortak yönüdür. Balatlar Kilisesi'nde taş örgü sandık, ahşap sanduka tipi ve hücre tipi mezarlar bulunmuştur. Giresun Adası'nda ise sınırları taş sırasıyla belirtilmiş tek bireyli mezar, sınırları taş sırasıyla belirtilmiş çok bireyli mezar, sınırları belirtilmeksizin şapel zeminine doğrudan çok bireyli definler ve kiremit çatma ile kapatılmış doğrudan definler bulunmuştur. Her iki alanda da yetişkin kadın-erkek mezarlarının yanı sıra bebek ve küçük çocuk mezarlarına da rastlanılmıştır. İskeletler batı-doğu yönünde, başları alttan desteklenerek doğuya bakmaları sağlanmış ve kolları dirsekten kırılarak karın üzerinde birleştirilmiştir. İleri gelen din görevlilerinin yanlarına hediye bırakılmıştır. Giresun Adası'nda bireyin ağzı içersine yerleştirilmiş olması eski pagan inanışının Orta Bizans döneminde de devam ettiğini göstermektedir. Balatlar Kilisesi'nde Geç Roma dönemi ve Osmanlı Dönemi mezarları bulunmaktadır. Hıristiyanlığın başlangıç yıllarında önemli kişilerin mezarlarından alınan kemikleri kutsal kabul ediliyorken zamanla manastırlarda yaşamlarını ibadetle geçiren keşiş ve din adamlarının kemikleri kutsal kabul edilmeye başladı. Ölümlerinin üzerinden belirli bir süre geçtikten sonra mezarlarından çıkartılan kafatasları ve kemikleri kutsal kabul edilip, karışmaması için üzerlerine isimleri yazılarak ayrı ayrı muhafaza edilmiştir. Balatlar Kilisesi'nde de kafatası üzerinde yazıt bulunan keşişe ait bir iskelet

bulunmuştur. Ortaçağ kayıtları ve 17.- 19.yüzyıl araştırmacılarının ifadelerine göre Giresun Adası'nda Arkaik- Klasik dönemde başlayan yerleşim 15. yüzyıla dek devam etmiştir. Söz konusu kayıtlara ve yapılan yüzey araştırmalarına göre ada üzerinde 15. yüzyılın üçüncü çeyreğinden itibaren herhangi bir yerleşimin olmadığı anlaşılmıştır. 19. yüzyılda adada, Giresun Limanına ve denizcilik rotalarına hizmet etmek üzere hazırlanmış bir fener yapısı bulunduğu ancak yine ıssız olduğu anlaşılmıştır. Günümüzde de ada üzerinde herhangi bir yerleşim söz konusu değildir. Balatlar Yapı Topluluğu 6-7. yüzyıllarda kilise, 11-13. yüzyıllar arasında *granarium* (tahıl deposu), Anadolu Selçukluları ya da kentin Osmanlıların eline geçmesinden sonra yerli Hıristiyan halka bırakılarak Meryem ve Baş Melek Mikail'in birlikte anıldığı Panaghia Manastırı'na dönüştürülerek 1920'lere değin ibadetin yanı sıra mezarlık olarak kullanılmıştır.

Giresun Adası'nın arkeolojik anlamda incelenmesinin yanında buradan çıkartılan iskeletlerin paleoantropolojik incelemesi adadaki yaşam hakkındaki bilgimizi destekleyecektir.

Giresun Adası'nda bulunan kilisede 2011-2012 yıllarında yapılan kazılardan M.S 9.-12. yüzyıllar arasına ait toplam 172 bireye çıkartılmıştır. Populasyonu meydana getiren bireylerin 25'i çocuklardan, 9'u adolesan dönemdeki gençlerden oluşmaktadır. Bu grubun populasyon içersindeki toplam oranı % 19.77'dir. 122 erişkin bireyin 49'unu kadınlar, 73'ünü erkekler oluşturmaktadır. Populasyon içerisinde kadınların genel oranı %28.49'dur, erkeklerin genel oranı ise %42.44'tür. Yaş ve cinsiyeti belirlenemeyen 16 bireyin oranı ise % 9.3'tür. Giresun Adası çocuklarının yaş dağılımına bakıldığında 0-1,9 yaş arası bebeklerin ve 12-13,9 yaş arası çocuk grubunun hiç olmadığını, 4-5 yaşlarında ölüm oranının en yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Erişkin bireylerde ise kadınlarda ve erkeklerde en fazla ölüm benzer şekilde 30-34 yaşları arasında gerçekleşmiştir.

Anadolu'da ortalama yaşam süresi Geç Bizans dönemi Beybağ (Karaöz Arıhan, 2013) toplumunda 38,1, Büyüksaray- Eski Cezaevi (Erdal, 2003) toplumunda 34,3, İznik (Erdal, 1996) toplumunda 30,6, Yortanlı (Nalbantoğlu ve

ark, 2000) toplumunda 37,3- 38,4 olarak tespit edilmiştir. Orta Çağ'da Değirmentepe (Özbek, 1986) toplumunda 34,4, Karagündüz (Özer ve ark, 1999) toplumunda 45, Tepecik (Sevim, 1993) toplumunda 41,4, Topaklı (Güleç, 1988) toplumunda 32,8 olarak tespit edilmiştir. Giresun Adası'nda erişkin bireylerin (kadın ve erkek) yaş ortalaması 38,3'tür. Genel bir değerlendirme yaparsak Giresun Adası toplumu ortalama yaşam süresi bakımından diğer Geç Bizans ve Orta Çağ toplumlarıyla benzerlik göstermektedir.

İnsanın fiziki yapısını belirleyen boy genetik ve çevre koşullarına göre değişiklik göstermektedir. Giresun Adası popülasyonunun boy uzunluğu profilini çıkarmak için uzun kemiklerin uzunlukları Pearson ve Sağır'a ait boy regresyon formülleri kullanılarak hesaplandı. Pearson'a göre erkek bireylerin ortalama boy uzunluğu 164,35 cm iken kadın bireylerin ortalama boy uzunluğu 155,99 cm olarak hesaplandı. Toplumun genel ortalama boy uzunluğu ise 162,304 cm olarak bulunmuştur. Sağır'a göreyse erkek bireylerin ortalama boy uzunluğu 166,69 cm, kadınların ortalama boy uzunluğu 159,96 cm olarak hesaplanmıştır. Toplumun genel ortalama boy uzunluğu ise 165,05 cm olarak bulunmuştur. Her iki fomüle göre de kadınların ortalama boy uzunluğu erkeklerden kısa çıkmıştır.

Geç Bizans topluluklarında gerçekleştirilmiş olan çalışmalarda Pearson formülünü kullanarak erkek bireylerin ortalama boy uzunluğunu Özbek (1984) İznik toplumunda 167,49 cm, Karaöz Arıhan (2013) Beybağ toplumunda 164,6±4,0 cm olarak bulmuştur. Giresun Adası toplumunda ise 164,35 cm ile bu iki toplum içerisinde Beybağ toplumuna yakın bir değerde çıkmıştır. Kadınlarda ise Çiner (1971) Korkuteli Bizans toplumunda 149,70 cm, Coşkun (1988) Topaklı Bizans toplumunda 154,03, Karaöz Arıhan (2013) Beybağ Bizans toplumunda 150,2 cm değerlerinde ortalamaya sahiptir Giresun Adası toplumunda kadınlarda ortalama boy uzunluğu 155,99 cm olarak hesaplanmıştır ve bu adı geçen toplumlar içerisinde daha yüksek bir değer göstermektedir.

Giresun Adası iskeletleri üzerinde yapılan paleopatolojik araştırma bu toplumun sağlığı hakkında bilgi edinmemizi sağlamıştır. İskeletlerde travma,

periostitis, sifilis, osteoartrit, vertebral osteofit, schomorl nodülü, sakralizasyon, anemi ve osteomalazi hastalıkları tespit edilmiştir.

Giresun Adası populasyonunda toplam 8 (% 4,6) bireye ait iskelette kırık gözlemlenmiştir. Genellikle femur, tibia ve ulna kemiklerinde colles (düşme) kırıkları ve bir bireyin craniumunda çarpma nedeniyle oluşmuş çökme gözlemlenmiştir. Giresun Adası'nda bireylerde oluşan kırıkların engebeli çevre koşulu nedeniyle veya manastır yaşantısı içersinde günlük işlerin yapılması sırasında gerçekleşmiş olabileceğini düşünebiliriz. Bu kırıklar bireylerin ölümüne sebep olmamıştır, ancak iyileşme döneminde enfeksiyon izleri ve yanlış kaynaşma izleri sağlıklı bir tedavinin de uygulanmadığını göstermektedir.

Giresun Adası toplumunda 3 ergen bireyde, 28 erişkin bireyde, 2 de yaşı ve cinsiyeti belirlenemeyen bireyde olmak üzere toplam 33 (% 19,19) bireyde periostitis hastalığı bulunmaktadır. Ağırlıklı olarak tibianın anterior yüzeyinde gözenekli ve çizgiler şeklinde görünümü vardır. Bazı extremitte kemiklerinde ise periostitis nedeniyle kemik spiküller oluşmuştur. Yine bu toplulukta kırık kemiğin iyileşmesi sırasında enfeksiyon nedeniyle oluşmuş periostal yapı görmekteyiz. Sifilis (frengi) hastalığı nedeniyle periostal yapı 3 bireyde gözlemlenmiştir. Giresun Adası toplumunda genellikle periostit tibianın ön yüzeyinde ve fibulanın medial kısmında görülmektedir. 2 farklı bireye ait humerusta, 4 bireyin femurlarında, bir bireyin craniumunda ve ulnasında da periostal yapı görülmektedir. Büyüksaray- Eski Cezaevi (Erdal, 2003) toplumunda % 40,5 oranında, İznik (Erdal, 1996) toplumunda % 6,4 oranında, Kuşadası- Kadıkalesi/ Ania (Üstündağ, 2009) toplumunda % 25,6 oranında periostitis bulunmuştur. Giresun Adası periostitis oranı bakımından Kuşadası- Kadıkalesi/ Ania toplumuna benzemektedir. Periostitis enfeksiyon hastalıklarının göstergesidir. Giresun Adası'nın göç alması, travmaların iyi tedavi edilememesi, sağlıklı bir beslenme biçiminin olmaması enfeksiyon hastalıklarına sebep olabileceğini düşündürebilir.

Giresun Adası'ndan çıkarılmış olan 172 iskeletin 6 bireyinde sifilis hastalığı gözlemlenmiştir. 2 erişkin kadın, 1 erişkin birey, 2 cinsiyeti belirlenememiş erişkin

bireylerde ve bir de adolesan bireyde sifilis tespit edilmiştir. Giresun iskeletleri içerisinde sifilis belirtisi femur, tibia, cranium kemiklerinde ağırlıklı gözlemlenmiştir Eski Dünya olarak da bilinen Asya, Avrupa ve Afrika'da bu hastalığın izini gösteren iskelet kalıntılarının son derece sınırlı olması hastalığın bölgedeki kökeni ve gelişimine ilişkin tartışmalara sebep olmuştur. Ancak sifilisin Eski Dünya'da varlığını gösteren son zamanlarda İngiltere (Spitalfields), Fransa (Costebelle), Türkiye'de İznik ve Giresun Adası'ndaki örneklerin keşfi, Erdal'ında (2011) belirttiği gibi hastalığın 1493 öncesinde Eski Dünya'da mevcudiyetini kanıtlamasıyla hastalığın Kolomb ile Eski Dünya'ya getirildiği hipotezine karşıt hipoteze destek olmuştur. Giresun Adası, Giresun kentine oldukça yakındır ve insanların sığınmak için uğrak alanıdır. Sifilisli hastalar adaya sonradan dahil olmuş olabilir ya da ergen bir bireyde de sifilisin varlığı anneden geçen konjenital sifilisi akla getirmektedir.

Giresun Adası bireylerinde toplam 172 birey içerisinde 2'sinde (%1,16) osteoartrit gözlemlenmiştir. KKN12 B39 numaralı 41 yaşında erkek bireyin sol humerus caputunda osteoarthritis bulunmuştur. Değerlendirmeye toplam 63 sol humerus alınmış sadece birinde görülmüştür. KKN12 B16 yüzeyinden çıkartılan başka erişkin bir bireye ait sağ humerus ve sağ ulna kemiklerinde osteoarthritis bulunmuştur. Değerlendirmeye toplam 57 sağ humerus ve 52 sağ ulna alınmış sadece bir bireye ait humerus ve ulnada görülmüştür. Osteoartritlerin oluşma sebebi olarak günlük yapılan ağır işler sonucu eklem çok kullanılması diyebiliriz.

Giresun Adası'nda 42 boyun, 82 sırt, 46 bel olmak üzere 170 kadın omuru değerlendirmeye alınmıştır. Bunlardan 2 (% 4,8) boyun, 8 (% 9,7) sırt ve 12 (% 26,1) bel omurunda osteofit gözlemlenmiştir. 91 boyun, 10 sırt ve 84 bel olmak üzere toplam bakılan 185 erkek omurundan ise 5 (% 5,5) boyun, 5 (% 50) sırt ve 47 (% 55,9) bel omurunda osteofit gözlemlenmiştir. Genel olarak değerlendirirsek toplam 133 boyun omurundan 7'sinde (% 5,3), 92 sırt omurundan 13'ünde (%14,1) ve 93 bel omurundan 59'unda (% 63,4) osteofit gözlemlenmiştir. Toplam 355 omurdan 79'unda (% 22,2) osteofit tespit edilmiştir (Resim 45) . Yine birey bazında değerlendirme yaparsak 172 birey içerisinde 21 (% 12,2) erkek birey ve 7 (% 4,1)

kadın birey olmak üzere toplam 28 (% 16,3) bireyde vertebral osteofit gözlemlenmiştir.

Yine Giresun Adası toplumunda G. A. (2011) A1. B12 numaralı 56 yaşında kadın bireyin (Resim 46) ve G. A. (2012) KKN. B32 numaralı 33 yaşında erkek bireyin parmak kemiklerinde osteofitik çıkıntılar gözlemlenmiştir.

Schomorl nodülü Giresun Adası toplumunda toplam 92 sırt omurundan 3'ünde (% 3,3), 93 bel omurundan 18'inde (% 19,3) gözlemlenmiştir. Kadın bireylerin 46 bel omurundan 8'inde (% 17,4), erkek bireylerin 84 bel omurundan 10'unda (% 11,9) ve 10 sırt omurundan 3'ünde (% 30) schomorl nodülü belirlenmiştir. Genel olarak değerlendirirsek 231 omurdan 21'inde (% 9,1) schomorl nodül tespit edilmiştir.

Giresun Adası toplumunda 7 bireyde sakralizasyon tespit edilmiştir. Sakralizasyon tespit edilen bireylerden 6'sı erkek 1'i kadındır. 3 genç erişkin bireyde, 3 orta erişkin bireyde ve 1 ileri erişkin bireylerde yaş dağılımı gözlemlenmiştir.

Giresun Adası toplumunda 1 çocuk (7 yaş $\pm$ 24 ay), 2 adolesan dönem, 13 kadın, 20 erkek ve 2 cinsiyeti belirlenemeyen bireyde olmak üzere toplam 38 (% 22,1) bireyde anemi tespit edilmiştir. Erişkinlerde anemi dağılımına bakarsak toplam cribra orbitalia 172 bireyden 15'inde (%8,7), porotic hyperostosis 172 bireyden 30'unda (%17,4), diploe kalınlığıysa 172 bireyden 7'sinde (%4,1) gözlemlenmiştir.

Geç Bizans Dönemi toplumlarından Beybağ (Karaöz Arıhan, 2013) toplumunda % 39,7 oranında porotic hyperostosis ve % 45 oranında cribra orbitalia, Büyüksaray- Eski Cezaevi (Erdal, 2002) toplumunda % 58,6 oranında porotic hyperostosis ve % 48 oranında cribra orbitalia, Kuşadası- Kadıkalesi/ Ania (Üstündağ, 2009) toplumunda % 17 oranında porotic hyperostosis ve % 12 oranında cribra orbitalia bulunmuştur. Giresun Adası toplumunda ise % 19,2 oranında porotic hyperostosis ve % 9,3 oranında cribra orbitalia gözlemlenmiştir. Giresun Adası

toplumunda porotic hyperostosis Beybağ ve Büyüksaray- Eski Cezaevi toplumlari içersinde daha az oranda iken Kuşadası- Kadıkalesi/ Ania toplumundan fazla orandadır. Giresun Adası'nda cribra orbitalia bu üç toplumdaki değerlerden daha düşük oranda çıkmıştır. Giresun Adası toplumu büyük olasılıkla karadan getirilen tahıl ürünleriyle besleniyordu. Tahıllar demir açısından fakirdir ve tahıllardan alınan demir zor emilir. Demir açısından düşük diyet, yetersiz hijyen ve enfeksiyonlar anemiye sebep olmuştur. Giresun Ada'sı toplumu her ne kadar demir açısından eksik olan tahıl ürünleriyle beslenmiş olsa da B12 açısından zengin olan deniz ürünlerinin de tüketimi anemi görülme oranını düşürmüştür.

D vitamini eksikliği nedeniyle yetişkinlerde gözlenen osteomalazi Giresun Adası toplumunda G. A. KDK (2012) 1B numaralı 35 yaşında erkek bireyde tespit edilmiştir. Değerlendirme 33 sağlam femur üzerinde yapılmıştır.

Manastır yaşantısı içersindeki toplumda travmalar gündelik ağır işler ve düşmeler sonucunda oluşmuştur. Herhangi bir savaş nedeniyle oluşan travma bulunmamaktadır. Omurlarda yaş, stres ve fiziki işler nedeniyle oluşan vertebral osteoartrit gözlemlenmiştir. İskelet üzerinde gözlemlenen enfeksiyon hastalıkları tedavilerin yeteri düzeyde iyi olmadığını göstermektedir. Demir açısından düşük diyetleri aneminin de bu toplumda görülmesine sebep olmuştur.

KAYNAKÇA

Aufderheide, A. C., Rodriguaz-Martin, C. (1998). *The Cambridge Encyclopedia of Human Paleopathology*, Cambridge, Cambridge University Pres, sf: 179-181

Baldıran, Ş. – Ulubay, A. (2008). “Samsun, Sinop, Giresun ve Ordu”. Gürhan Aktaş (Ed.). *Türkiye Turizm Coğrafyası*, sf: 403 – 424. İstanbul: Detay Yayıncılık.

Bekdemir, Ü. (2007). *Karadeniz Kıyı Kentleri (Samsun Hopa Arası)*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.

Bekdemir, Ü. – Elmacı, S. (2009). “Giresun Kentinin Gelişimini Etkileyen Faktörler”. *Uluslararası Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu (9 – 11 Ekim 2008)*. [Bildiri]. (ss. 396 – 407). Ankara: Giresun Belediyesi Yayınları

Bennike, P. (2008). “Trauma”, *Advances in Human Paleopathology*, Wiley, London, sf: 309- 328.

Bijişkyan, P.M. (1969). *Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası (1817 – 1819)*. (Çev. Hrand D. Andreasyan). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Büyükkarakaya, A. M., Erdal, Y. S. (2012). Eski Anadolu Toplumlarında Anemi, Ankara Üniversitesi DTCF 75. Kuruluş Yıldönümü Anı Kitabı Biyolojik Antropoloji, sf: 137-162

Çetinkaya, H. (2000). “Bizans Manastırlarının Tarihsel Gelişimi”, *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 15, sf: 10-18

Çırak, A. (2009). *Kelenderis İskeletlerinin Paleoantropolojik Analizi ve Anadolu Toplumları Arasındaki Yeri*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

Doğan, S. (2003). “Ortaçağ Manastır Sistemi: Doğu ve Batı Manastırları”, *Hacattepe Üniversitesi Edebiyat Dergisi*, 20-2: 73-89

Doksanaltı, E. M., Mimirolu, İ. M., Güleç, H. (2011). “Giresun (Aretias-Khalkeritis) Adası Kazısı Ön Rapor: 2011”, *Anadolu ve Çevresinde Ortaçağ*, AKVAD, Ankara, sf: 163- 184

Doksanaltı, E. M, Aslan, E. (2012). “Karadeniz’de Antik Bir Ada Yerleşimi: Aretias-Khalkeritis Adası”, *Stratonikeia'dan Laginaya - Ahmet Adil Tırpan Armağanı / From Stratonikeia to Lagina – Festschrift*, Ege Yayınları, sf: 220-230

Doksanaltı, E. M, Mimirolu, İ. M., Karaoğlan, İ., Erdoğan, U. (2012). Giresun İli ve Giresun Adası Arkeolojik Yüzey Araştırmaları 2011, 30. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 2. Cilt, Çorum, sf: 197-212

Doksanaltı, E. M., Karaoğlan İ., Erdoğan, L. U. (2013). “Giresun-Aretias/Khalkeritis Adası 2011-2012 Kazıları Ön Raporu”, *K. Levent Zoroğlu’na Armağan*, AKMED, İstanbul, sf: 175- 190

Doksanaltı, E. M., Karaoğlan, İ, Erdoğan, L. U. (2014). “Preliminary report on Giresun (Aretias/Khalkeritis) Island excavation: Burial practices on Elousa Sebaste Monastery on Giresun Island”, *ANADOS*, Trnava, sf: 77- 90

Emecen, F.M. (1997). “Giresun Tarihinin Bazı Meseleleri”. *Giresun Tarihi Sempozyumu*, sf: 19 – 24.

Erdal, Ö. D., Eroğlu, S., Erdal, Y. S., Büyükkarakaya, A. (2003). Şaşal/İzmir İskelet Topluluğunun Paleopatolojik ve Paleodemografik İncelemesi, *18. Arkeometri Sonuçları*, sf: 1-14

Erdal, Y. S. (2003). İstanbul Büyüksaray – Eski Cezaevi Çevresi Kazılarında Gün Işığına Çıkarılan İnsan Kalıntılarının Antropolojik Analizi, *18. Arkeometri Sonuçları*, sf: 15-30

Erdal, Y. S. (2011). “İnsan İskelet Kalıntıları: Zahmet mi? Nimet mi?”, *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler*, Sayı: 31, sf: 1-5

Fatsa, M. (2002). *Giresun'da Kırsalın Sosyal Tarihi*. Giresun: Giresun Belediyesi Yayınları

Giresun Valiliği (1973). *Giresun İl Yıllığı*. Giresun. 1973: Giresun Valiliği

Gözlük, P., Durgunlu, Ö., Özdemir, S., Taşlıalan, M., Sevim, A. (2005). Smryna Agorası İskeletlerinin Paleoantropolojik Analizi, *21. Arkeometri Sonuçları*, 125-140

Güleç, E. (1989). “Panaztepe İskeletlerinin Paleodemografik ve Paleopatolojik İncelemesi”, *Kültür Bakanlığı Türk Arkeoloji Dergisi*, 28: 73-95

Günay, I. (2005). Mersin - Kelendiris (19. YY) Toplumunun Sağlık Sorunları, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

Gündoğdu, S. (2012). Sinop Balatlar Yapı Topluluğu Analitik Çözümlemesi ve Koruma Önerileri, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

İltar, G. (2009). *Giresun Kalesi ve Restorasyon Projesi. Uluslar arası Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu*. sf: 295 - 307 Ankara: Giresun Belediyesi Yayınları.

Karaöz Arıhan, S. (2012). Anadolu'da Antik Dönem Beslenmesi, Ankara Üniversitesi DTCF 75. Kuruluş Yıldönümü Anı Kitabı Biyolojik Antropoloji, sf: 183- 214

Karaöz Arihan, S. (2013). Beybağ Mevkii (Muğla) Bizans Dönemi Toplumunda Beslenmeye Bağlı Gelişen Paleopatolojik Rahatsızlıklar, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

Köroğlu, G. (2012). 2010 Yılı Sinop Balatlar Kilisesi Kazısı, 33. Kazı Sonuçları Toplantısı, 3. Cilt, sf: 65-76

Köroğlu, G., (2013). Sinop Balatlar Kilisesi Kazısı, <http://sinopbalatlar.net/sinop-balatlar-kilisesi-kazilari/>, Erişim Tarihi: 18.03.2015

Mango, C. (2011). Bizans Yeni Roma İmparatorluğu. (Çev: Gül Çağalı Güven), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları

Ortner, D. J., (2003). *Identification of Pathological Conditions in Human Skeletal Remains*, 2nd edition, Academic Press, USA, sf: 206-215

Ortner, D. J., (2008). Differential Diagnosis of Skeletal Lesions in Infectious Disease, Ed. Ron Pinhasi, Simon Mays. *Advances in Human Paleopathology*, New York, sf: 196-199

Özdemir, S. (2008). Minnetpınarı İskeletlerinin Paleopatolojik Açından Analizi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Ankara

Özdemir, S., Sevim, A. (2010). “Minnetpınarı İskeletlerinin Paleopatolojik Açından Değerlendirilmesi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi*, Sayı: 23, Sf: 95-127

Peşken, O. (2012). Giresun İli Eskiçağ Tarihi, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Polat, O. (2003). Ekstremitte Kırıklarına Yaklaşım ve Tedavi Metodolojisi, *Acil Tıp Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 4

Sağır, M., Erkman, A. C., Sağır, S. (2012). Eski Anadolu Toplumlarında Kemik Travmaları, Ankara Üniversitesi DTCF 75. Kuruluş Yıldönümü Anı Kitabı Biyolojik Antropoloji, Sf: 119-136

Telliöğlu, İ. (2007). *Osmanlı Hakimiyetine Kadar Doğu Karadeniz’de Türkler*. Trabzon: Serander Yayınları.

Ünsal, V. (2006). “Doğu Karadeniz’in Tarihi Coğrafyası”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (2), 129 – 144.

Üstündağ, H. (2008). Kuşadası Kadıkalesi / Anaia Kazısında Bulunan İnsan İskelet Kalıntıları, 24. Arkeometri Sonuçları, sf: 209-228

Yi-Suk Kim, Deog Kyeom Kim, Chang Seok Oh, Myeung Ju Kim, Hye-Ri Kim, Dong Hoon Shin (2013). Evidence of Periostitis in Joseon Dynasty Skeletons, Published Online 30 June 2013, sf: 81-89

Museum of London (Şubat 2014) , Centre for Human Bioarcheology, <http://archive.museumoflondon.org.uk/CentreforHumanBioarchaeology/Database/Medieval+cemeteries/StMaryGraces.htm>, erişim tarihi: 22.02.2014

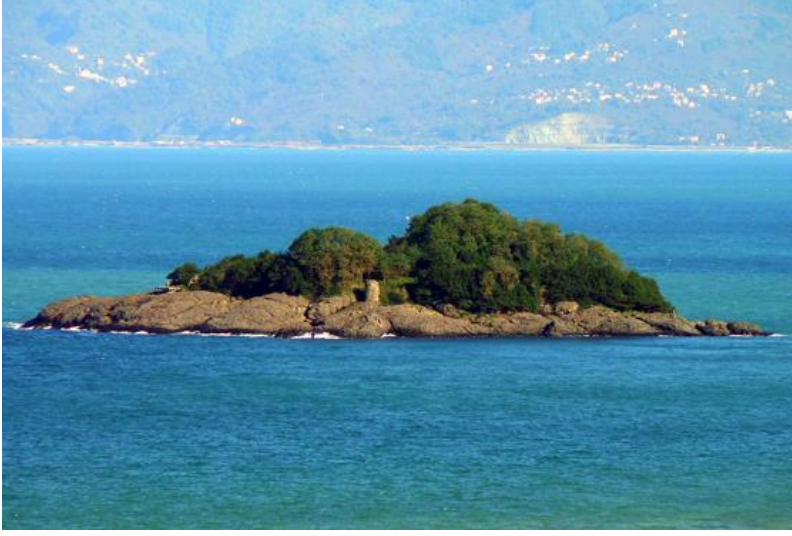
RESİMLER

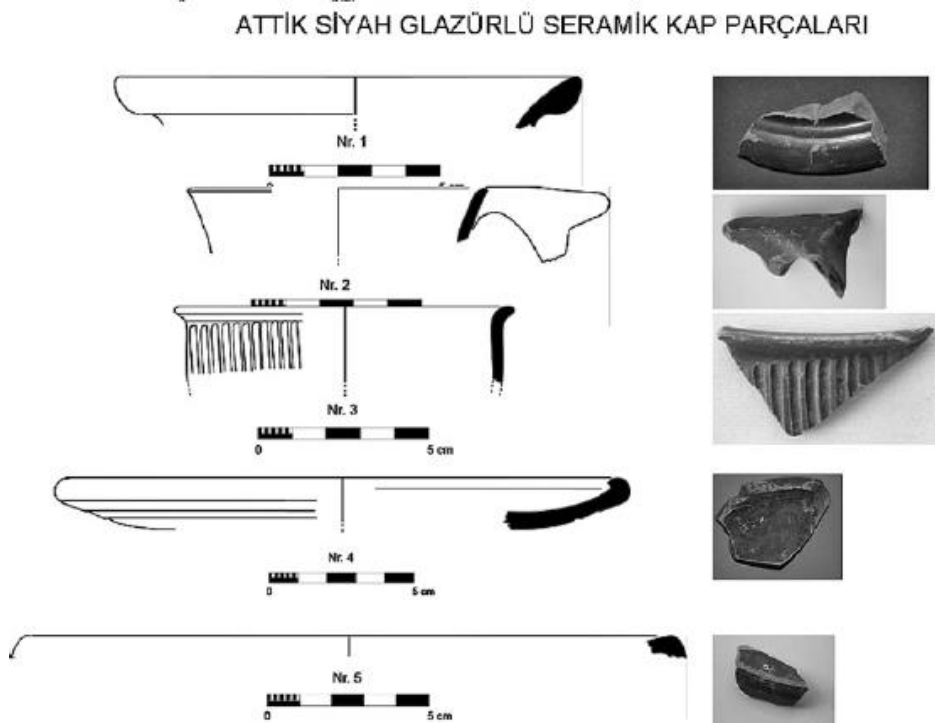
Resim 1: Giresun Haritası ([http://tr.wikipedia.org/wiki/Giresun_\(il\)](http://tr.wikipedia.org/wiki/Giresun_(il))), erişim tarihi: 18.03.2015)

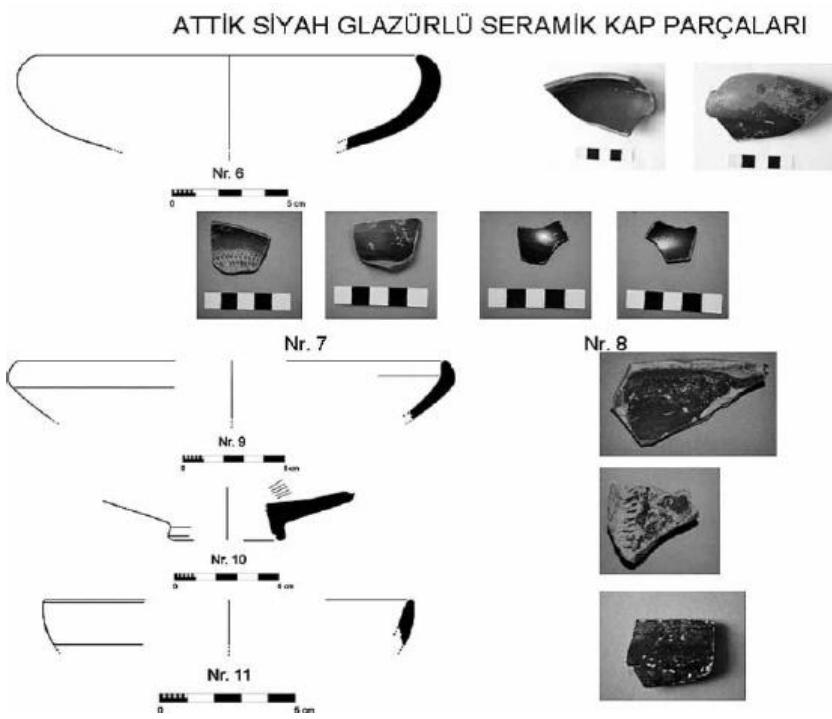
Resim 2: Giresun Adası'nın konumu

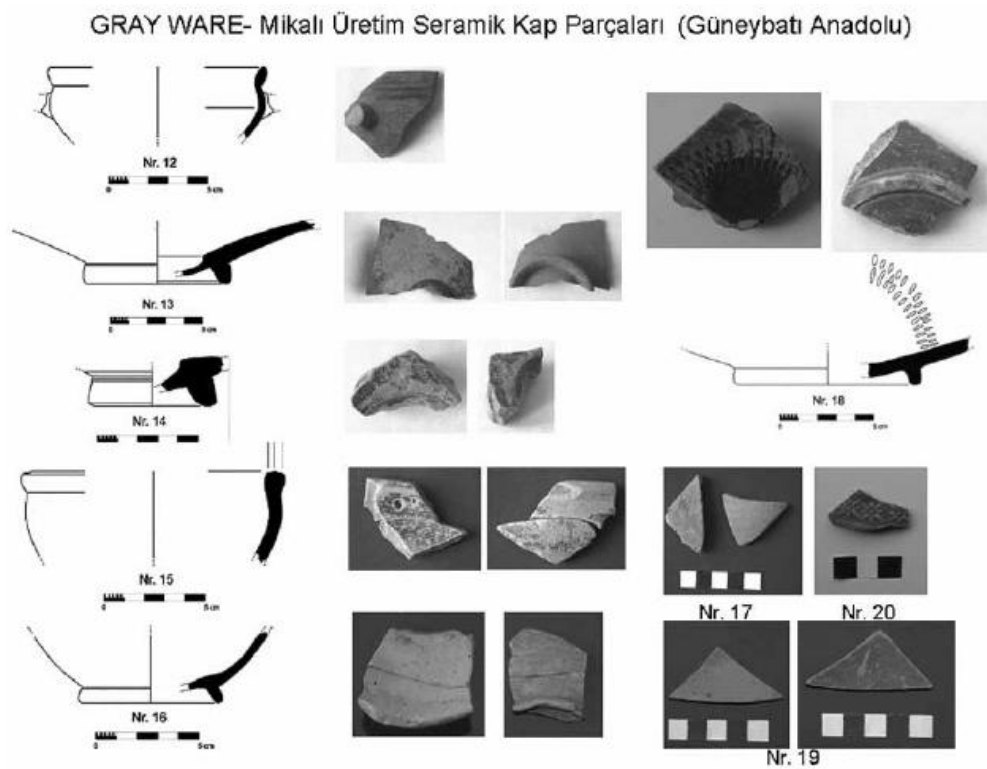
Resim 3: Giresun Adası

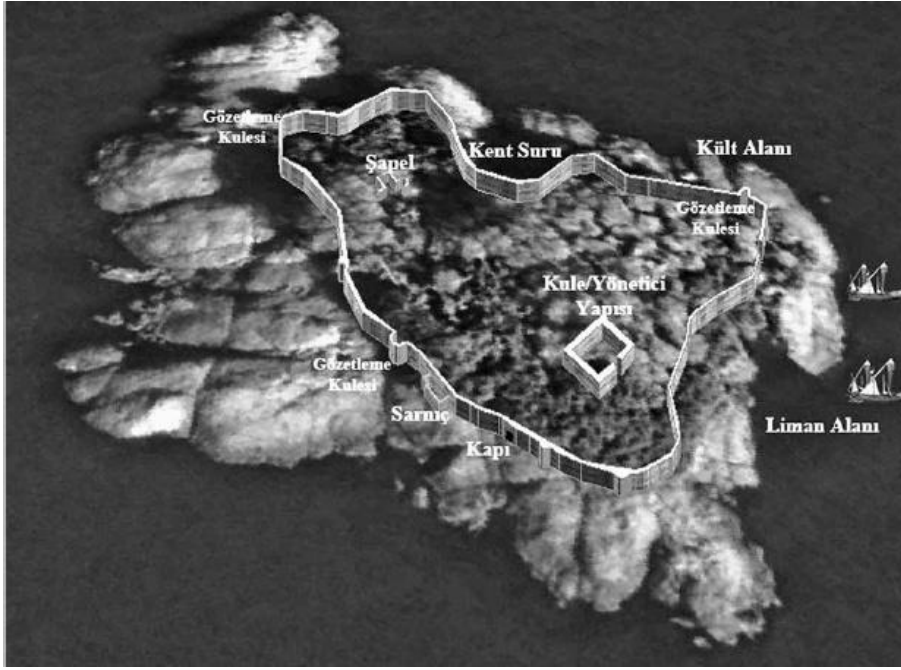
Resim 4: M.Ö. 4. yüzyılın ilk çeyreğine ait Attik Siyah Glazürlü bir cup-skyphos parçası (nr.1), M.Ö. 4. ve erken 3.yüzyıla ait Attik Kantharos, kupa, yuvarlatılmış kenarlı tabak, balık tabakları (nr. 2-5).

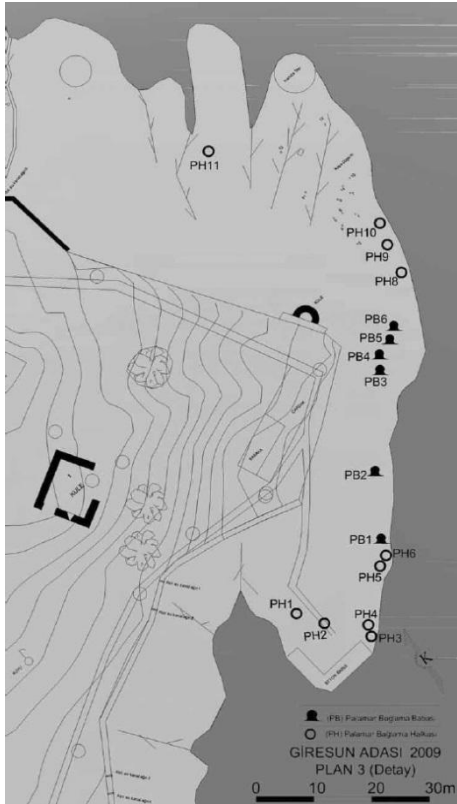
Resim 5: İçe dönük kenarlı kase (echinus kase), yarım küre kase parçaları (nr. 6-11)

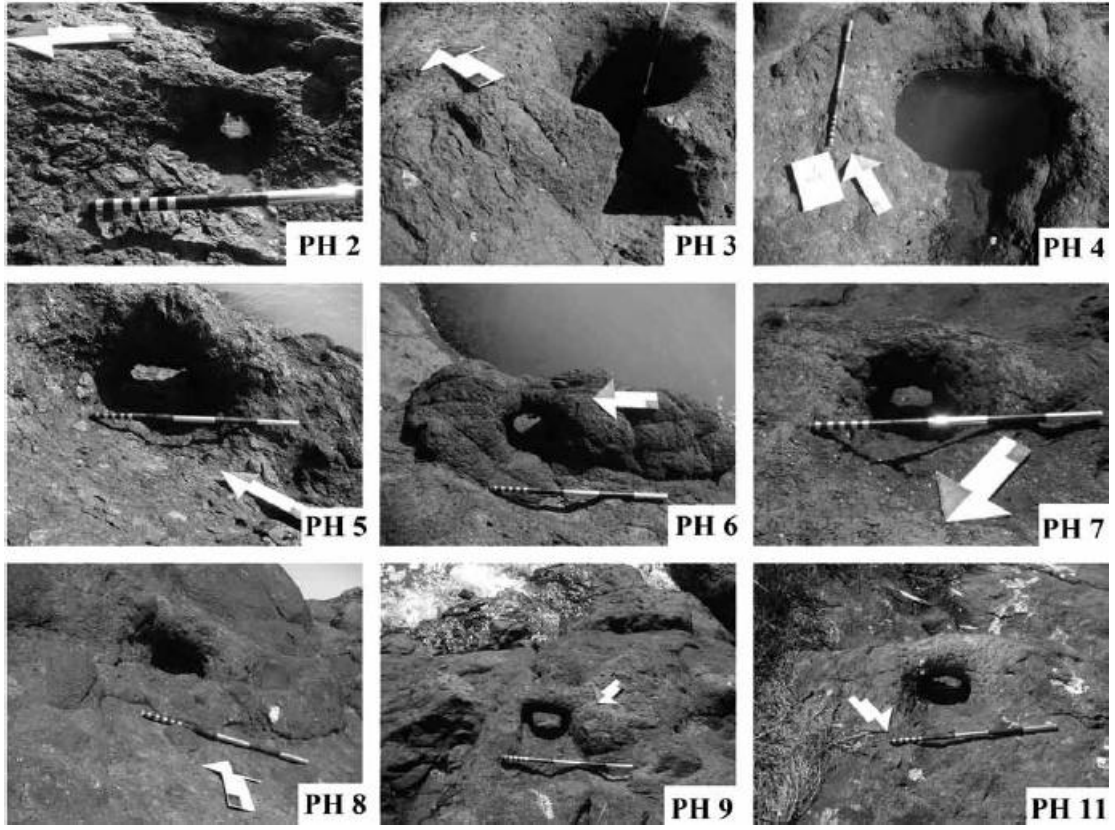
Resim 6: Hellenistik Dönem'e ait Batı Anadolu kökenli seramik kaplara ait parçalar (nr. 12-20)

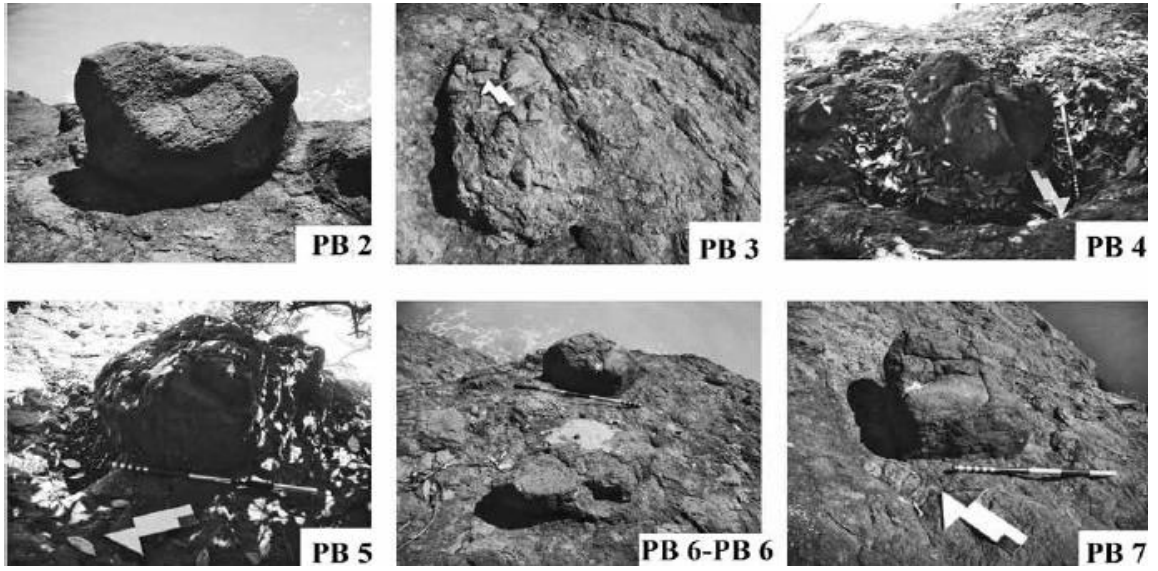
Resim 7: Giresun Adası planı

Resim 8: Liman planı

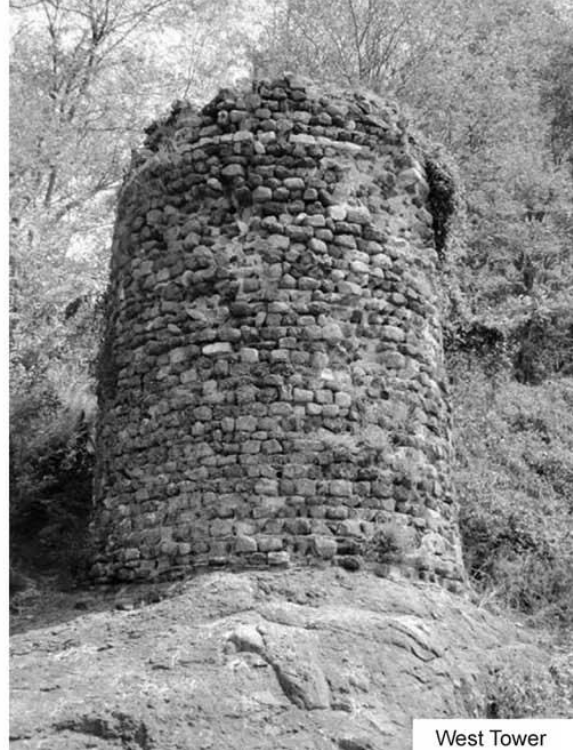
Resim 9: Palamar bağlama halkası

Resim 10: Palamar bağlama babası

South Tower

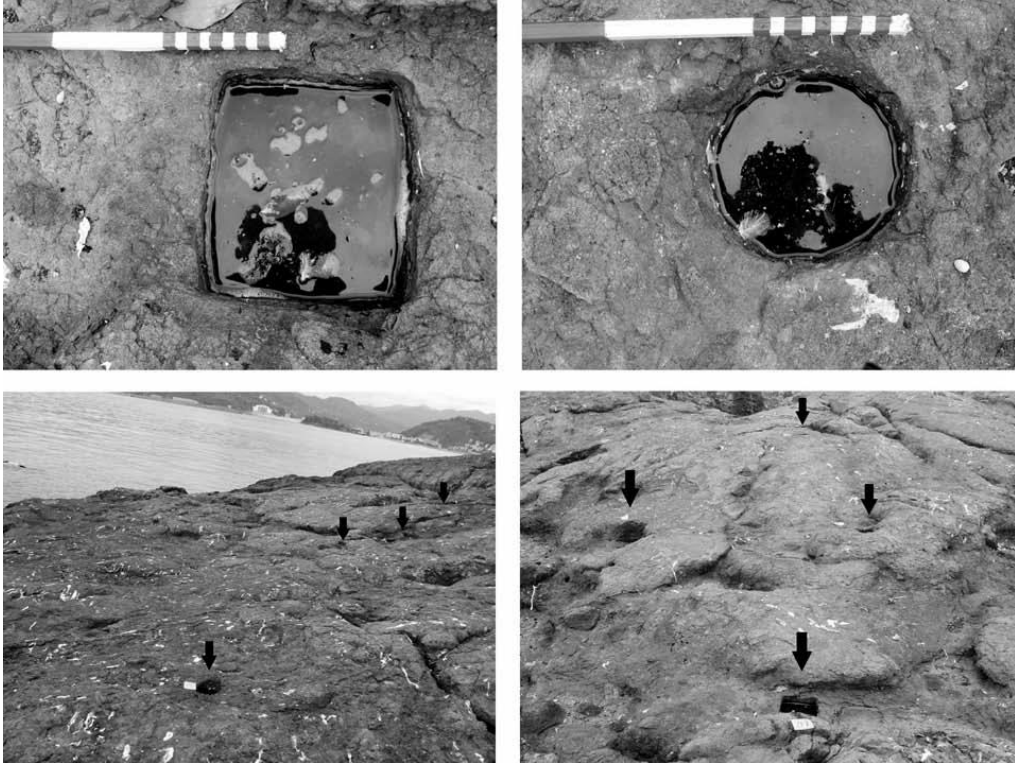

West Tower

Resim 11: Kule

Resim 12: Yönetici yapısı

Resim 13: Sunu çukuru

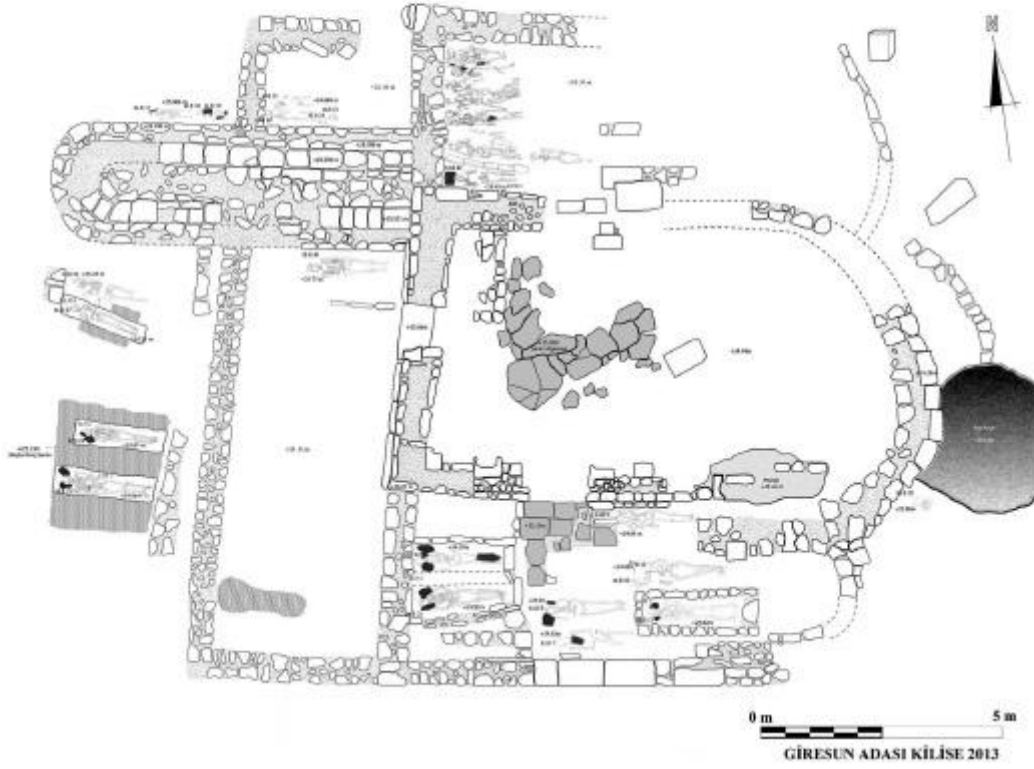
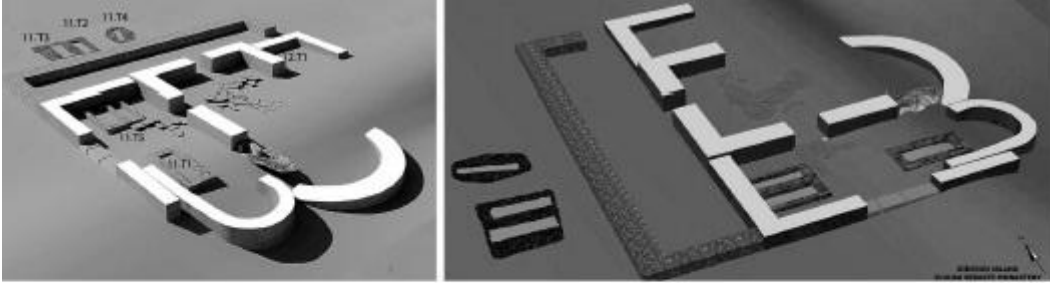

Resim 14: Kybele-ana tanrıça- tapınımında kültsel işleve sahip kaya bloğu

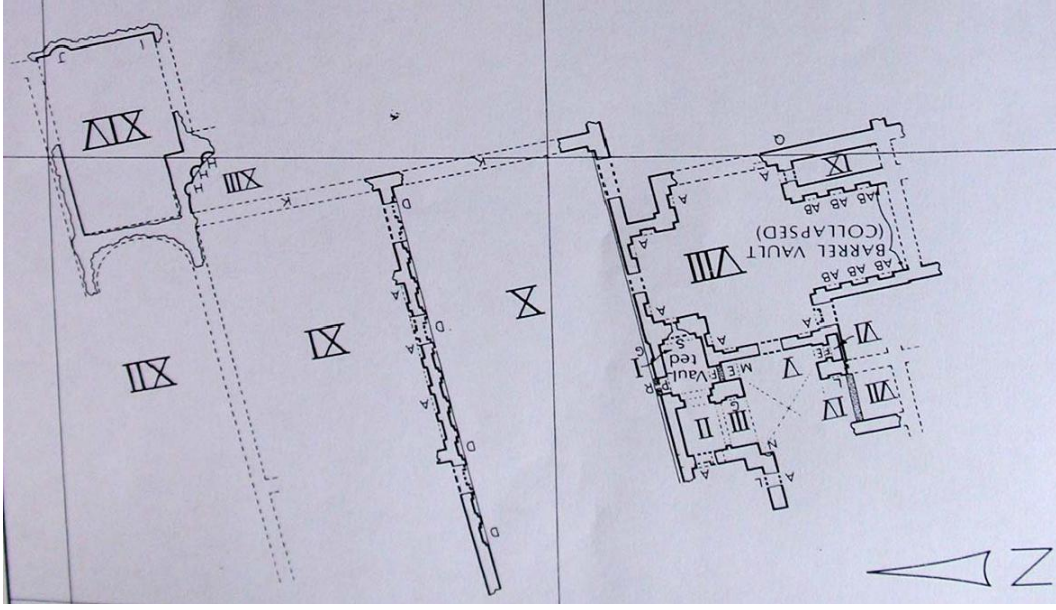

Resim 15: Basamaklı altar

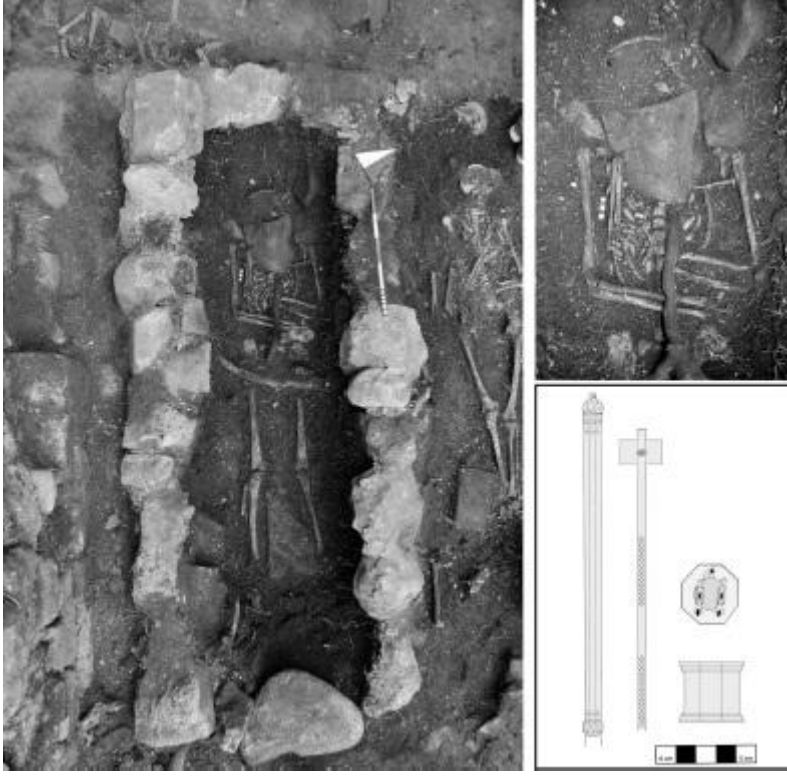
Resim 16: Giresun Adası Kilise planı

Resim 17: Brayer'e ait Balatlar Yapı Topluluğu'nun plan çizimi (Gündoğdu, S. (2012), sf. 262)

Resim 18: Sinop Balatlar Kilise ve Çevredeki Kalıntılar Tüm Plan, (<http://sinopbalatlar.net/sinop-balatlar-kilisesi-kazilari/>, erişim tarihi: 18.03.2015)

Resim 19: Güney şapel içerisindeki 11.M1 nolu mezar

Resim 20: 11.M1 numaralı mezardan çıkarılan divitve hokka

Resim 21: Kuzey şapeldeki 12.M1 nolu sınırları taş sırasıyla belirtilmiş tek bireyli mezar

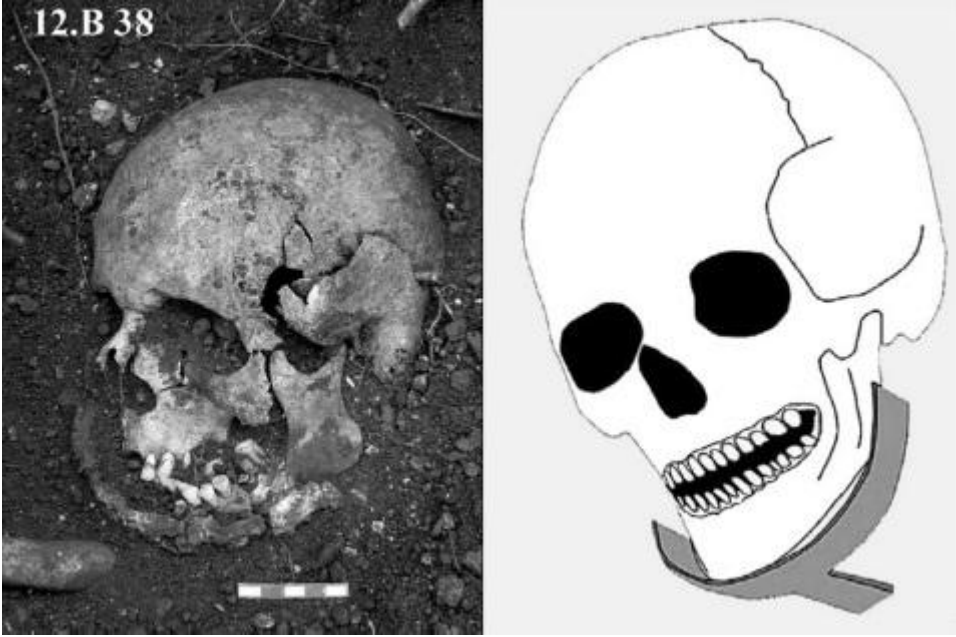
Resim 22: 11.M5 numaralı sınırları taş sırasıyla belirtilmiş çok bireyli mezar

Resim 23: Çoklu gömüler

Resim 24: Çoklu gömü

Resim 25: 12. B38 numaralı iskeletin çenesi altında yarım halka formu demir obje

Resim 26: Bizans İmparatoru Isaac II Angelos dönemine ait sikke

Resim 27: İstiridye kabuğu

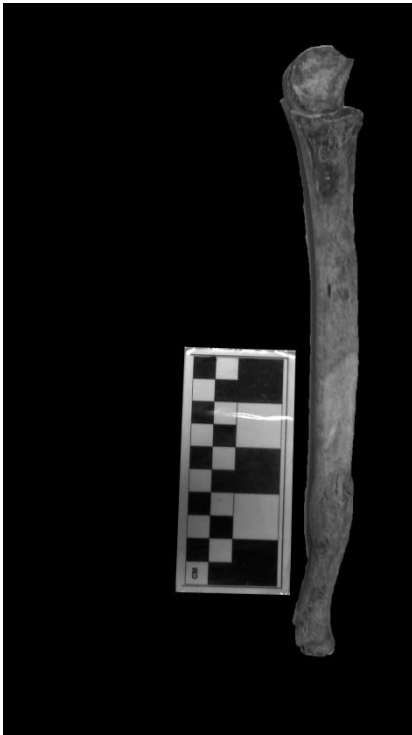
Resim 28: 11.M4 numaralı mezarlar kiremit çatma kapatılmış doğrudan gömüler

Resim 29: Narteks içersindeki 12.M.2, M3. numaralı mezarlar

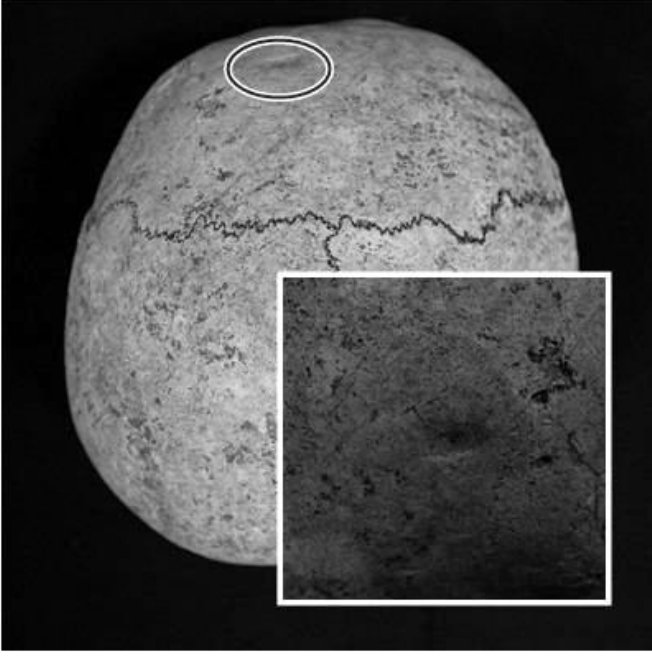

Resim 30: 11.M2 numaralı mezardaki bireyin sol ayağı ucunda bulunan Anonymous Folles

Resim 31: G.A. A11-M3 (2011) Birey 25. Ulnada colles kırığı

Resim 32: G.A. KKN (2012) Birey 38. Cranium frontalde çökme

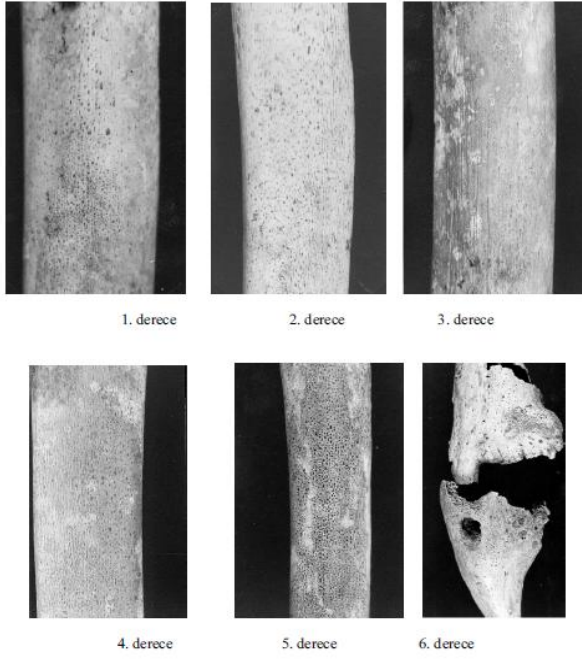
Resim 33: G.A. A7-A8 (2011) 1. birey. Sol tibia ve femurun kaynaşması

Resim 34: G.A. KKN (2012) Birey 39. Sağ tibia ve fibulanın proximal ve distal uçlardan yanlış kaynaşması

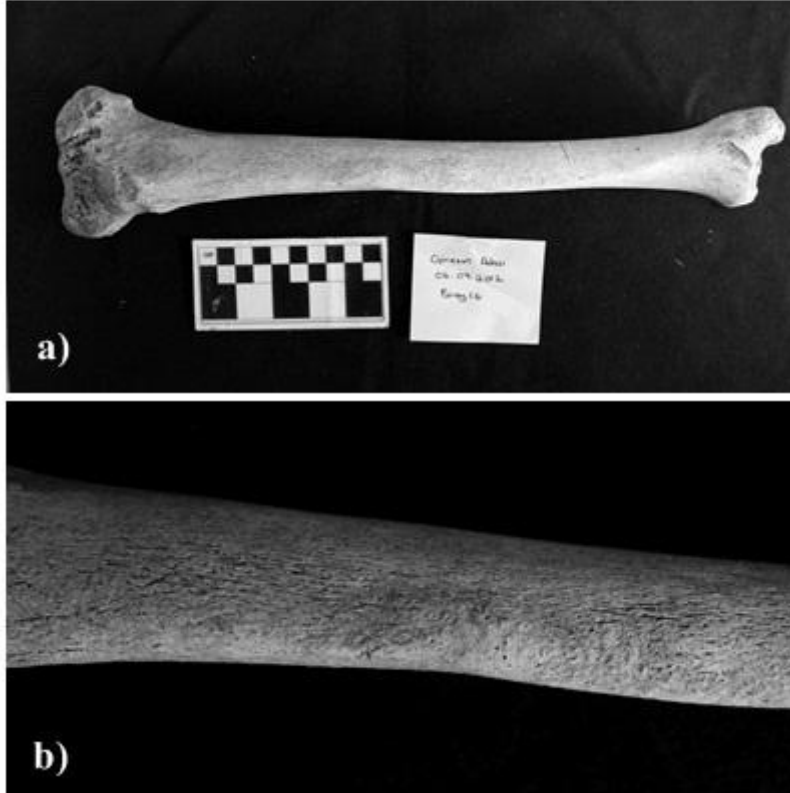

Resim 35: G.A. KKN (2012) Birey 41. Sol tibiada kırık iyileşme döneminde enfeksiyon nedeniyle meydana ekstra kemik oluşumu

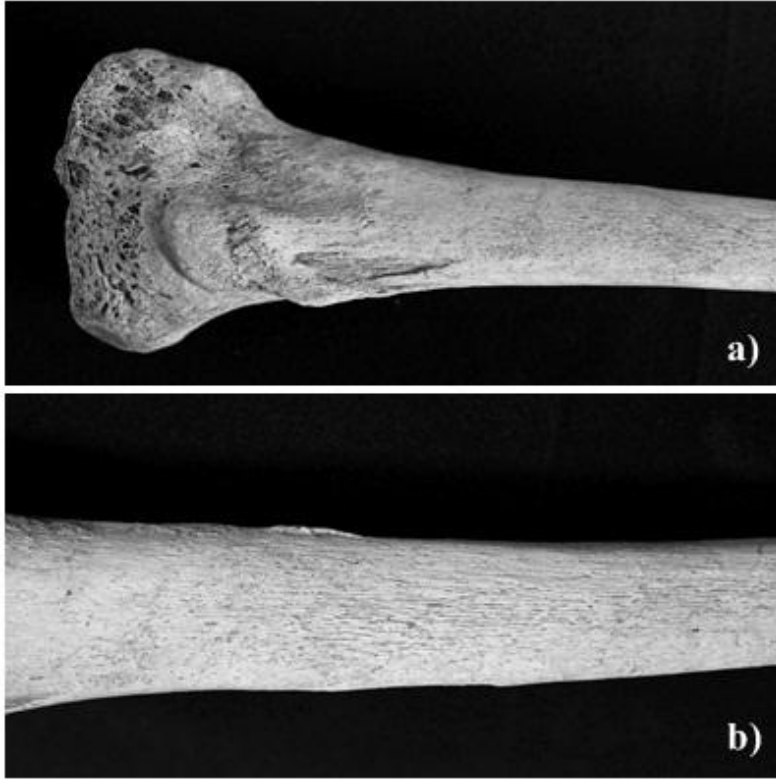

Kaynak : Bell 1987 ve Stothers ve Metress 1975' ten aktaran Ribot ve Roberts 1997

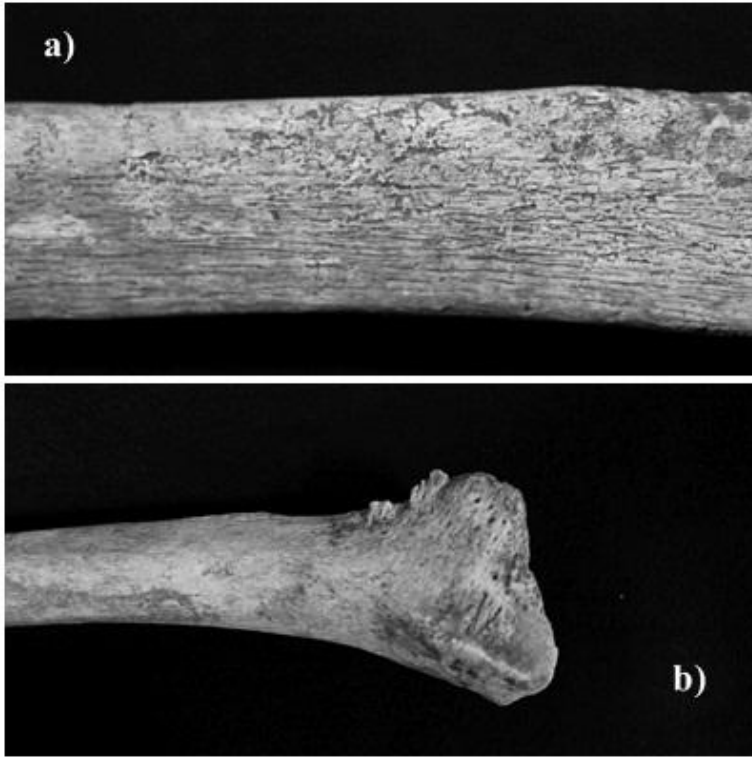
Resim 36: Periostitisin sınıflandırılması

Resim 37: G. A. (2012) Birey 16. Sağ tibiada periostitis.

Resim 38: G. A. (2012) Birey 19. Periostitis.

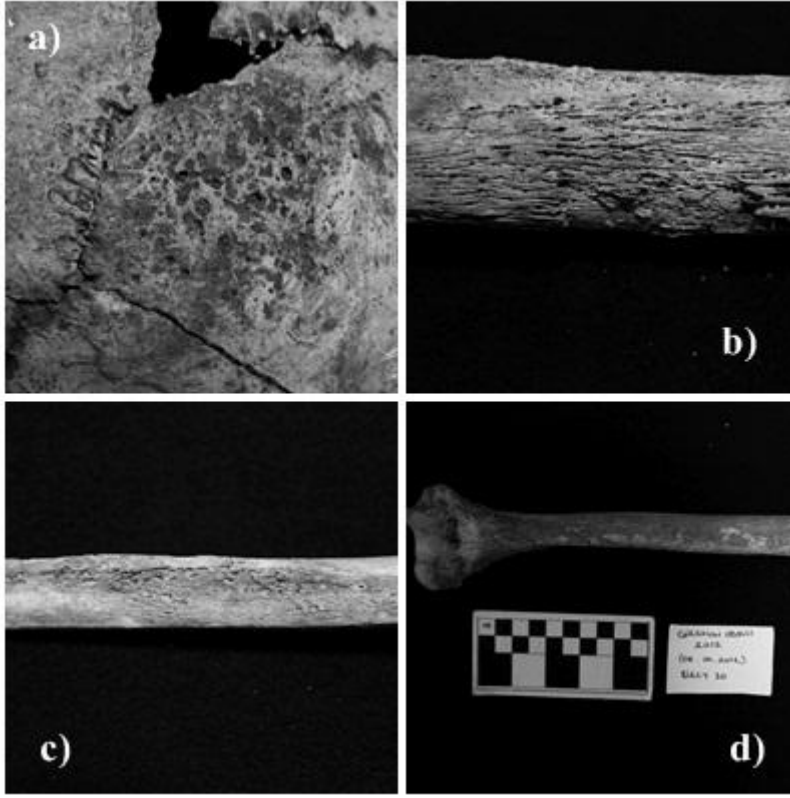
Resim 39: G. A. (2012) Birey 31. Periostitis. Tiba distalinde spikül

Resim 40: G. A. (2012). Birey 41. Kırık iyileşme aşamasındayken enfeksiyon nedeniyle oluşmuş periostitis

Resim 41: G. A. (2012) Birey 27. Sifilis nedeniyle oluşmuş periostitis.

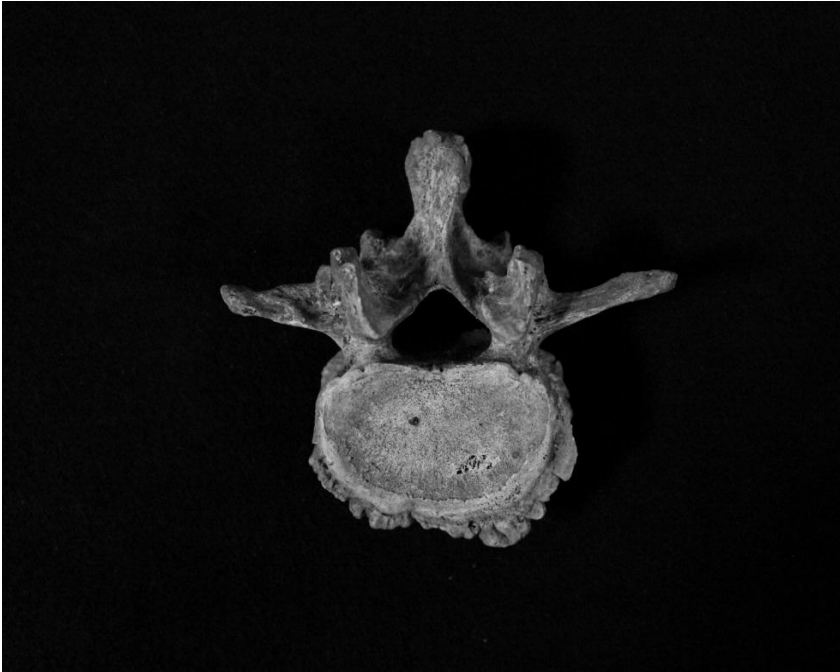
Resim 42: G. A. (2012) Birey 30. Cranium (a), femur (b), fibula (c) ve humerus (d) kemiklerinde sifilis belirtisi

Resim 43: G. A. KDM (2012) 5. bireyde sifilis

Resim 44: G. A. KKN (2012) B16'nın yüzeyi 1. bireyde osteoartritis

Resim 45: G. A. KKN (2012) B 22 numaralı bireyin lumbar vertebrasında osteofit

Resim 46: G. A. A1 (2012) B 12 numaralı bireyin parmaklarında osteofit

Resim 47: G. A. (2011) A11- M2- B24 numaralı bireyin thorocal vertebrasında schomorl nodülü

Resim 48: G. A. (2012) KKN B1 numaralı bireyde sakralizasyon

Resim 49: G. A. (2012) KKN B21 numaralı bireyde cribra orbitalia

Resim 50: G. A. (2012) KKN B1 numaralı bireyde porotic hyperostosis

Resim 51: G. A. (2012) KKN B12 numaralı bireyde diploe kalınlaşması

Resim 52: G. A. KDK (2012) 1B numaralı bireyde osteomalazi